Betül Çotuksöken

NERMİ UYGUR'UN FELSEFE DÜNYASINDAN KESİTLER

Nermi Uygur'un 70. Doğumyılına Armağan

KABALCI YAYINEVİ

Betül Çotuksöken Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler KABALCI

BETÜL ÇOTUKSÖKEN

NERMİ UYGUR'UN FELSEFE DÜNYASINDAN KESİTLER

Kabalcı Yayınevi

NERMİ UYGUR'UN 70. DOĞUMYILINA ARMAĞAN

BETÜL ÇOTUKSÖKEN

NERMİ UYGUR'UN FELSEFE DÜNYASINDAN KESİTLER

KABALCI YAYINEVİ 51
Felsefe Dizisi 12

NERMİ UYGUR'UN FELSEFE DÜNYASINDAN KESİTLER
Betül Çotuksöken
Bu kitabın tüm yayın hakları
Kabalcı Yayınevi'ne aittir.

Birinci Basım:
© Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995
ISBN 975 - 7942 - 11-1

Yayın Yönetmeni: Vedat Çorlu
Dizgi: Beyhan Ajans
Düzelti: Süreyyya Evren
Kapak Fotoğrafı: OBSCURA: Banu Kutun, © 1995
Baskı: Yaylacık Matbaası
Cilt: Aziz-Kan Mücellithanesi

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. No: 8-B
Cağaloğlu 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 526 85 86 - 522 63 05 Fax: (0212) 526 84 95

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

GİRİŞ 13

I. FELSEFENİN KONULARI 25

1. FELSEFE 29

2. DİL 52

3. KÜLTÜR 72

II. FELSEFENİN KONULARINA BAKIŞI 87

III. FELSEFENİN KONULARINA BAKIŞINI DİLE GETİRİŞİ 109

SONUÇ 131

NERMİ UYGUR'UN YAŞAMI VE TOPLU KAYNAKÇASI 133

ÖNSÖZ

Nermi Uygur'un —şimdiye değin— kaleme aldığı bütün yapıtlarında dil ve kültür ile ilgili sorunlar büyük bir yer tutar. Bu nedenle, onunla ilgili olarak yapılacak ilk ve —belki de— oldukça kapsamlı bir çalışmanın herşeyden önce bu konulara ağırlık vermesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Yaşam öyküsünden de anlaşılacağı gibi, Nermi Uygur, yarım yüzyılı aşkın bir süre, Cumhuriyet Türkiyesinin yüksek öğretim çerçevesinde temel taşı durumunda olmuş olan İstanbul Üniversitesi'nde —Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü— hem öğrenci hem de öğretim üyesi olarak bulunmuştur. 1992 Ocak ayında da aynı kurumdan emekliye ayrılmıştır. Şu sırada gerek adı geçen kurumda, gerek diğer Felsefe Bölümlerinde öğretim üyeliği yapan birçok kişinin yetişiminde doğrudan ya da dolaylı biçimde katkısı olmuştur.

Asıl uğraş alanı olan felsefe, hem dil ve kültür ürünü hem de bir dil ve kültür üreticisi olması bakımından, onun için büyük bir önem taşımaktadır. Felsefe bağlamında bu konulara eğilmek ve felsefe kavrayışını, anlayışını dil ve kültür bağlamlarında oluşturmak onun için vazgeçilmez olandır. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde ve genellikle içinde bulunduğu ortamda da dil ve kültür konuları hep gündemde olmuştur. Örneğin, aynı zamanda hocası da olan Prof. Dr. Macit Gökberk ve yakın çalışma arkadaşı Prof. Dr. Bedia Akarsu, dil ve

kültür konularına son derece önem vermiş, felsefenin Türkçede, Türk dilinde gelişimine, oluşumuna büyük katkılarda bulunmuşlardır Onların kurumsal çalışmaları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü ile de sınırlı değildi hiç kuşkusuz; onlar ve adı geçen Bölümün birçok mensubu, uzun yıllar Cumhuriyet Türkiyesinin kültür yönünün bir bakıma simgesi olan Türk Dil Kurumu'nun da en verimli, etkin üyeleriydiler.

Nermi Uygur böylece, kendi özgelişimini kurumlar yoluyla oluşturmaya çalışan ülkemizin bir bireyi olarak o canlı oluşumu bizzat yaşadı ve ayrıca da dünya kültürünün özellikle Batı kültürünün seçkin temsilcileriyle karşılaşmak, onlardan yararlanmak fırsatını hem yurt içinde hem yurt dışında buldu.

Bilindiği gibi otuzlu, kırklı yıllar, İstanbul Üniversitesi'nin bir bakıma en şanslı yıllarıydı: "Boğaziçi'ne sığınan" Alman bilim adamları, filozoflar; Türk bilim adamlarının, filozoflarının, aydınlarının yetişmesinde büyük rol oynadılar; "kurumlaşmayı", modern üniversite kavramının oluşup yerleşmesini sağladılar. O yıllar gerçekten de, üniversitelerin sadece birer bina olarak değil, bir hoca-öğrenci birlikteliği olarak düşünüldüğü ve bunun bizzat yaşama geçirildiği yıllardı: ders saatlerinin de ötesine taşan, herşeyin "sorunlaştırıldığı", "olgu düzeyine" yükseltildiği bir ortam ve bu ortamda kurulan, büyük ölçüde de sürdürülen "düşünce akrabalıkları" Bu dönemde, böyle bir ortamda yetişmiş, öğrencilik yıllarında, **Felsefecilerle Söyleşiler**'de belirttiği gibi "Aster, Kranz, Fricke, Bean, Auerbach, Davies, Dietz, Gökberk, Tanpınar..." gibi ustalarla tanışmış bir kişinin düşünme serüveni, ülkemizin ve şimdilerde sıkça kullanılan bir deyimle "Türk Aydınlanması"nın profilinin çizilmesinde de belirleyici oluyor. İşte bu profilin diğer belirleyici ögelerinin de elden geldiğince nesnel bir tutumla sergilenmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum. Türk dilinde felsefeyi yaratanların payı, önemi, kültür dünyasına katkıları; in-

celeme, araştırma türü yapıtlarla saptanmalı, gösterilmeli. Varolan ama çoğun örtük kalan düşünme gelenekleri sık sık gündeme getirilmeli, üzerinde tartışılmalı, genç kuşaklara aktarılmalı. Ancak böyle bir çaba, yine bilinçli olmayla, ayrımları yakalamayı amaçlamayla başarılabilecek bir şeydir. Özellikle söz konusu olan felsefe ise, bu, belli bir felsefi tavn olmakla yapılabilecek, üstesinden gelinebilecek bir şeydir. Kültür yaşamındaki süreklilik de böyle, bu yolla, düşünme biçimlerindeki özgül ayrımların saptanması, günışığına çıkanlmasıyla sağlanabilecektir sanırım.

Betül Çotuksöken
Kızıltoprak, Aralık 1992

"(...) her yazar, her filozof 'evreni yeniden kurar.' Ressam nasıl gerçek denen şeyleri olduğu gibi aktarmıyorsa; yontucu, nasıl işini doğal bir nesnenin yerini değiştirmekle özdeş tutmuyorsa; besteci, nasıl kendi başına varolan sesleri yanyana getirmiyorsa; bilim adamı, nasıl olup biteni olduğu gibi yansıtmaya özenmiyorsa, filozof da yöneldiği soruları belli bir kavram ve temellendirme bağı içinde anlamaya, kavramaya çalışır: 'Soru' dediğimiz şey, doğal bir şey değil, yapıcı bir insan katkısı gerektiren bir şey, bir kültür eylemi, bir yorum, bir yaratıdır. Felsefe evrenin kopyası değildir. Tüm öğeleriyle evreni ***işler*** *felsefe. Bir bakıma felsefeyle, sanatla, bilimle evrendir evren. Kurmak'sa bakış türüne göre değişen bir insan katkısıdır. Felsefe, felsefeye özgü bilinç gerektirir. Felsefe evreni* ***felsefeleştirmektir."***

Felsefecilerle Söyleşiler *(ss. 151-152)*

GİRİŞ

Edmund Husserl'de Başkasının Beni Sorunu adlı yapıtında Nermi Uygur şöyle der Husserl'in tavrını belirlemeye çabalarken: "Husserl kendisi kendi düşünce davranışını, başka düşünürlerinkiyle karşı karşıya koymak işine pek az güleryüz göstermiş; bunun, çok kez, birtakım duruş-noktası çekişmelerinden öteye götürmeyeceğini açıkça söylemiş; eleştirsel hesaplaşmalara dolanmaktansa, doğrudan doğruya 'şeylerin' kendisiyle hesaplaşmanın daha verimli olacağına, —muarızlarınca sık sık yersiz olarak yanlış anlaşılmasına rağmen—, yaşamının sonuna dek inanmıştır."[1]

Husserl'e özgülenen bu yaklaşım, birçok filozofta kendini göstermektedir. Böyle bir yaklaşım Nermi Uygur'a da hiç yabancı değildir. Şimdiye değin yayınladığı yapıtları gözönüne alınacak olursa Nermi Uygur'un söylemini kurarken böyle bir tutumu benimsediği ileri sürülebilir. Filozofun bu türden yaklaşımı, filozofu incelemeye, araştırmaya, filozofun söylemini gün ışığına çıkarmaya yöneleni de benzer bir tutum içine çeker. Nasıl ki bir filozof kendi söylemi için kimi şeyleri konulaştırmışsa, filozofun söylemini konulaştıran felsefe tarihçisi de artık bu söylemin sınırlarını kendi araştırma konusunun sınırlarıyla özdeşleştirir; bir tutar. Ancak nasıl ki filozof söyleminin konularını kendine özgü bakış açılarıyla inceliyorsa, kendi yöntemi açısından konularına bakıyorsa, filozofun söylemini konulaştıran felsefe tarihçisi de, konulaştırdığı bu söy-

lemi kendi yöntemi/yöntemleri-bakış açısı-doğrultusunda inceler, işte bu noktada ancak felsefe tarihçisinin filozof kimliği ortaya çıkar, belirir.

Felsefe tarihçisi için asıl tutamak noktası filozofun söylemidir doğrudan doğruya; başka deyişle, filozofun düşünmesinin dile bürünmüş hali (düşünceleri) ve bunların yazılı biçimidir. Kısaca özgül söylemin kendisi; nesneleşmiş düşünmeler; neneleşmiş —belki de içerikçe nesnelleşmiş— yazıya geçmiş özgül söylem.

Aynı zamanda verimli bir yazar olarak da karşımıza çıkan filozofları anlamanın yolu, onların söylemlerini yetesiye incelemekten geçecektir. Ancak araştırmacı, (felsefe tarihçiliğinden, filozof olmaya doğru giden) söylem inceleyicisi de bu arada hiç kuşkusuz kendi donanımına göre, kendisini salt felsefe tarihçisi olmaktan çıkarıp filozof da yapabilecek donanımına göre, filozofun söylemini inceleyecektir. Filozofun konusu burada doğrudan şeylerin kendisi olmaktan çok, söylemin kendisidir; söylemi anlamaya, yorumlamaya, kavramaya ilişkin tutumları, bakışaçısı, kısaca yöntemi incelenen filozofun söylemiyle karşıkarşıya gelmektedir. Başka bir deyişle, araştırmacı konumundaki filozofun konusu, araştırılan konumundaki filozofun söylemidir. Araştırmacı konumundaki filozof bunu —inceleme, yorumlama işini— kendine özgü [-kendi-] yöntemi —bakışaçısı— aracılığıyla yapmakta ve sonuç olarak da, [öyleyse], yeni bir söylem oluşturmaktadır. Felsefe tarihçisi gibi işe başlayarak filozof olmaya doğru gitmekte; oluşturulan metin de, felsefe tarihinden, felsefe (felsefi söylem) olmaya doğru gitmektedir. Genellikle felsefenin, felsefi söylemin oluşum yollarından biridir bu; ama hiç kuşkusuz felsefenin, felsefi söylemin tek oluşum yolu değildir.

Doğrudan doğruya şeylerin kendileriyle hesaplaşmayı öne çıkarmış olan ancak yer yer, felsefi donanımın tutamak noktaları gibi iş gören kimi filozof savlarını da işin içine katan ya

da başka felsefi söylemlerin asıl taşıyıcısı durumundaki savları genellikle "kişisiz" olarak söylemi için sıçrama tahtası yapan Nermi Uygur, **Felsefi Söylem Nedir?**[2] adlı yapıtta sunulan felsefe anlayışı doğrultusunda incelenecektir.

Açıklanması, hesabı verilmesi gereken birçok noktanın olduğu ortadadır: Başlangıç olarak burada iki önemli kesit üzerinde durulabilir; bu iki kesiti bilinç alanına çıkarmak aynı zamanda böyle bir çalışmadan amaçlananın da neler olduğunu ortaya koymaktan başka birşey değildir: Hem bir felsefi söylemi anlamak hem de belli bir felsefe anlayışını bu anlama çabasının sınırları içinde somutlamak; somut olarak, bizzat işbaşında ortaya koymak; yani bir söylem üretmek; sadece felsefe üzerine konuşmak değil, aynı zamanda felsefe yapmak.

Öyleyse açık kılınmaya çalışılan Nermi Uygur'un söyleminin konuları nelerdir, bu söylem konulara nasıl bakmaktadır ve bu bakış nasıl dile getirilmektedir?

Ayrıca şu sorular da bu söylemi anlamada yardımcı olabilecek niteliktedir: Nermi Uygur felsefeye daha çok hangi varolan düzleminden girmektedir? Varolan tasarımı nedir? Söylemini besleyen kaynaklar nelerdir? Genellikle sorularını nasıl bir yapı içinde oluşturmaktadır? Bütün bu soruların yanıtları Uygur'un yapıtları olacaktır; onun söyleminin tümü olacaktır. İşte tam da bu noktada giriş niteliğinde olmak üzere, onun söyleminin genel nitelikleri üzerinde durulabilir ya da daha doğrusu bu genel nitelikler sıralanabilir.

Nermi Uygur'un felsefi söyleminin asıl niteliklerini sergileyen tutamaklar neler olabilir? Öyleyse, burada onun söyleminin genel nitelikleri, onun söylemini "işte o" yapan özellikler, kısaca öznitelikler üzerinde durulacaktır:

Nermi Uygur'un hemen hiçbir yapıtı tam da belli bir konuya özgülenmiş değildir. Konular bütün dolayımlarıyla, içiçe girmiş bir biçimde ele alınmışlardır. Yer yer temelde, onun tüm yapıtı gözönünde bulundurulduğunda kavranabilen ko-

nu bütünlüğü, görünüşte parçalı olarak hemen her yapıta serpiştirilmiş gibidir. Konusal dağılımın hemen her yapıtta kendini göstermiş olmasına karşın, arkaplanda tümüyle insan varoluşunu kavrama çabası vardır gibi görünmektedir. Öyleyse daha baştan Nermi Uygur'un tüm çabasının insan varoluşunu kavramaya, anlamaya özgülenmiş olduğu ileri sürülebilir —daha sonraki sayfalar bu ileri sürüşün kanıtlarını içerecektir—.

Bu bağlamda, onun yapıtının bütünlüğü içinde hem bir yandan insan, sadece bir ya da birkaç kavram ya da dilsel belirleyiş ile açıklanmaz, hem de ortaya konulan görüşler hep karşıt tutumlarla birlikte, karşıt savlar da gözönünde bulundurularak ele alınır. Herhangi bir kavram ya da yaklaşım söz konusu edildi mi, o kavram ya da yaklaşıma ilişkin mantıksal —anlamsal tüm seçenekler sıralanır. Dolayısıyla hiçbir şeyi, olanağı gözden kaçırmamaya çalışan, çoklu, tartışmacı bir açıklama biçimi yeğlenmiş olur. Tek yanlı bir bakış açısı hiçbir şekilde sunulmaz. Böylece farklı yaklaşımlardaki doğruluk payı hep gündemde tutulur.

Nermi Uygur'un bu tutumu hem ona göre felsefe araştırmalarının oluşturulmasında yol gösterici oluyor hem de bizzat onun felsefi söyleminin bir özniteliği olup çıkıyor: "Biçimce, içerikçe kesinlikle tanımlanmış, üzerinde herkesin uzlaştığı kavramlardan kalkıp akıl yürütmek diye bir düz gidiş yok felsefede; yan uzanışlı, kıvrımlı, dönüşlü zigzaklı bir gidişi var felsefe araştırmalarının."[3] Öyleyse ne gerçekliğin kendisi ne de ona ilişkin olarak üretilen çeşitli söylemler olmuş bitmiş bir yapı sergiliyor. Gerçeklik süreleri oluşum içinde olduğuna göre, gerçekliğe ilişkin olarak onun peçelerini kaldırmak üzere üretilen kavramlar da sürekli gelişmekte, serpilmekte. Üstelik de ilgisi çoğun çeşitli düzlemlerdeki varolanlar arasındaki ilişkileri ortaya koymaya yönelik olan felsefede böyle bir yaklaşım daha da önem kazanmaktadır.

Kavramlarını sürekli olarak genişletmeye çalışma, kavramların ağırlıklı olarak yeraldığı tartışma odaklarını, farklı bakış açılarını hiç eksik gedik bırakmamaya özen göstererek farklı savlar biçiminde sunma, Nermi Uygur'un felsefi söyleminin en belirgin özelliği olarak kendini gösteriyor; bu yaklaşım hemen bütün yapıtlarına yayılmış durumda. Yapıtlar arasında yoğun bir iç diyalog var; yapıtlarda konuların işlenişi düz bir çizgi halinde değil de sanki içiçe giren, geçen sarmallar gibi. Kimi kavramlar (hep genişletilme kaygısı, çabası bakımından) defalarca ele alınıyor. Belki bir yapıtta ayrıntıda kalan bir kavram, başka bir yapıtta ana/temel izleği oluşturuyor. Bunun yanında hemen her yapıtta varlığını duyumsatan temel kavramlar da sözkonusu hiç kuşkusuz; bunlar özellikle dil-kültür-eğitim kavramları; bu kavramlara ilişkin açıklamalar ve yine kuşkusuz onlara ilişkin temel savlar onun tüm yapıtına yayılmış durumda.

Nermi Uygur'un felsefi yapıtında asıl söz konusu edilen insani-varoluş; bu varoluştan ve insan gerçeğinden kaynaklanan yapılardır; kültür, dil, eğitim, sanat, edebiyat, teknik, bilgi, bilim, tarih bütün bunlar insandan dolayı varolan yapılardır. İnsan gerçeğinin var kıldığı varolanlar alanıdır bütün bunlar.

İnsani varoluşu kavramaya çalışan bu yapıtların kimilerinin dokusu, örgüsü daha sıkı olarak görünür; kimileri ise daha esnek, daha özgür bir yaklaşımın ürünleri olarak belirirler. Bu nedenle, **Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu, Felsefenin Çağrısı, Dil Yönünden Fizik Felsefesi** ve **Kültür Kuramı**'nda yer alan yazılarla **İnsan Açısından Edebiyat** daha sıkı usavurmaların ürünü olarak kendisini sunarlarken; **Yaşama Felsefesi, Bunalımdan Yaşama Kültürü, Çağdaş Ortamda Teknik, İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası** adlı yapıtlar daha özgür bir söylem sunarlar; bilgelik felsefesi daha ağır basar bu yapıtlarda.

Her filozofun hem felsefeye girdiği, felsefe yapmaya başladığı bir varolan alanı, hem de felsefi söylemini kurarken büyük ölçüde beslendiği kaynaklar vardır. Bu iki açıdan da Nermi Uygur'un felsefi söylemine bakmak olanaklıdır.

Biraz önce de üzerinde durulduğu gibi, Nermi Uygur insandan dolayı varolanlar üzerinde yoğunlaştırmıştır tüm felsefesini. Kültür ve dil bağlamında, başka deyişle dile gelenler bağlanında felsefe yapmayı amaçlamıştır. Felsefe tarihinde de söze dayalı yaklaşımların büyük ölçüde felsefe yapmaya olanak sağladıkları; yoğun felsefe çabalarının dil ürünleri aracılığıyla kendilerine ilk kapsamlı çıkış noktalarını buldukları bilinen **bir durum**dur. Burada hemen **trivium** alanı içinde kalan yapılar üzerinde durulabilir. **Quadrivium**'dan çok **trivium** filozofların felsefe yapmasını sağlayan verimli bir ortam olmuştur Antikçağ ve sonrasında. İnsanın düşünme alanından süzülerek, geçerek dilde billûrlaşan, dilde yeni bir gerçekliğe bürünen yeni yapının (—insani gerçeklik—) farkına varılmış; bu yapının kendisi, düşünen bütün insanlann asıl gerçekliği, gerçeği olmuştur. Artık bütün düşünme edimleri, bu yeni gerçekliğin dolayımında kendini göstermiştir. Düşünmenin dile bürünmesiyle yani düşünce haline gelmesiyle ve bunların yazı aracılığıyla da nesneleşmesi/nesnelleşmesiyle, insan dünyası, boyutları sonsuzluğa varacak kadar zenginleşme olanağını elde etmiştir.

İşte Nermi Uygur da felsefeye, dil-kültür bağlamında özellikle sözle, çeşitli söylemlerle taşınan kültür (ürünleri) bağlamında giren bir filozoftur. Bilim olsun, felsefe olsun dille somutlaşır; sanatta ise aynı koşutluk içinde onun tercihi sözlü sanatlar olmuştur. Denemenin sınırlarını zorlaması onu bir felsefi söylem haline getirmesinin ötesinde, sanat da onun için daha çok sözel biçimler altında kendini sunan sanattır yani tüm içeriğiyle edebiyattır. Edebiyatın neliğinin felsefece or-

taya konması, edebiyatın "fenomenolojisinin" yapılması boşuna ya da bir rastlantı değildir.

Kendisi de bu durumu açık seçik olarak ortaya koyuyor: "Felsefeye matematikten gelmedim ben, günlük yaşamdan, kültür yaşamından, dilden geldim."[4]

Nermi Uygur'un gördüğü öğrenim de bunun açık bir göstergesi durumundadır. İş gördüğü, okuduğu, yazdığı dillerin sayıca çokluğu, daha lise yıllarında yoğun bir şekilde karşılaştığı, düşünme ürünlerini derlediği Latince ile içli dışlılığı bu durumun somut yaşantısal temelini koyuyor ortaya; bu dil aracılığıyla son derece önemli bir kültür dünyası açılıyor önüne. Felsefenin önemli yapıtaşı durumundaki filozofları da kendi dillerinden okuma-anlama olanağı elde ediyor: "Anımsıyorum da Fransızcayı, İngilizceyi, Latinceyi epeyce sağlamlaştırırken, sanki hiçbir yabancı dilim yokmuş gibi, heyecanla attım kendimi Almancanın içine."[5] Öğrenilen her yeni dil, yeni bir dünya, yeni düşünme olanakları, yeni bir kültür, yeni bir bakış açısı, kısaca insanın olanaklarca, varoluş yönünden zenginleşmesidir. Giderek tüm dil ürünleri (hangi düzlemde olursa olsun) varolanlarla kurulan her türlü ilgi, kültür (ve bilimleri) yumağı içinde yerini alır. Matematik de fizik de birer kültür bilimi olup çıkar. **Dil Yönünden Fizik Felsefesi**'nin "Fizik Biliminin Kültürdeki Yeri" bölümü bu konuya ilişkin ilginç gözlemleri içermektedir.[6] Öyleyse insanın somut bütünlüğü dilde kendini vareden yapılar aracılığıyla kavranabilecektir. Dil ürünlerini, dilde varlık bulan kültürü incelemek ve bu alana sorularla yaklaşmak, düşünen insandan beklenen ilk ödevdir. Bunları ancak "sorucu" niteliği olan kişi başarabilecektir.

Hangi düzlemde olursa olsun, varolanın kendisi nasılsa öyle oluşumunu sürdürüyor; herşey tam da olması gerektiği gibi oluyor bir bakıma. Soru soran, olup biteni problem olarak değerlendiren için cevap arama olanağı var. Farklı boyut-

larda olmasına karşın, temelde bilim adamı da, filozof da, sanatçı da hep soru soran, sadece olup biteni edilgin bir biçimde gözlemekle yetinmeyen nitelikleriyle karşımıza çıkıyorlar aslında. Ancak onların sordukları soruların ilgi odağı, soru/sorun düzlemleri birbirinden farklı; cevaplarıyla amaçladıklarının da birbirinden farklı olması gibi.

Sorucu kimliği Nermi Uygur'un yaşantılarıyla da bütünleşmiş görünmektedir: "Daha ilkokul günlerimi anımsıyorum da —soru— yumağı gibi bir şeyim ben. Kendimi bildim bileli (hoş, ne zaman tam bildim kendimi?) sürekli **arayış** ortasındayım. Tez davranıp 'bilimsel' damgası vurulabilecek bir arayış değil ama. Daha doğrusu, günlük yaşamda beliren, gene de günübirlik ıvırzıvırı aşan, 'bilim-öncesi' bir koşuşturma. Derslikte, toplantıda, evde, sokakta, hangi aşamada, nerde olursam olayım, örtük-açık bana takılan bir ad var, hani çoğumuzun vardır ya, benim de bir ek adım var: **Sorucu**."[7]

Günlük yaşama alanlarıyla hiçbir zaman bağını koparmayan, hep insanı kavramaya çalışan Nermi Uygur'un soruları zamanla felsefe soruları haline dönüşür; daha doğrusu bu sorular çeşitli olanaklarıyla, yapıp etmeleriyle insanı, yaşamın tümünü felsefeleştiren sorulardır ve bir bakıma yanıtlarını yeni kavramlarda ve kavram ağlarında bularak nesneleşirler/nesnelleşirler; bilinç alanına çıkarlar; işte bu çıkışın ilk aşaması hiç kuşkusuz onların herşeyden önce soru kılınmasında temellenir. Sorularını insandan, yaşamdan devşirme bu bağlamda somut felsefenin gerekli koşuludur. "Daha lisedeyken açıktan açığa 'felsefe' diye nitelemesem de yoğun bir felsefe ortamında solukalıp veriyordum. Çok geçmeden ayık bir biçimde adını koymayı öğrendim bu havanın. Birey olarak, öğrenci olarak yöneldiğim her şey felsefeye dönüşüyor, ergeç felsefece sorularla bezeniyordu."[8] Bütün diğer insani etkinliklerde olduğu gibi, felsefede de verimli olmanın yolu, ilkin soruları olmaktan geçiyor. Bu sorular ister Antikçağ ve çoğun-

lukla Ortaçağ felsefesinde olduğu gibi varlıksal/varlıkbilimsel bağlamda, ister bilgisel/bilgibilimsel, ister dilsel/dilbilimsel bağlamda olsun ve ister (bir bakıma hepsini kuşatır gibi görünen) insansal/insanbilimsel bağlamda olsun, durum budur. Sorucu olan kimsenin ancak yeni bilgiler derleme olanağı vardır. Soru insanla birlikte başlayan tüm bilgilenme sürecinin de başlangıç noktasıdır.

Nermi Uygur'un soruları; bilim, bilgi, sanat (edebiyat), felsefe, tarih, kültür, dil, eğitim, toplum, teknik aracılığıyla insana ilişkin sorulardır. Tüm yapıtında belirlenen bu kavramların insan açısından neliği araştırılmaktadır. Bütün kitaplarına bu kavramlar aracılığıyla insanı anlama çabasının sinmiş olmasına karşın, özellikle: **Felsefenin Çağrısı**'nda felsefenin neliği, **İnsan Açısından Edebiyat**'ta sanatın neliği (söze dayalı sanatlar), **Dil Yönünden Fizik Felsefesi**'nde, fizik bilimi aracılığıyla bilimin neliği, **Çağdaş Ortamda Teknik**'te ise tekniğin neliği ele alınır, incelenir. bütün kitapların titiz bir dil bilinci temeli üzerin(d)e kurulduğu da apaçık kendini belli etmektedir. Bütün bu yapılar, temelini dilde bulan kültürün çeşitli görünümleridir. İşte tam da bu noktada dil ile kültür arasındaki ilişki birbirinden ayrılamaz bir bütünlük içinde ortaya çıkmaktadır. Kültür dilde yansır, dil kültürde yaşar, kendini var kılar; kültür de dilde; her ikisi de birbirine koparılamaz bağlarla bağlanmışlardır.

Daha öne de belirtildiği gibi, Nermi Uygur'un beslendiği kaynak, çoğun dilde varolan kültürdür; kültürün bütün kesitleridir. İnsanın doğası ona göre kültürdür; insanı ancak dil-kültür bağlantısı aracılığıyla anlamak, kavramak mümkündür. Kültürün bu denli boyvermesi, belki de olanaklarıyla, hatta yapıp ettikleriyle hiçbir zaman yetinmeyen bir insan doğasını gerektirmektedir. Öyleyse böyle bir insan, herşeyden, yapıp ettiklerinden kuşku duyan, "mızıkçılık eden", karşıt görüşler geliştirmeyi ya da karşıt görüşleri sürekli gündemde tutmayı

ilke edinen bir insandır, denebilir. Bu yaklaşım bir yöntem olarak Nermi Uygur'un tüm yapıtına sinmiştir. Ortaçağın **pro-et contra** yöntemi, temelini somut yaşamda bulan yeni bir **argumentatio** anlayışına dayalı düşünme yöntemi, bütün kitapların asıl işleyiş temelini, hatta temel örgüsünü oluşturur. Herşeyi hesaba katma, yapıtların ortak bileşeni olarak belirir; elden geldiğince geniş kuşatımlı olma temel hareket noktasıdır; ilkedir. Nermi Uygur'un son yapıtının (şimdilik) ana nitelemesi bunu büyük bir apaçıklıkla göstermektedir: **İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası.** Bu "içi-dışıyla" nitelemesini, tüm kitap başlıklarının bir üst deyiş birimi olarak görmek mümkündür. Felsefece araştırma, âdeta bu "içi-dışıyla" nitelemesiyle billûrlaştırılmıştır. Herşeyi ama herşeyi "içi-dışıyla" incelemek, ortaya koymak temel çıkış noktasıdır Nermi Uygur'un. Günlük yaşama ağlarını atma, "fenomenolojik" tavır, kısaca "somut felsefe" burada kendini açıkça göstermektedir.

İyimserlik-kötümserlik ikilemesi açısından Nermi Uygur'un felsefesine bakılacak olursa, onun felsefesinin bu nitelemelerden her ikisine de girmediği görülmektedir: Onun tavrı daha iyiciliktir: "Gerçek bir iyimser olsaydım, uğraşmaya gerek duymaz, herşeyi kendi akışına bırakırdım. Ne iyimserim, ne kötümserim: Daha -iyi-ciyim. Çalışalım, uğraşalım, kültüre, felsefeye sarılalım, değerli başarılara ulaştıran tüm gerekleri yerine getirelim, bu görevi ciddiye alalım diyorum"[9] Daha iyici olabilmek de daha baştan her türlü tekyanlılıktan uzak oluşu gerektiriyor. Bilgi bağlamında, bilgice beslenme bağlamında artık, insanı zenginleştiren, onun varoluşuna derinlik kazandıran öğeler öne çıkarılmalıdır. tek bir bilgi (salt bilimsel, salt sanatsal, salt felsefi, salt dinsel) insanı zenginleştiremez. Bunlardan birine sadece bağlanıp, diğerlerini gözardı etmek, benimsenecek bir davranış modeli değildir. Başka türden bilgilerden de doğrular derlemek, hem insanı zenginleştirir; hem de insanın yapıca zengin olanakları kendinde barın-

dıran bir varlık olduğunu ortaya koyar. Her yeni bilgi, gerçekleşmiş bilme isteği, arzusu, yeni bir yorumdan başka bir şey değildir. İnsan ve dünyası da yeni yeni yorum denemelerinin dünyasından başka birşey değildir. Bu bilgiler/yorumlar ister dışdünyada varolanı, ister düşünmede, ister dilde varolanı anlamaya çabalayan bilgiler/yorumlar olsun. Her felsefi söylem gibi, Nermi Uygur'un felsefi söylemi de dilde kendini sunuyor, öyleyse yapılacak iş doğrudan onun dil ürünlerine, metinlerine, özgül, özgün diline (söylemine) el atmak, onu anlamaya ve yorumlamaya çalışmak olmalıdır. Yazıya geçmiş düşünceler, nesneleşmişlerdir artık ve yazarından, onun belirleyiciliğinden bağımsız incelenme olanağına kavuşmuşlardır. Nesneleşmiş yapılar olarak, birer varolan olarak, her okuyucunun yorumlama doğrultusuna açıktırlar; çok çeşitli biçimlerde okunup yorumlanabilirler, değerlendirilebilirler, eleştirilebilirler. Hatta artık değerlendirilen metnin yazarı bile, değerlendiricilerden biri olup çıkmıştır. Nermi Uygur da benzer yaklaşımını şöyle dile getiriyor (**Yaşama Felsefesi** ile ilgili gibi görünse de bu, tüm yapıtları, tüm söylemi için geçerli bir dile getiriştir): "**Yaşama Felsefesi**'nin ilk okuyucusuyum ben. Okuyuculardan yalnızca biriyim. **Yaşama Felsefesi**'nin asıl okuyucuları başkaları: Önemli olan artık onların yorumu, anlayışı, onların beğenisi ve eleştirisi. Benim kendimi değerlendirdiğimden başka türlü değerlendirme yetkisi var onların. Bir bakıma, beni benden daha iyi anlayıp değerlendirenler çıkabilir"[10]

NOTLAR:

1 Nermi Uygur, **Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu,** İstanbul 1972, 2. bs. s. 6

2 Betül Çotuksöken, **Felsefi Söylem Nedir?**, Ara Yayıncılık, İstanbul 1991.

3 Nermi Uygur, **Kuram Eylem Bağlamı,** İstanbul 1975, s. 34-35.

4 Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** Elif Yayınları, İstanbul 1986, s. 144.

5 a.g.y. s. 127
6 Bkz. Nermi Uygur, **Dil Yönünden Fizik Felsefesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, 2. bs. s. 182-185.
Felsefecilerle Söyleşiler, s. 123
8 a.g.y. s. 124
9 a.g.y. s. 138
10 a.g.y. s. 162

I. FELSEFENİN KONULARI

"Hem bilimle hem ozanlıkla sınırdaş bir felsefe-deneme uğraşı içindeyim. Tüm yaşamım bu benim. Böyle örülmüş her şeyim. Hayal gücünden yana yoksul sayılmam, şuracığı şöyle, buracığı böyle olabilirdi diyorum. Gene de başka bir yaşam tasarlayamıyorum kendime."

Felsefecilerle Söyleşiler *(s. 69)*

Nermi Uygur'un felsefi söylemi konuca son derece zengindir. Ancak bu yapıtın sınırları içinde sadece "felsefe", "dil", "kültür" konuları (kavramları) ele alınacaktır.

FELSEFE

Felsefenin en önemli konularından biri Nermi Uygur'a göre felsefenin kendisidir. Hemen her şeyi, daha doğrusu her şeye ilişkin kavramı açıklamayı amaçlayan felsefe, hiç kuşkusuz "felsefe kavramını" da açıklamayı üstlenecektir, felsefece inceleme söz konusu olduğunda. Belli bir konusu olmayan ama her varolan şeyi, varolanı konulaştıran, bir konu haline getiren felsefe, ancak kavrama ağırlık vermekle bunu başarabilir. Felsefe başka varolanları, bu arada kendisini de bir kavram olarak inceler.

Herhangi bir varolanı, dışdünyada, düşünmede ya da dilde varolanı inceleyen felsefe, kavramların anlamını ortaya çıkarma çabasında yer alan bir etkinliktir. Nermi Uygur'un felsefe tasarımını kavramak için özellikle **Felsefenin Çağrısı**'na bakmak gerekmektedir. Fakat onun bu konudaki düşünceleri, diğer kitaplarında da serpiştirilmiş olarak yer almaktadır. Bu nedenle sadece **Felsefenin Çağrısı**'na el atmak yeterli değildir. Öteki yapıtları da felsefenin neliği konusunda birçok ipucunu içermektedir. Felsefe araştırması ile kavram araştırması büyük ölçüde örtüşmektedir. Kavram da bir varolan olarak düşünmede ve iletilebilme bakımından da dilde yer aldı-

ğına göre, düşünme ve dil felsefe yapmanın "asıl alanını" oluşturacaktır. Düşünme ve dil, felsefe yapmanın birincil derecede ortamı olacaktır. Felsefe, 'nedir?'li soruların, temellendirmelerin ve felsefenin kendisiyle kurduğu ilişkilerin ortamında, bütün bunların gerçekleştirilmesinin aracı olarak yerini alır. Yapıtlarda doğrudan doğruya kavramın neliği konusunda bir yanıt verilmemekle birlikte, felsefe araştırması (felsefe soruları, felsefe temellendirmesi ve felsefe tarihi) bağlamında, felsefenin en temel araştırma odağı olarak kavramın ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Felsefeye asıl kimliğini veren, onun hangi bağlamda olursa olsun bir kavram araştırması olarak ortaya çıkışıdır. Felsefe araştırmasının asıl ilgisi, kavramların anlamlarını araştırmaya yöneliktir. Bu durum onun tüm soru bağlamlarında asıl belirleyici olandır. "Felsefe sorusunun aydınlatmayı dilediği anlam, olabilen dünyaların ötesinde yeni bir ülke değildir. anlam nedir?'deki anlam kavramların anlamıdır. Anlamın ortamı dildir, dildeki sözlerdir, söz düzenleridir. Dil ise, daha şu hergünkü konuşmalarımızdan açıkça belli olduğu gibi, dünyayı aşkın bir gerçeklik değildir. Yalnız, bundan, felsefe sorularının düpedüz dili araştırdığı sonucunu çıkarmamalıyız. **Felsefe sorusu ne evren olarak evreni ne de dil olarak dili sorar.** Kısaca söylemek gerekirse, felsefe sorusu, **dünyaya-yönelmiş olan- dilin-anlamında derinleşmeyi** başlatır denebilir. Böylece, felsefenin, tümüyle bu derinleşme olduğu meydandadır."[1]

Felsefe araştırmasının ilgisi kavramların anlamca belirlenmesine yöneliktir. Çok belirgin olarak sunulmasa bile, burada, kavramın, dışdünya (evren) ile dil arasında bir köprü olduğu anlaşılmaktadır. Temel dayanakları büyük ölçüde dışdünyada (evrende) bulunan ve dille iletilen kavramlar ve onların anlamca belirlenmeleri, felsefenin yolunu açmaktadır. Bu arada dil ile dışdünyanın (evrenin) sınırlarının da örtüştü-

ğü türünden, felsefe tarihinde kimi filozoflarca da benimsenen ve en iyi dile getirilişini L. Wittgenstein'ın söyleminde bulan bir anlayış apaçık sergilenmektedir: "**Dilimin sınırları, dünyamın sınırlarını imler.**"[2] Ancak dışdünyada yer alan varolanlar ve onların aralarında kurdukları, oluşturdukları ilişkiler, dünya ve düşünen ben'in, zihnin yeniden bunları kurması ve insanın düşünen bir varlık olmasının da ötesinde dili olan bir varlık olarak, bütün bunları dile getirişi tam da örtüşebilir mi sorusu, açık bir soru olarak kalmaktadır.

Felsefenin neliği konusundaki araştırma boyutundan pek uzaklaşmadan Nermi Uygur'un dışdünya-düşünme-dil konusundaki temel kavrayışını hiç olmazsa sezdirmek için şunlar denebilir. Bir bakıma burada ileri sürülenler biraz önce felsefeye özgülenen tanım bağlamında anlam kazanmaktadır: düşünmeyle dil bir bütünlük içinde ele alınmalıdır ve yine her ikisi de dışdünya ile sınırları bakımından bir uygunluk içindedirler. Bu **ileri sürüşün ana savları** şöyle gösterilebilir:

1. "Dil (...) dünyayı aşkın bir gerçeklik değildir."[3] (Dil ile dünya bir uygunluk ilişkisi içindedirler.)

2. "Dil ile düşünme ayrılmaz."[4]

3. "Dil, insanın tüm evrenle **karşılaşmasıdır.** Tek tek gerçekler, nesneler, durumlar, olaylar, kullanışlar, olanaklar hep bu karşılaşmada kendini açığa vurur. Adlandırarak evreni biçimler, düzenler, dilce yeniden kurar dil. Evren dile **getirdiği** kılıkta vardır insan için. Böylece dil, evreni insana **açar,** insanın evren **içine** sokulabilmesini gerçekleştirir."[5]

4. "'Anlam', 'mantık', 'dil' özdeştirler. Her dil bir mantık, her mantık bir anlam ortamıdır. (...) Her dil düpedüz bir mantık alanıdır. Bir dildeki her yapıt, her deyim de o dilin bir kuruluşuysa mantıklı ve anlamlıdır; değilse mantıksız ve anlamsızdır. Dil kuralları, dile özgü anlam ile mantığın belirleyicileridir."[6]

Felsefe kavramı bağlamında ele alınan dünya, düşünme, dil ilişkisine değgin belirlemelerde de apaçık görüldüğü gibi, dünyanın kendini açması, ortaya konması, varolanlara ilişkin bilinç kazanımı, birbirinden ayrılamayan düşünme-dil dolayımında gerçekleşmektedir.

Felsefenin Çağrısı'nda (s. 29) yer alan anlatım, bir bakıma bizden, Nermi Uygur'un söylemini tüm kuşatımıyla gözönüne getirmemizi istemektedir. Onun söyleminin her bir parçası, diğer parçaları anıştırmalarla anlaşılır kılınabilir gibi görünmektedir. Dolayısıyla, bu yapıtta yer alan anlatım, bizden, Nermi Uygur'un dışdünyadan, genellikle varolandan; düşünmeden, dilden, kavramdan, anlamdan neyi anladığını açığa çıkarmamızı beklemektedir. Böylece konuların içiçe girdiği açıkça görülecektir. Konu bir diğer konuyu, yapıt bir diğer yapıtı çağrıştırmaktadır. Öyle ki bu konularda daha çok iz sürülecek olursa, insanı belirlemeye, ona ilişkin en temel neliği ortaya koymaya kadar işi vardırmak mümkündür: Varolan-düşünme-dil ilişkisi öyle bir ilişkidir ki, öylesine zengin ilişkiler ağını (ağlarını) ortaya koymaktadır ki, bu yapı temelini insanda, insanın en temel özelliğinde ÇEVİREN bir varlık olmasında bulmaktadır.

Araştırmanın **Giriş**'inde Nermi Uygur'un tüm yapıtının temelde insanı kavramaya, belirlemeye ilişkin olduğu ileri sürülmüştür. İşte bu ileri sürüş daha şimdiden haklılığını göstermiş oluyor. İnsan çeviren varlık, çeşitli düzlemlerdeki varolanları, bu düzlemlerin ana niteliklerine göre birbirine çevirmeyi başarabilen bir varlık: "Şüphe yok ki duyumlarımızın çevirdiği ile duyu organlarının algıladığı dış-şeyler özdeş değildir (...) Duyumlama duyu dışındakini duyuca alma, duyumlara çevirmedir; duyum algıladığını özümser, yani değiştirir. (...) Dil, dil-olmayan bir şeyi dilce algılar. Algılama sürecine konu olan şeyin kendisini algıya çevirir. Biz algıları işe karıştırmadan, demek ki çeviriye başvurmadan dışardaki algı konusu-

nun kendi başına ne olduğunu, nasıl olduğunu hiçbir zaman bilemeyiz. Tam olarak biricik bildiğimiz hep çeviridir. Ama çeviride de kesinlikle bildiğimiz, bu çevirinin çevireceği birşeyler bulduğudur."[7]

Böylece, dışdünya, düşünme, dil ilişkisi, insan doğasının en önemli özniteliği olan "çevirme" edimiyle aydınlatılmış, temel bir varoluşsal yapıyla, nitelikle açıklanmış olmaktadır. İşte felsefe de bir bakıma kendince —bir insan etkinliği olarak— bu çevirme işini gerçekleştirmektedir.

Felsefenin çevirme edimlerinin bir türünü gerçekleştirirken yaptığı da soruları kendince belirginleştirmesi, bunu bir temellendirme çabası olarak ortaya koyması ve bu iki bağlamı da kendisiyle —eşzamanlı, artzamanlı ilişkileri— açısından su yüzüne çıkarmasıdır. Bu üç temel bağlamda da kavramların bağlayıcılığı ön plandadır.

Felsefe ne doğrudan doğruya dışdünyadaki varolanı, ne doğrudan doğruya düşünmeyi ne de dili soru konusu yapar. Felsefe bunu yapmaya kalkıştığında ya tek tek bilimlerden biri olacaktır ya ruhbilim ya da dilbilim olacaktır. **Felsefi Söylem Nedir?**'de bu temel belirlemenin üzerinde ayrıntılı bir biçimde ve sık sık durulmuştur. Nermi Uygur da aynı belirleyişe büyük önem vermektedir. Felsefe ne evreni ne de düşünmeden ayrılmayan dili doğrudan inceleme konusu yapar; ayrıca felsefe sadece ve sadece bilim sonrası ortaya konabilecek bir etkinlik de değildir; felsefeyi bilim sonrası bir etkinlik olarak nitelemek, belirlemek onu darlaştırmaktan başka bir şey değildir. "Sorularındaki nedir'ler filozofun dikkatini dil belirlenimlerine, dildeki evren anlatımlarına, dili kullanışa yöneltir. Gelgelelim buna bakıp filozofun soruşturma çabasını yalnız geçmekte olana, belli bir kültür etkenliğinde, sözgelişi tektek bilimlerin belli bir döneminde geçerlik kazanmış olan kullanışlara kapayamayız. Bu, felsefe nedir'ini dar bir açıdan görmek olur. Felsefede nedir olanca serbestliğiyle sorar. Ona ne

kuşku, nedir'iyle kavramlara, kavramsal bütünlere geçerlikleri bakımından çevrilir felsefe."[8]

anlamı nedir?'li sorularla özbelirlenimine kavuşan felsefe soruları burada da görüldüğü gibi, her kavramın anlamını sorabilir; anlamını ortaya koymaya çalışabilir; kavramın temellendirilmesi böylece gerçekleştirilir. "Felsefe nedir?'li sorularda 'nın yerine konan kavram (ya da kavram bağlantısı) temellendirilir, bu da o **kavramda derinleşmek** için yapılır. Derinleşme ise, 'açıklık'tır. Bir şeyi bir yönde kestirip atmak,derinleşmeyi bitirmektir. Bununla felsefe de yarıda kalır."[9] 'Derinleşme'nin açıklık olarak kendini sunuşu öteden beri bütün felsefi söylemlerin ortak özelliklerinden biri olmuştur. Antikçağda tüm felsefi söylemin, özellikle Klasik dönemin felsefi söyleminin bütün çabasının kavramların anlamlarını aydınlatmaya, açıklamaya yönelik olduğu söylenebilir.

Ortaçağda da aynı özelliğe, karşıt savların çok ayrıntılı bir biçimde ortaya konuluşu yoluyla rastlamak mümkündür. Ortaçağ filozofu açıklığın peşinde öylesine koşmaktadır ki bir noktadan sonra bu titiz tavır, onu açıklık ilkesinden uzaklaştırmaya kadar vardırır; açıklığa bu denli bel bağlayış aşırı sofistike bir tavır olarak kendini sunar.

Çağcıl (modern) felsefeyle birlikte ise açıklık daha belirgin bir biçimde dile gelir; 'açıklık'ın onsuz olunmaz koşullarını yerine getirmek, felsefe yapmanın da onsuz olunmaz koşulu olup çıkıverir ortaya; özellikle Descartes'ın söyleminde bilginin ölçütü olur. Açıklık, apaçıklık artık günümüze kadar uzanan çizgisi içinde her felsefi çabanın ulaşması gereken asıl hedef olur. Açıklık, apaçıklık ve buna bağlı olarak da aydınlık olma felsefi söylemin ülküsü olmakta devam eder.

"Temellendirme olarak araştırma, kavram aydınlatmaları, felsefeyi çokça bir **çözümleme** ve **betimleme** işi yapar. Kavramları çözümlemek, kavramlardaki örtük-açık ayrımları belirtmek, kavramlann yer aldığı çok değişik söz bağlamlarının

işleyişinden kavramların anlamını (ya da anlamlarını) gözönüne sermek, bunu elden geldiğince yan tutmadan gerçekleştirmek...-, işte felsefe temellendirmelerinin baş ödevi."[10] Burada da açıkça görüldüğü gibi, felsefe bir temellendirme olarak da, kavramların temellendirilmesiyle ilgilidir. Felsefe kavramların anlamını sorar, kavramları temellendirir, kavramların tarihini ortaya koymaya çalışır. "Felsefe temellendirmesinde yaptığımız: sorudaki kavramın değişik anlamlarına çeşitli ışıklar altında betimlemeyle yaklaşmayı denemektir."[11] Nermi Uygur, felsefenin neliğine ilişkin düşüncelerini hemen her fırsatta dile getirmeyi sürdürür. "(...) filozof yöneldiği soruları belli bir kavram ve temellendirme bağı içinde anlamaya, kavramaya çalışır. Felsefe kavramlara ilişkin olarak yarattığı sorularla, temellendirmelerle varolanı felsefeleştirir. "Filozofun incelemesi, esasta, kavramların zengin 'oyununu' görmek ve göstermektir."[12] Sorular, betimlemeler, temellendirmeler, çözümlemeler; işte burada, felsefede görme ve göstermenin yolları olarak değerlendirilebilir.

Doğruluk ölçütünü kendi içinde taşıyan "felsefe temellendirmesi incelediği kavramları, işledikleri gibi gösterebiliyorsa başarılı bir temellendirmedir; bunu yapamıyorsa başarıya ulaşamamıştır; başarı derecesi buna bağlıdır. Öyleyse, gereken: temellendirme uğraşısında, filozofun gördüğüne bakmak, aynı şeyleri görüyorsak temellendirmeyi başarılı saymak, görmüyorsak başarılı saymamaktır. Gerçekten de sık sık benimsenen davranış budur. Ancak, bu davranış her zaman kestirme sonuçlara ulaştırmaz. Görülen, her filozofun gördüğü değildir; görülenler arasında tamıtamına bir bağdaşma bulunmayabilir; belli bir filozofun gördüğünü söylediği şeyleri görmek şöyle dursun, bambaşka şeyler de görebiliriz. Çoğun rastlanan budur."[13]

Aynı zamanda bir felsefe tarihçisi kimliğiyle de karşımıza çıkan filozof sorularını kavramlara ilişkin olarak sorar ve te-

mellendirmeleri de kavram temellendirmeleridir. Filozofa bir de felsefe tarihçisi olarak bakınca onun gerçekleştirdiği etkinliğin, düşünsel etkinliğin geçmişteki kavram açıklamalarını incelemeye özgü olacağı apaçık olarak belirir: "(...) işinden anlayan bir **felsefe tarihçisi geçmişteki kavram açıklamalarını incelemekle görevlidir.** Bu amaçla, felsefe tarihçisinin herşeyden önce incelediği kavram açıklamalannda derinliğe doğru gitmesi gerekecektir."[14] Felsefe tarihi ile, kendi geçmişiyle olan ilişkileri bakımından da ele alındığında yine onun temelde kavrama ilişkin bir çalışmayı gerçekleştirdiği görülmektedir. Öyleyse Nermi Uygur'un felsefe anlayışı, felsefenin bir kavram çalışması olduğu yönünde yoğunlaşmaktadır. Felsefe varolanı felsefeleştirmektir ve onun en temel tutamak noktası da kavramlardır; kavramlar sorularda, soruların işlenişinde (temellendirme) ve geçmişteki açıklamalarla bağ kurmada (felsefe-felsefe tarihi) birincil derecede önem taşırlar.

Ayrıca kavramlar kesin tanımlar olamayan yapılardır. Ona göre "(...) herhangi bir kavramın kesin tanımından sözetmek, tanım mantığına aykırı: tanımlamayla güdülen amaca göre değişir tanımlar; amaçlarınsa her yerde herkes için aynı olmasını sağlayacak mantıksal bir gerekçe tasarlanamaz."[15] Böyle bir yaklaşım kavramların anlam alanlarını belirlemede birçok güçlüğün olacağını da daha baştan göstermektedir.

Nermi Uygur'un tüm yazıları kendi deyişiyle "içiçe dolanık"tır. Ona göre bunun nedeni de bunalımlar; çünkü onu o kılan bunalımlardır.[16] Böylece birdenbire son yıllarda yayımladığı bir yapıtına geçmek gerekliliği ortaya çıkıyor. Yapıtlar buna zorluyor araştırmacıyı; aslında **Bunalımdan Yaşama Kültürü**'nde özel olarak onun felsefi söyleminin ya da tüm söyleminin birçok özgül niteliği, özniteliği günışığına çıkıyor: İnsanı anlama çabasına felsefe aracılığıyla girmek, tüm yapıtlarında bunu gerçekleştirmeye çalışmak, çabalamak; bilgi elde etmek isteklerinin, nesnel olma kaygılarının yarattığı buna-

lımlarla başedebilmek: "Ya felsefe? Asıl uğraşım oydu zaten, ölüm-kalım hesaplaşmasına giriştim felsefeyle. Bir bakıma kişilik işiydi felsefe, gönül işiydi. Bilgisel bir yandan yoksun değildi ama, kuşkusuz hep böyle olmuştu, bundan böyle de olmalıydı. Kendine göre bir bilgi çağrısı vardı felsefenin, özel de olsa, böyle bir görev için çağrıydı felsefe, kendisine gerçekten yönelenleri böyle yüce bir göreve çağırmaktaydı. Başlıbaşına bir bilgi etkenliği olarak soruşturup verimlendirmeye atıldım felsefeyi, —tatla, ürküyle, şaşmayla."[17] Nermi Uygur hemen her yapıtında felsefe kavrayışına ilişkin ipuçlarını vermeyi sürdürür; bunu, bizzat işbaşında, felsefenin konularını işleyişinde gösterdiği gibi, kimi zaman da felsefenin konusu olarak yine felsefenin kendisini seçerek ortaya koyar.

Şimdiye değin sunulan felsefenin, felsefe kavrayışının beslendiği kaynaklar yönünden de ele alınması bir gereklilik olarak beliriyor. Nermi Uygur felsefesini sadece bilimlerle beslemez; tek tek bilimler yanında özellikle edebiyat aracılığıyla felsefesinin zenginleştiği görülmektedir. Ayrıca yaşamın kendisi onun felsefesini belirleyen en verimli kaynaklardan biridir. Çünkü "Nesnel felsefe sorunlarıyla bu sorunlara yönelen filozofların somut yaşamı arasında içten bir bağ bulunduğu inancını"[18] taşımaktadır. Bu temel inancı en içten destekleyen kavrayış da **Kuram-Eylem Bağlamı**'nda açığa çıkan kavrayıştır. Yaşamı gözleyen, bunalımda yaşamın kendisini ve yeni yaşama olanaklarını bulan; sanatla, özellikle sözel sanatlarla yorumunu zenginleştiren tutumun yanısıra, insan ve dünyası, kuram ile eylemin birbirini bütünlemesi ile asıl yapısına kavuşabilir. Kuram ile eylemin birbirinden ayrılmazlığı, yaşamın bütün kesitlerinde, özellikle kavramlarını oluşturup, bunları yaşama geçirmede somutluk kazanır. Bu felsefe, insan ve dünyasının derin bir biçimde gözlenmesiyle ve yine bu dünyaya ait her türlü yapının değerlendirilmesiyle varolmaktadır. İşte bütün bu nedenlerden ötürü Nermi Uygur'un felsefesinin

tek bir kaynaktan beslendiği ileri sürülemez. Bu, aynı zamanda, felsefenin ancak ve ancak bilimle beslendiği, bilimsel temel savları temele aldığında felsefe çalışması olmaya hak kazanacağını söyleyenlere de bir yanıt olacaktır.

Hiç kuşkusuz tam da bu noktada Nermi Uygur'un bilgiden, bilgi kavramından neyi anladığını gözden geçirmek gerekecektir. Bu kavramın çözümlenmesine geçmeden önce, onun **Felsefenin Çağrısı**'nda felsefi bilgiye ilişkin tutumunu sergilediğini, **İnsan Açısından Edebiyat**'ta edebi bilginin varolma koşullarını, **Dil Yönünden Fizik Felsefesi**'nde ise bilimsel bilgiyi fizik bilimi örneğinde hemen her açıdan ve özellikle de —onun en son sunuluş biçimi olması yönünden— dil bağlamında nasıl incelediğini anımsatmak, ilk aşamada yeterli olacaktır.

Felsefenin Çağrısı'nda amaçlananlardan biri de "felsefenin 'kendine özgü' yapısallıkta **sağlam bir bilgi** alanı olduğu"[19]nu göstermektir: Felsefe sorularında anlamca sorgulanan kavramların temellendirilmesi çabası nesnel bilgileri amaçlamaktadır.

Felsefesine konu olarak felsefeyi de alan Nermi Uygur kendi deyişiyle bilim-mantık keskinliğinden yoksun felsefeyi güdük bir yapı olarak, edebiyat-sanattan uzak felsefeyi de son derece cansız bir yapı olarak değerlendirir[20] Buradan da anlaşıldığı gibi, felsefe tüm insani etkinliklerle, bilgisel kaynaklarla beslenecektir, öyleyse "felsefeye, bilgi kadar bilgelik de, mantık kadar yaşam da gerek"lidir.[21] Felsefe yaşamın kendisine yönelmek suretiyle oluşturulabilinir; insanların oluşturduğu her türlü bilgi ortamı felsefeyi besleyen kaynak durumundadır. Her türlü olay ve onların dilce belirlenişi, insanı saran nesnel dünyanın ve tek tek insanların dünyasının toplamı olarak yaşamın kendisi, insana, tek tek insanlara sunulan her türlü bilgisel içerik yeni bilgisel oluşumlarda da katkılı olacaktır; felsefe bunların üzerine yükselecektir. Bu da

kuram ile eylemin felsefe bağlamında bütünleşmesi demektir. Nermi Uygur'un daha sonraki yapıtlarda "somut felsefe" deyişinde nesnelleşen görüşü, **Kuram-Eylem Bağlamı** adlı yapıtında ipuçlarını vermiştir. Daha sonrası için büyük ölçüde yol gösterici niteliği taşıyan anlayışa göre artık felsefe bir teori-pratik bütünüdür: "Felsefe,bir **anti**-theoria da olsa, theoria türünden bir **anti-theoria**'dır. Gerçekte, felsefedeki tektek kuramlar, dolayısıyla tüm bir kuram olarak felsefe: anlamak, yorumlamaktır. Anlamaya, yorumlamaya sınır konamaz ama. 'Praxis'i de katın, herşeye çevrilebilir felsefece anlama. (...) Yorumdan eyleme gidildiği gibi, eylemden de yoruma gidilir. Sürekli bir gidiş-geliş felsefeyi felsefe-ötesine bağlar. Demek ki hem içyapısı hem de dışla ilişkileri bakımından (sözcükler başka başka anlamlarda kullanılsa da) bir **theoria-praxis bütünüdür** felsefe."[22]

Böylece felsefenin gerek bilgisel oluşumlarla gerekse de yaşamın kendisiyle, eylem alanıyla olan bağı konusunda bilinçli bir yaklaşımın sunulduğu burada açıkça görülmektedir. Ayrıca Nermi Uygur felsefenin tek bir anlayışla betimlenemeyeceğinin de farkındadır. Felsefeye yüklenen işlevler çeşit çeşittir ve bu yükleme işi, felsefe anlayışlarını belirginleştirdiği gibi, felsefe anlayışları da kendilerini bu işlevlerde somutlaştırırlar. Öyleyse: "Sorunlarının yeri, önemi, amacı, işlenişi yönünden ayrılıklar gösteren çeşitli felsefelerin varolduğu bir gerçektir. Bir bakıma filozofun felsefe anlayışına dayanır bu ayrılıklar: felsefe anlayışları ise çeşit çeşittir."[23]

Kendini, benimsenen anlayışa göre bir kuram-eylem bütünlüğü olarak sunan felsefenin dünya görüşü kavramıyla ilişkilerini de incelemek önemli olacaktır artık. Felsefe bir dünya görüşü değildir; ancak felsefe her kavramı inceleyip yorumladığı gibi, dünyagörüşü kavramını da inceleyip yorumlar. Ona göre "felsefenin yeri çok kez dünyagörüşlerinin ötesindedir. (...) felsefe: ulusal bir dilin, günlük yaşayışlarında o dili konu-

şanların o dilde görüp biçimlediği bir 'dünya' değil; tek tek filozofların, çok kez ulusal dili, dolayısıyla da dildeki 'felsefeyi' ya da çeşitli bilimlerin dilini özel bir kaygıyla inceleyip değiştirdiği bir etkenlik alanıdır."[24] Bu arada dünyagörüşleri de felsefece incelenebilecek bir konu bağlamı oluştururlar. Felsefe-bilim-dünyagörüşü kavramlarının irdelendiği **Dünyagörüşü** adlı yapıtta çözümleyici felsefe anlayışı eşliğinde dünyagörüşü kavramı ele alınmaktadır.

Felsefenin en önemli konularından biri olarak beliren felsefe, bir kavram çalışmasıdır, her türlü bilgisel/yaşamsal etkinlikten yararlanır, beslenir; kuram ve eylem alanı olarak kendini gösterir. Öyleyse felsefe tek bir kavrayış biçimine saplanıp kalmayacaktır, tek bir akım, anlayış olarak belirmeyecektir, başka türden bilgilere kapalı olmayacaktır. Böyle bir felsefenin bizzat yapıcısı durumunda olan filozof da tek bir anakavrama saplanıp kalmayacaktır, bir "okul" adamı olmayacaktır: "ancak belli bir akım çerçevesinde kendini güvende duyan; ben bu dalın uzmanıyım, deyip kendini dışa kapayan türden bir filozof"[25] söz konusu değildir artık.

Felsefenin kendisiyle, geçmiş zaman boyutundaki felsefeyle ilişkileri de yine felsefenin inceleyebileceği konulardan biridir. Bu çaba, felsefe tarihinin felsefesi deyişinde somutluk kazanabilir.

Nermi Uygur **Felsefesinin Çağrısı**'nda yer alan **"Felsefe Dünü ve Yarını"** adlı denemesinde felsefe-felsefe tarihi ilişkilerini çok çeşitli açılardan ele alır ve felsefe-felsefe tarihi kavramlarını karşılıklı varoluşları bakımından değerlendirir; ona göre bu kavramların varoluşları birbirine bağlıdır; bunlar birbirlerini gereksinirler:" 'Felsefe' diye bir şey varolmasaydı, felsefenin tarihçileri olmayacaktı. Gelgelelim felsefe tarihçileri olmasaydı, felsefe, tarih bilincine nasıl erişirdi?"[26] Öyleyse, felsefe ve felsefe tarihi karşılıklı olarak varoluşlarını birbirlerine borçludurlar. Felsefe tarihçisinin malzemesi felsefenin ken-

disidir: "Her tarihçi gibi felsefe tarihçisinin de konusuna giren olayları, başlangıçlarıyla belirtmek; öbür tarih olaylarından ayrılıklarını, onlara olan bağlılıklarını göstermek; çeşitli felsefe olayları, yani tek tek felsefeler arasındaki karmaşık ilişkileri yakalamak bir felsefe olayını belli başlı kıvrımlarıyla yeniden çizmek; çok kez bu kıvrımları daha da belli etmek işine özenle sarılması kadar doğal birşey yoktur."[27]

Ancak ona göre, "felsefe tarihçisinin dikkati felsefenin geçmişinde değil, geçmişteki **felsefede** yoğunlaşır. Felsefe tarihçisi geçmişe değil, felsefeye çevrilmiştir. Bunun da koşulu felsefe anlayışıdır. Anlayış ile ilgi burada birbirinden ayrılmaz. Geçmişteki felsefeyi anlamak için, bu felsefeyle felsefe olarak ilgilenmek; bu felsefeyi yeniden düşünmek; bu felsefeyi düpedüz bir tarihçi olarak değil, filozof olarak anlamak, felsefe tarihçisinin benimseyeceği kaçınılmaz bir tutumdur."[28]

Bilgi dallarının tarihini yazan kişilerin, bilgi türlerine ilişkin tarihsel bir söylem üretenlerin hiç kuşkusuz, tarihini yazdıkları alanı iyi bilmeleri gerekir; bundan daha doğal bir şey olamaz. Felsefe tarihi yazarının, üretilmiş felsefelerle ilgi kurabilmesi, sorunları belirleyebilmesi, sorulara verilen yanıtları çözümleyebilmesi için, gerçekten de Nermi Uygur'un dediği gibi, bir felsefe anlayışının olması gerekir: "Felsefe tarihçisinde felsefe tarihini yazmayı sağlayan organ, felsefe anlayışıdır. Felsefe için anlayışı olmayan geçmişteki felsefeyi göremez; görse bile çarpık görür: bu ise olaylara hakkını vermemek olur; tarihçi için de bundan daha acı bir başarısızlık olmasa gerek."[29] Kısaca Nermi Uygur'a göre, filozoflukla felsefe tarihçiliği, filozofla felsefe tarihçisi birbirinden tam olarak ayrılamaz.

"Aykırı soru çevresi: Her Bugünkü Felsefenin Geçmiş ve Gelecekteki Felsefelerle İlişkileri", "Felsefe Tarihinin Boyutları ve Felsefe Tarihçisinin Donatımı", "Felsefe Tarihçisine Özgü

Felsefe Anlayışı ve Filozofluk", "Filozof da Bir Bakıma Zorunlu Olarak Felsefe Tarihçisidir", "Aykırılığın Aydınlanması", "Başarılı bir Felsefe Tarihçiliğinin Özellikleri" ve "Felsefe Tarihçiliğinin Çıkmazları" altbaşlıklarını taşıyan bu denemede ana sav, felsefenin, felsefe tarihinden, filozofluğun, felsefe tarihçiliğinden ayrılamazlığına ilişkindir. Nermi Uygur bu kavramlara ilişkin temel belirleyişini şu sözlerle dile getirmektedir: "Etkenliğini daha çok, hatta nerdeyse tam ağırlığıyla, felsefenin geçmişini incelemede yoğunlaştıran filozofu 'felsefe tarihçisi' diye tanıtmak hiç de yanlış birşey değildir. Buna karşılık, felsefe tarihçiliği arkaplanda kalan bir felsefe araştırıcısına 'filozof' demek yerinde bir adlandırmadır. Ancak, adlardaki değişikliğin, **adların yöneldiği 'şeyin'** özdeşliğini karartıp unutturmaması gerekir."[30]

İşte etkinliklerine ilişkin adlar farklı olmakla birlikte bir ve aynı kişide ve etkinlikte yoğunlaşan bu türden bir çabanın başarılı diye nitelenebilmesinin koşulları nelerdir? Ama bu koşulları gün ışığına çıkarmadan önce, Nermi Uygur'un ortaya konmuş olan, gerçekleştirilmiş olan ve felsefe tarihi denen çabalara ilişkin değerlendirmesini ortaya koymak gerekiyor. Ona göre başarısız bir felsefe tarihçiliği şu nitelikleri taşımaktadır: Başarısız bir felsefe tarihçiliği, ağırlığı felsefede olmayan bir felsefe tarihçiliğidir, geçmiş felsefeyi belli bir felsefe açısından incelemek de felsefe tarihçisini başarısız kılabilir. **"Güdümlü"** çalışan felsefe tarihçisi inceleme malzemesini görüş açısı uyarınca ayıklar; bölümler, değerlendirir. Benimsediği felsefe, norm; tarihini yazacağı felsefe ise bu normla ölçüp biçtiği felsefedir (...) Norm felsefe zamanca önce geliyorsa, yani tarihçi kendi çağını değil de, önceki bir çağın felsefesini köprübaşı yapıp bundan sonra gelen bir felsefeyi işliyorsa, tarihini yazdığı felsefeyi, ya normun soluk bir kopyası olarak yorumlayacak ya da normdan bir ayrılma, sözgelişi felsefede bir düşme, bir soysuzlaşma olarak yorumlayacaktır. Diye-

lim ki felsefe tarihçisi Kantçıdır. O zaman, kabataslak söylendikte, felsefenin geçmişini doruğunda Kant bulunan bir eğri diye görmekten kurtulamayacak, incelediği felsefenin asıl kuruluşunu göremeyecektir."[31]

Nermi Uygur'a göre bir başka başarısızlık, geçmişi, geçmişteki felzefeyi düzeltmeye yönelişte yatar. Geçmişi onarmaya, düzeltmeye çalışmak "Birtakım eklerle geçmişi biricik kuruluşunda tanımamıza engel olur."[32]

Bunlann dışında salt bilgiçlik taslama, geçmişteki felsefede asıl felsefeyi görmeye çalışmaktan çok yanlış anlamaya götürebilir. "Tarihçinin erdemi geçmişi bitip tükenmez bir çaba ile algılamada gerekleşir. Gelgelelim. bu erdem, yakışıksız kullanıldığında bir erdem olmaktan çıkar. 'Erudition' ezici olduğunda yaratıcılığa engel olur."[33]

Öyleyse şu soru sorulmalıdır: "Başarılı bir felsefe tarihçiliği nasıl olmalıdır?"[34] Kısaca Nermi Uygur'a göre felsefe tarihçiliğindeki başarının ölçüsü, felsefenin dününü doğru olarak ortaya koymaya bağlıdır. Ona göre, "öyleyse bu doğruluğun ortamını, **tarihçinin geçmişteki felsefe üzerinde** verdiği bilgilerde aramalıyız. Ters durumda, gerek felsefe tarihi yapanlar gerekse bu tarihçiliği değerlendirenler çarpık bir başarı ölçüsüne (ya da ölçülerine) saplanmışlardır."[35]

Felsefe ile tarihi arasındaki ilişkileri inceleyen bütün araştırmacılar; onsuz olunmaz bir biçimde felsefe ile bilimi ya doğrudan ya da dolaylı bir biçimde, tarihleri ile olan ilişkileri bakımından karşılaştırıyorlar. Bu tutum Nermi Uygur'da da göze çarpıyor ama onların benzemezliğini göstermek üzere yapılıyor bu. Çünkü ona göre "tek tek bilim tarihlerinden öğrendiklerimiz, bilimlerin geçmişine ilişkin bilgilerdir. Eski, geçmiş bilgilerdir; eskiden bilgi diye geçen, ama artık bu ada yaraşmayan birtakım belirlenimlerdir. Felsefede ise, dünkü felsefe bilgilerinin şaşılacak bir **'aktüalitesi'** vardır, başka deyimle bu bilgiler, geçerliklerini; güncelliklerini sürdürürler."[36]

Felsefe tarihçisine düşen iş de bu bilgileri en doğru bir biçimde aktarmak olacaktır. Ama en zor olanı da bu gibi görünüyor. Felsefe tarihine ilişkin doğru kategorisi nasıl bir kategoridir; özellikle bu noktanın üzerinde durmak gerekiyor.

Nermi Uygur'a göre başarılı bir felsefe tarihçisi onun deyişiyle "işinden anlayan bir **felsefe tarihçisi geçmişteki kavram açıklamalarını incelemekle görevlidir.** Bu amaçla, felsefe tarihçisinin herşeyden önce incelediği kavram açıklamalarında derinliğe doğru gitmesi gerekecektir. Yoksa, tarihçiliği 'öykücülükten' öteye geçemez. Ortada olanı aktarmak, yinelemek ya da özetlemek tarihçinin asıl ödevi değildir."[37]

Nermi Uygur'a göre başarılı bir felsefe tarihçisi, felsefe anlayışı olan bir filozoftur; felsefe ile felsefe tarihini birbirinden ayırma da soyutlama çabasından başka bir şey değildir, aslında onlar bir bütündür.

Bütün bu alıntılardan da anlaşıldığı gibi Nermi Uygur'a göre, "felsefe ile tarih arasında vazgeçilmez karşılıklı bağlar var"dır.[38] Bunun nedeni de rastgele herhangi bir durum değildir; daha yukarda dile getirildiği gibi "belirli nesnel gereklerden ötürü bu böyledir."[39]

Ayrıca yine Nermi Uygur'a göre "Kendine özgü söyleyecek bir şeyi olan, geçmişle yetinmez. Ben de, baştan beri sorular, çözümler yönünden felsefenin geçmişine ne çok şey borçlu olsam da, asıl gücünü, kökleri ne denli geçmişte dalbudak salarsa salsın, eskiyi öğrenmekten çok, yeni saydığım bir felsefe doğrultusunda yoğunlaştırmayı denedim."[40]

Felsefede her tarihsel dönemin değeri vardır. Felsefede herhangi bir dönem için artık geçersiz, eski, değersiz denemez; tümüyle eskimiş bilgileri içeriyor diyebileceğimiz hiçbir dönem yoktur felsefede; onunla bilimler arasındaki en büyük ayrılık işte tam da burada belirir. Nermi Uygur'un deyişiyle: "Geleneksel güvencelerle devrimsel yenilikleri bağdaştırmak

gerekiyor."[41] felsefede. Felsefede sorular ve onlara verilen yanıtlar yine öylesine kapsamlı soruların ve soru bağlamlarının farkedilmesine, ortaya çıkmasına yol açmaktadır ki, genel olarak felsefi söylemde belirenlerin hiçbirisi eskimiş, değersiz yapılar olarak gösterilemez: "Felsefede 'kesinlik' ya da 'olmuş-bitmişlik' diye bir şey olmaz. (...) Felsefedeki hiçbir tarihsel dönemi yersiz ya da değersiz diye, kötüleyip, örtmek doğru değil. Bazı çevrelerce yapıldığı gibi, Ortaçağ'a 'Karanlık Çağ' deyip yerin dibine batırmak; İslâm Felsefesi geleneği nicedir özgün ve üretici olmaktan çıktığı için, bu felsefeye ilişkin başarıları görmezlikten gelmek, felsefeye yakışmayan bir tutumdur doğrusu. Gene de, pek çok kültür dalını olduğu gibi felsefeyi de evrensel boyutlan içinde ele almak gerekir."[42]

Nermi Uygur, felsefe yoluyla, aracılığıyla insanı kavramayı amaçladığı gibi, felsefi söylemini de kurarken insan gerçeğinin katkısını, insan gerçeğinin belli bir yapıda oluşunu gözönünde bulundurmaktadır: ilişkileri, yapısı, oluşumu kısaca varoluşu bakımından özel bir 'durum'u olan insanın bu durumları başka deyişle "bunalımları" aşmanın bir yolu olarak felsefe (ve hiç kuşkusuz diğer kültür yapıları) —salt bu nedenden ötürü— artık öznel bir dünyanın ürünü olmaktadır. Ama öte yandan da bilgi, üstelik nesnel bilgi elde etmek isteyen bir varlık olarak insan yine felsefe üretecektir; bu yanıyla da felsefe, "bir tür" nesnel bilgi verecektir; artık tek bir kişiye seslenen "herhangi bir söylem" olmayacaktır. İşte tam da bu noktada filozofu güden, nesnel bilgiler elde etme isteği ve kaygısıdır. Böyle bir kaygı, böyle bir istek, ne olursa olsun, açık seçik dile getirilmese bile temelde, —bu biçimde düşünen kişide— her insanda öğeleri bakımından, oluşumu bakımından ortak nitelikler taşıyan bir düşünme gücü olduğuna ilişkin bir inanca önvarsayım olarak-düşünme ediminde yer vermeyi gerektirir. Ortaklıklar ancak bunun ara-

cılığıyla kurulacaktır ve elde edilecek bu bilgi, "en az da olsa" minimum düzeyde, nesnel olma özelliğini içerecektir. Kimi bunalımlardan nesnel bilgiler aracılığıyla sıyrılmayı başarmanın etken nedeni böyle bir açıklamada ancak haklılığını bulabilir. Felsefi söylem oluşturma, insan varoluşu için hem birtakım bunalımlardan sıyrılmanın hem de nesnel bilgiler oluşturmanın yollarından biridir. Konuya daha çok Nermi Uygur açısından bakılacak olursa, artık düşünsel bağlamda herhangi bir moda akım söz konusu olmayacaktır; düşünmeyi güden moda akımları ya da başkalarının söylemleri değil, kişinin kendi bunalımları ve nesnel bilgi arayışı sırasında oluşturduğu özgün söylemi olacaktır. Bu söylem hem özgün olacak hem de başkaları için de anlaşılır olacaktır; nesnelliğin en azına, minimum nesnelliğe sahip olacaktır. "Moda akımmış, ısmarlama konuymuş, böyle şeylerin ne olduğuna bir türlü akıl erdiremedim. (...) Ben hiç konu aramadım, konular beni kuşattı gitti. **Başkasının Ben**'i, dil eleştirisi, felsefenin ödevleri, edebiyatın sınırları, kültürün yapısı, kuram-eylem bağı, yaşam gizemi- daha niceleri, ama hepsi birbirine sıkıca örülen bütün bu sorular hem topluca hem ayrı ayrı sardı beni."[43]

Görüldüğü gibi bu alt bölümde, Nermi Uygur'un felsefi söyleminin en önemli konularından biri olarak 'felsefe' ele alınmıştır. Kısaca felsefe ona göre kavramlarla iş gören bir alandır büyük ölçüde; kavram da düşünme ve dil alanında bulunduğuna göre onun söyleminde, varolanın kendinde varoluşundan çok, "düşünme" ve "dilce" varoluşu büyük önem kazanmaktadır. Dışdünyada varolanın varlığı düşünme ve dile yarısımış varoluştur. Hatta Nermi Uygur söyleminde düşünme ve dili de birbirinden ayırmaz, onlar hep bir bütünlük içindedirler. Ona göre düşünme daima dille gerçekleşen bir edimdir. Hiç kuşkusuz bu noktada bir tartışma açılabilir; farklı savlar da ileri sürülebilir. Böyle bir ileri sürüşün ilk aşaması fel-

sefeye özgülenen belirlemenin/belirlemelerin farklılığında temellenmektedir. Felsefe; dışdünya, düşünme ve dil alanları ile bu alanlarda yer alanlar arasındaki çoklu ilişkiler ağını inceleyen bir etkinlik olarak düşünülünce, düşünme ve dil alanlarının da birbirlerinden ayrı olarak kavrandığı ortaya çıkacaktır. Düşünme, bildirişim ortamı olan dilden ayrı bir alandır ve yine öznenin (düşünen varlığın, düşünmenin taşıyıcısının) bir etkinliği olarak düşünme, bildirişim ortamı olan dilden daha geniş bir yayılıma sahiptir. Dile bürünen düşünmeler başka deyişle düşünceler dilde yer alan yapılardır artık; kişi tek başına kaldığında da düşünceler üretebilir/üretmektedir; kimi düşünme edimleri dille oluşturulmaktadır ama hepsi değil yine de. Düşünmeler özellikle başkalarına iletilmede, bildirilmede dile bürünmek zorundadırlar.

Sonuç olarak şu denebilir: düşünme alanı, dil alanından daha oylumludur; dile de hızını veren düşünme zenginliğidir. Zengin düşünme ortamında, özellikle dil üzerine düşünmede ivmenin artışıyla birlikte dil de daha geniş olanaklara kavuşabilir, kavuşur. Dışdünya-düşünme-dil üçlüsü içinde kişiye tam bağımlı olan düşünme olduğuna göre, asıl yönlendirici olan işte bu alandır. Nermi Uygur da tüm söylemini kurarken bu alana ancak dille birlikte en büyük ağırlığı vermiş filozoflardan biridir; kavramlara verdiği öncelik ve önem bunun en açık göstergelerinden biridir. Ona göre felsefe büyük ölçüde kavramlara özgülenmiştir; kavram oluşturma da hiç kuşkusuz, düşünmenin varolanlarla kurduğu ilişkilerin berraklaşmasından başka birşey değildir.

Kavramları aydınlatmaya çalışan felsefe iki tür gerçeğe, gerçekliğe yönelir; bilime ya da yaşamın kendisine. Felsefe ya bilim felsefesidir ya da yaşama felsefesi. "Bilim felsefesi olarak: çeşitli yönleriyle, ama kesim kesim, insan ve toplumu da katın, evreni bilen bilimlerin yapı ve işleyişlerini, kendine özgü bir anlayışla, inceler; bu arada, yakından uzaktan bunalımı

konu alan bilgi-öbeklerini de araştırır; bundan daha doğal birşey düşünülemez. (...) Bunalıma ilişkin kavram, yöntem, akılyürütme ve açıklama gibi bilgisel ögeleri, tüm öbür bilgi ve bilim alanlarındaki davranışını takınıp belli bir anlayışla gözden geçirmek durumunda felsefe."[44]

Yer yer değinilen bilgi kavramı Nermi Uygur'un söyleminde son derece geniş oylumlu olarak ele alınmıştır. Bilgi kavramını yalnızca bilimsel bilgiyle belirlemeye çalışmaz ve bu çerçevede **Bunalımdan Yaşama Kültürü**'nde " 'Bilgi' kavramını, dar ve katı bir açıdan, yalnızca bilimsel bilgilere kapamaktansa, insan-toplum-kültür yaşamına değgin başka türden 'bilgi'lere, daha çok duygu ve eylem bilgilerine de **açmalıyız** kafa ve gönlü"[45] der. Dolayısıyla, yaşam gerçeğini bilim ötesi tutumlarla belirlemeye çalışan bir felsefe türü ortaya çıkacaktır ve bu tür felsefe çokça metafizik diye nitelendirilecektir ve bilindiği gibi, Nermi Uygur'un da üzerinde durduğu gibi, hatta "yaşama felsefesine özgü bunalım yaklaşımına aşağısayıcı gözle bakma"[46] söz konusu olacaktır.

Ona göre "ister bilim felsefesi, ister yaşama felsefesi densin, bunalım odaklı felsefeler, herbiri tekbaşına varolan, birbiriyle ilgisiz etkenlikler değil bunlar. Bilim dolayısıyla da, doğrudan doğruya günlük yaşamdan da bunalım'a yönelse, felsefe: dönüp dolaşıp insan yaşamının temel görünümlerini anlamaya yönelmiştir."[47]

Nermi Uygur'un felsefeye ilişkin temel belirleyişlerini verdiği şu tanımla somutlaştırmak olanaklı görünmektedir:"(...) felsefe: **herşeyle** uğraşan; günlük yaşamdan en ince bakımlı bilimlere dek sözü edilen herşeyi çepeçevre inceleyen; özellikle anlam, bilgi, değer geçerliği yönünden çözümleyen; tüm insan kültürünü, doğa, toplum, tarih alanlannda ortaya çıkan kavramları ve oluşturdukları başlıca akıl yürütmeleri araştıran dallıbudaklı etkenliklerin tümüdür."[48]

NOTLAR:

1 Nermi Uygur, **Felsefenin Çağrısı,** s. 29.
2 Ludwig Wittgenstein, **Tractatus Logico-Philosophicus,** Çeviren: Oruç Aruoba, Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, İstanbul 1985, s. 5-6.
3 Nermi Uygur, **Felsefenin Çağrısı,** s. 29
4 Nermi Uygur, **Dilin Gücü,** Kitap Yayınları, İstanbul 1962, s. 65.
5 a.g.y. s. 56.
6 a.g.y. s. 48
7 a.g.y. s. 32
8 Nermi Uygur, **Felsefenin Çağrısı,** s. 35.
9 a.g.y. s. 55.
10 a.g.y. s. 55-56.
11 a.g.y. s. 56
12 a.g.y. s. 65
13 a.g.y. s. 66-67
14 a.g.y. s. 171
15 Nermi Uygur, **Kuram-Eylem Bağlamı,** s. 92.
16 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** Ara Yayıncılık, İstanbul 1989 s. 373
17 a.g.y. s. 370.
18 Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** s. 137
19 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 373
20 Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** s. 150.
21 a.g.y. s. 150.
22 Nermi Uygur, **Kuram-Eylem Bağlamı,** s. 72
23 a.g.y. s. 75.
24 Nermi Uygur, **Dilin Gücü,** s. 68-69.
25 Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** s. 156.
26 Nermi Uygur, **Felsefenin Çağrısı,** s. 157.
27 a.g.y. s. 158
28 a.g.y. s. 159
29 a.g.y. s. 158
30 a.g.y. s. 167
31 a.g.y. s. 177-178
32 a.g.y. s. 178
33 a.g.y. s. 179
34 a.g.y. s. 168
35 a.g.y. s. 169
36 a.g.y. s. 169

37 a.g.y. s. 171
38 Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** s. 154.
39 a.g.y. s. 154
40 a.g.y. s. 155
41 a.g.y. s. 142
42 a.g.y. s. 140-141.
43 a.g.y. s. 143
44 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 283 (karş. **Dil Yönünden Fizik Felsefesi**, s. 142 ve dev.)
45 a.g.y. s. 284
46 a.g.y. s. 284
47 a.g.y. s. 284-285
48 a.g.y. s. 279

"Dilsiz düşünemiyorum ben (...) sözcükler ortamından ötede hiçbir düşüncem yok. Dilim düşüncemi düşüncem de dilimi yoğuruyor Bir ayrılmazlık var dilimle düşüncem arasında. Bu arada çok kez dilim bana kılavuzluk ediyor düşünürken. Sanki sözcüklerle bağlanışları güdüyor beni (...) Düşünme yazgım dilimdir."

***Dilin Gücü** (s. 74)*

DİL

Felsefenin en önemli konularından biri olarak beliren felsefenin neliğini konuları, sınırları, konuları ele alışı ve sunuşu yönünden belirleme çabalarının yanında, Nermi Uygur'da dilin felsefece ele alınışı büyük yer tutmaktadır. Aslında, daha önce de dile getirildiği gibi, insan ürünü olan her öğenin felsefece kazandığı yorum, sonuçta yine insanın anlaşılır kılınmasına hizmet edecektir ya da insanın anlaşılır oluşunu sağlayacaktır, sağlamaya çalışacaktır. Nermi Uygur felsefede hangi konular bağlamında etkin olduğunu açıkça belirtmektedir: "Genellikle felsefede 'Dil-İnsan-Kültür' birlikteliğinde; özetlenen bir doğrultuda kımıldandığım kanısındayım."[1]

Felsefe, Dil, Kültür kavramları doğrultusunda Nermi Uygur'un felsefi söylemini gündeme getirmeyi amaçlayan bu çalışmada onun dil'i nasıl bir varolan olarak gördüğü, dilde ve dil aracılığıyla nelerin başarıldığı, dil yoluyla, kültürün, giderek insanın nasıl daha iyi anlaşılabileceği konuları ele alınacaktır. Bir bakıma Nermi Uygur'un tüm felsefi söyleminin kimi zaman daha gevşek kimi zaman da daha sıkı yapılı olmak üzere, "dil" üzerine oluşturulmuş, dille ilgili söylem olduğunu ileri sürmek mümkündür. Hatta daha sonra onun felsefesini dile getiriş yönünden incelemeyi amaçlayan son bölümde gösterileceği/gösterilmeye çalışılacağı gibi, dilin yapısının belirlenmesinin ötesinde, dilce kuruluşun niteliğine ilişkin bilinç büyük bir yer tutmaktadır.

Dilin, insani varoluş için taşıdığı önemi sezmeyen filozof/düşünür yoktur denebilir. Ancak filozofların büyük bir bölümü bunu yapıtlarında bilinçlice, doğrudan doğruya ele almış değillerdir. Felsefe bağlamındaki birçok sorunun, dille diğer varolanlar arasındaki bağları belirginçe incelememelerinden kaynaklandığını ya görmemişler ya da görmezlikten gelmişlerdir. Dilin varolana ilişkin uzanışlarının ya da varolanın dilde yansımasının ne denli etkili olduğu, dilin ne denli güçlü olduğu görmezlikten gelinmiştir kimi zaman. Ancak nasıl ki genellikle varlık, varolan antikçağ filozofu için anlaşılması, bilinmesi son derece gerekli olan bir alan ise ve yine Yeniçağ filozofu için düşünme anlaşılması gereken bir alan olarak vazgeçilmez bir yapı ise, günümüzde de dil, diğer türden varolanlarla kurduğu ilişkiler ve içerdiği sorunlar bakımından anlaşılmayı bekleyen, büyük önem taşıyan bir alandır.

Daha önceleri de yeri geldiğinde, sıkça belirtildiği gibi, her filozofun felsefeye kendisinden girdiği bir alan, bir kesit vardır. Filozofları hatta felsefi dönemleri varolanın hangi kesitine ağırlık veriyorlarsa, ona göre birbirinden ayırmak mümkündür denebilir. Kimi filozoflar felsefeye varlıktan (varolandan), kimisi düşünmeden, kimisi de dilden girmektedir. İşte Nermi Uygur'u da buraya yerleştirmek mümkündür. Felsefeye dilden ve büyük ölçüde dilde yer alan kültürden girmektedir Nermi Uygur. Kültür gerçekten de büyük ölçüde dilde yer aldığı için, neredeyse ayrılmaz bir bütün oluştururlar. Öte yandan da Nermi Uygur, daha önce de dile getirildiği gibi, dil ile düşünmeyi birbirinden ayırmaz. Öyleyse onun dile ilişkin yaklaşımında iki yönü ayırt etmek gerekecektir: bir yandan dil bir varlık koşulu olarak düşünmeden ayrılamaz; öte yandan da işlev olarak dil, diğer insan başarılarının hem anlatım biçimidir hem de tam bir insan başarısı olmaktadır -özellikle **theoria-praxis**, kuram-eylem bağlamında. Burada söz ile ey-

lem birbirinden ayrılmaz bir bütünselliği sergilemektedirler. Dil hem her türlü insan eyleminin, etkinliğinin boşandırıcısı hem de her türlü yapıp etmeyi en yetkin bir biçimde iletmenin, bildirmenin hatta bir bakıma varetmenin bir aracı olmaktadır.

Dilin bir varolan olarak özellikle çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkan kültür ürünlerindeki durumuna, yapısına bakmadan önce, dilin, düşünme ve dış dünyadaki varolanla ilgilerini/ilişkilerini anlamak gerekiyor. Acaba Nermi Uygur dil yönünden hareket edildiğinde ya da başka deyişle, dil yönü odak noktası olarak alındığında, dil-düşünme-dışdünya arasındaki bağları nasıl kuruyor? Ancak bunu yaparken, dille ilgili ayrıntılı bir çalışmaya geçmeden önce onun dışdünya tasarımının ne olduğu sorusunu sormak büyük önem taşıyor.

Dışdünya, nesnel alan, evren, kısaca dünya ona göre insan denen yapıyla, özne ile, özne olarak ancak varolan insanla nasıl bağlantılı kılınıyor? Hatta böyle her bir öznenin ortak bir başvurma noktası, kalkış noktası, ölçütü olabilecek bir dünya var mı? "Herkesin dünyası gibi benim kendi dünyam da biricik bir dünya; benimle var, benden sonra yok. Yalnızca bana özgü bir dünya bu Bazıları şöyle düşünmeye eğilimli; Kendi dünyamız öznel birşey, asıl dünya öbürü, çünkü o dünya nesnel, çünkü hepimizin gerçek dünyası o; önemli olan o; öznel dünyaların pek bir önemi yok aslında, gelir geçer onlar, kalıcı olan nesnel olandır. Başka türlü düşünüyorum ben.

Sarsılmaz inancım şu: Benim özgün dünyam son derece önemli benim için. Kişisel ağırlığımla **bu** dünyada yaşıyorum. Ayrımız gaynmız yok, birlikteyiz. Ben nerdeysem bu dünya da orda, bu dünya yoksa ben de yokum. Benim dizgem, sistemim, yaşama-ağım bu dünya. Gerçek açık: ne kadar insan varsa, böylesi o kadar özgün dünya var. Bu özgün dünyalarla o nesnel diye adlandırılan dünya, karmakarışık iletişimlerle

içiçe. Ancak, o nesnel dünyayı, büyük dünya diye baştacı etmek: bizimkileri, minik dünya-parçacıkları diye küçümsemek yanlış. Tam tersine, **bir bakıma**, öznel-kişisel-biricik dünyamızın bir parçası o nesnel denen dünya. Nitekim, öznel dünyamızla var, bu öznel dünyayla anlamlı nesnel dünya. Öznel dünyamız yok olduğu an, bir hiç bizim için nesnel dünya. Bizden sonra, başkaları için böyle değil, orası açık. Olsa olsa biz kendimiz yaşarken, kendimizden sonrası için biçtiğimiz değer ve anlam oranında bir varlık o nesnel dünya."[2]

Nesnel dünyaya değgin bu tasarımda kendinde, kendi başına bir nesnellik olduğuna ilişkin oldukça cılız bir varsayım sunuluyor. Nesnel dünya tasarımı, nesnel dünya kavrayışı bir bakıma ortak tutamak noktası; ancak bu, tek tek öznel dünyaların bir toplamı şeklinde mi, yoksa her türlü iletişimin tabanı mı, zemini mi bu pek belli değil. Ayrıca bu denli önplandaysa eğer öznel/dünya/dünyalar, bilginin olanağı nasıl sağlanacaktır? Nermi Uygur bir yandan her türlü nesne-özne bağlantısında bilgi türü bir arayış içinde, hem de bu bilginin ortak olması gereken tabanını/temelini son derece kişisel/öznel hale getiriyor. Ancak burada bilgiden nesnelleşmiş bir ortak kavrayış/sunuş anlaşılıyorsa, —bilgi denince de hangi düzeyde olursa olsun düşünülmesi gereken, budur— öyleyse, ya Nermi Uygur'un bilgi tasarımını/kavramını burada bir kez daha gündeme getirmek gerekiyor ya da nesnel dünyaya ilişkin kavrayışı hiç de cılız değil. Eğer nesnel dünya diye birşey yoksa, öznel dünyalar, tek tek insanların düşünmesi, ürettiği bilgiye ölçüt olabilecek bir ortak/nesnel dünyada devinmiyorsa, durum ne olacak? Burada büyük güçlüklerin olduğu ortada gibi görünüyor. Başka bir seçenek de şu olabilir: Eğer bilgi denen bir yapı varsa, bu durum ya bilgilere kaynaklık eden ortak bir zeminin (nesnel dünyanın) olmasından ya da öznelerde ortak bir düşünme mekanizmasının —ortak, birbirine benzer bir düşünme biçiminin— olmasından dolayıdır.

İşte felsefenin bitimsiz sorularından biri, işte idealizm, rasyonalizm, materyalizm, realizm tartışmalarının çıkış noktası.

Nermi Uygur'un ortak bir ölçüt olarak nesnel dünyayı aldığı da ileri sürülebilir; ancak öznel dünyalarla (tek tek kişilerin, dünyası ile) nesnel denen dünya (tam da ne olduğu nasıl anlaşılabilir?) kendi deyişiyle karmakarışık iletişimlerle içiçe. Öyleyse bilimsel bilgi, felsefi bilgi nasıl oluşuyor ve üstelik sanatın bir türü olarak edebiyatın dili nasıl bilgisel içerikli bir dil oluyor? Herhangi bir insan başansına bilgi diyebilmek için onun nesnelliğin en azına sahip olması gerekir; bu da sunulanın bir anlam ve değer taşımasıyla birlikte gidecektir, daha doğrusu bir "anlam ve değer taşıyor" olmaya bağlı olacaktır.

Nermi Uygur'un dil-dünya/evren ilişkisini nasıl kurduğu sorusu, bir bakıma onun nasıl bir dünya/evren tasarımına sahip olduğunun gözler önüne serilmesini gerektiriyor. Birçok yapıtında dünyanın/evrenin kendi başına varoluşuna ilişkin bir önvarsayıma rastlamak mümkün; eğer öyle olmasaydı onun için metafizik de olamazdı, bilim de olamazdı, sanat da olamazdı, en sonunda felsefe de olamazdı. Bilginin olduğunun savunulduğu her yerde bu bilginin imlediği bir nesneler alanı (imleme dolaylı ya da dolaysız olabilir) ile imleme edimini gerçekleştiren bir öznenin varlığını kabul etmek kaçınılmazdır. Nermi Uygur'un felsefe yapış tarzı ya da bütünüyle düşünme tarzı, bilgisel yapılardan, başka deyişle dilden varolana, varlığa doğru gitmede asıl özelliğini verir. Çeşitli türdeki bilgileri, dile dökülmüş, dilde varolan yapıları incelerken (dışdünyada) varolana, varlığa, çeşitli yapı ve kılıklarda ortaya çıkan varoluşa yönelir. Böyle bir saptamanın kanıtı da başta **Felsefenin Çağrısı** ve **Dil Yönünden Fizik Felsefesi** olmak üzere birçok yapıttır. Hatta öznel-biricik-özgül dünya diye ortaya çıkarılan yapı da insanın düşünsel/dilsel kımıldanışları dolayısıyla **vardır**. Varolan, dışdünyada varolan dile çevrilerek, düşünme/dil alanının bir öğesi haline getirilerek, ancak

bu bağlamda var kılınabilir. Dilin dışdünyadaki varolanlarla gerçekleştirdiği ilk ilişki ad vermede kendini belli eder: "Her ad neyin adıysa onun yerini tutar. Nesne adları çok yerde doğrudan doğruya nesnelerin kendisinden daha kolaylıkla yararlanmamızı sağlar. Adlar nesnelerin özetidir."[3] Dil, adlar aracılığıyla dışdünyada varolanı dil alanına geçirir, varolan artık dil kılığında başka bir varoluşa geçirilmiştir.[4]

Düşünme/dil varlığı olarak insanın en belirgin özniteliği onun "çeviren" bir varlık olmasında somutlaşır, insan çeviren bir varlıktır; bunu sağlayan dildir: "(...) dil dediğimiz şeyin kendisi bir bakıma çeviridir."[5] Konuşan bir varlık olarak insan bir gerçeklik üzerine "konuşur"; dile getirilenlerin çoğu söz-ötesi bir şey- durumunu adlandırır;[6] bu, varolanı, özellikle dışdünyada varolanı dil düzlemine indirgemek demek değildir. Onlar kendi başına vardır; fakat düşünme/dil alanına geçirildiklerinde, üzerinde düşünüldüklerinde ve dile getirildiklerinde ancak bir belirginlik kazanırlar: "Çevirmekle dil, varlığı insana belirli kılar. Nesnelerin varlığına çok kez adlandırdıktan sonra, ancak bu nesneler dile getirince erişiriz. Çeviriciliği ile dil bize varlığı açar. Böylece dil varolan şeylerin sayısını gereksiz yere çoğaltmaz. Dil dışındakini bir kez de dile getirmez, varolanı yeni baştan olduğu gibi vermez; varolanın ortamını değiştirmekle varolanın bir bakıma kendisini de değiştirir. Bu değiştirme dilce çevirinin başarısıdır. Gerçekten de bir başarıdır bu; çünkü dil, dışında varolanı ancak böylesine bir çeviriyle bilir, tanır, öğrenir; böylesine bir çeviriden sonra varolanın bilincine ereriz."[7]

Nermi Uygur'a göre dile gelen, dile çevrilen, çevrilebilen ancak "gerçekten" varolur, nesneleşir, konu haline gelir. Bir bakıma ortak dünya dile gelen, dilde varlık kazanan dünyadır; başka bir deyişle dil dünyasıdır. Varolanla, kendinde varolanla, belirsiz varolanla ilişkiyi kurma dil aracılığıyla olur: "dile çeviriler varlığa sokulma yollarıdır."[8] Öyleyse, dilin varlı-

ğı, varolanı bize verip veremediği konusundaki tartışmada Nermi Uygur, dilin varlığı bize verdiği yönünde tavır takınır ve hatta bu durum onun söyleminde en önemli yeri tutar. Onun felsefeye dilden girdiği türünden bir değerlendirme böylece haklılığını da kazanmış olur. Her insani etkinliğin asıl taşıyıcısı, düşünme-dil bağlamıdır. Sadece felsefeye, sanata, bilime değil, her türlü varolana dilden girmek mümkündür. Dilin özgül ayrımı olan "çevirme", her öğesiyle dışdünyayı/evreni insana açar. Dil, bize dışdünyayı/evreni verir temel savı burada yerini almaktadır. Dil artık sıradan bir iletişim aracı olmaktan çıkar, varolanı asıl varolan haline getirir. Dil ona göre "sarıldığından çok şeye yeri olan bir uzay"dır.[9]

Dilin dışdünyadaki varolanla, özniteliği olan "çevirme" ile ilişki kurmasının ötesinde, düşünmenin dışdünya ve dille olan bağı nasıldır sorusu gündeme gelecektir. Nermi Uygur, düşünmeyi, düşünme alanını yer yer dil alanına yer yer de dışdünyaya götürüyor gibidir özellikle **Kuram-Eylem Bağlamı** adlı yapıtında. Düşünme ve yapma, bir eylemde bulunma bağlamında, her ikisinin birlikteliğinden söz eder. Çağcıl felsefede düşünme, başlangıçta en belirgin örneğini Descartes'ın söyleminde bulan tözsellik kavrayışıyla birlikte, önplana çıkarılmıştır, ama sonraları özellikle Hume'da bu tözsellik tamamen aşılmıştır; önemli olan işlevlerdir artık. "Düşünme, genellikle, zihinsel bir şey diye tanınır. Düşünmenin zihinde, zihin ortamında göründüğü söylenir. Böylece, insanın gerçekten yaptığı birşeyi önceden düşünmesi, o şeyi ilkin zihin alanında sonra da, zihinsel-olmayan alanda (hemen hemen herkesin nitelediği deyimlerle bedensel alanda, fizik alanında) ortaya çıkarması gerekecektir. Buysa, belli bir düşünme nitelemesiyle bezediğimiz her yapmanın gerisinde bir düşünme aşaması varsaymaya iteler insanı. Oysa böyle bir varsayım, gerçekte varolan şeylerin sayısını gereksiz yere artırmak demektir."[10] Buradan da anlaşıldığı gibi zihnin özel bir edimi olarak

düşünmenin kendi başınalığı düşüncesi benimsenmiyor. Düşünme ile yapma birbirine yapışık adeta Nermi Uygur'a göre. Oysa, düşünme hiç kuşkusuz bir edim -zihinde gerçekleşen bir edim, dışdünyada gerçekleşen bir edimin hemen öncesinde yeralan bir edim. Düşünme ile yapma belli bir edimde bulunma birbirine bu denli yapışıksa, yine de düşünme nasıl nitelenebilir? Düşünme nedir? "Yapmaya iliştirilen düşünme, yapmanın ötesinde, yapmayı aşkın, yapmanın gerisinde bir aşama olmayıp doğrudan doğruya yapmanın içindedir: yapmanın kendisinden başka birşey değildir; yapmaya ilişkin düşünme, yapma-**biçimi**, yapmanın üslûbudur."[11] Ama neden düşünme diye adlandırma söz konusu? "Yapmanın öncesinde zihinde varolduğu sanılan düşünme, yapmaları gözlemleyip tasvir ederken kullanılan birtakım dilsel nitelemelerden başka bir şey değildir."[12] Sadece bu kadar mı? "Düşünme, gerçekten bir yapmaya öncelik ettiği zamanlarda, kendisi de tıpkı bir yapmaymış gibi, nesneleri, süreçleri, olayları konu olarak almakta; evrende yeni şeyleri ortaya koymakla, evrendeki birşeyi yıkmakla, evreni değiştirmekle uğraşmaktadır. Bu yanıyla düşünme, bazılarının yanlış olarak sandığı üzere, yapma'dan kaçmak, yapmadan uzaklaştıran hayallerle oyalanmak diye anlaşılmaz hiçbir zaman. Tam tersine, doğrudan doğruya yapmaya ilişkin birşeydir, doğrudan doğruya yapma değilse bile, bir **yapma**-olanağıdır düşünme. Bu açıdan, bir **yapma**-tasarımıdır, bir **yapma** plânıdır-düşünme."[13] Burada düşüncelerin biraz daha aydınlık bir biçimde ortaya konduğu ortadadır: Düşünme zihinsel bir edim; aynı zamanda dışdünyada, nesnel dünyada, öznelerin içinde yer aldığı ortak dünyada, eylem dünyasında devinen insanların yapıp etmelerinin boşandırıcısı, temeli, eylemin bilinçli yanıdır.

Her düşünme edimi içerik olarak yapıp etmeler, eylemler alanında varlık kazanmıyor, kazanamıyor. Bu noktada edim olarak zihinsel edimleri ve dışdünyadaki edimleri, eylemleri

birbirinden ayırmak gerekiyor. Düşünme ve yapma tam anlamıyla özdeş yapılar, özce bir olan yapılar olsaydı, insan sadece "şimdi"de yaşayan bir varlık olurdu. Zihinsel bir edim olarak kendini, kendi içbütünlüğünde sunan düşünme, eylem alanından, dışdünyadan, etkinlikleri bakımından daha zengindir denebilir. Ama burada yer alan etkinlikler çoğun, eylem alanındaki yapılara çevrilmeden oldukları gibi kalırlar. Dolayısıyla da, düşünme onu bir töz olarak kavramaktan kurtulmak için- eylem alanıyla örtüşecek biçimde yorumlanamaz; daha doğrusu ona böyle bir varoluş atfedilemez. Düşünme kendi içinde bir edim; fakat bu edimin bir de başka bir alanda "gerçekleşmesi", dönüşmesi söz konusu. Kendi etkinlik, işlevsellik alanı içinde bir edim olan düşünme her zaman gerçekleşmiyor; eylem alanında karşılığını bulmuyor, dönüşmüyor.

Düşünme kendinde bir edim, ama yapmak, eylemek, gerçekleştirmek gibi alanlara geçince bunların ikisi tam da örtüşebilir mi? Her ikisi de birbirini tamamlayabilir mi? Bilinçli yapmanın, eylemenin arkasında düşünme var. Düşünme bir edim ama öteki gibi, yapma türünden değil kuşkusuz; her ikisi de öz olarak farklı.

Nermi Uygur bu konuda şöyle diyor: " 'Düşünme' ile 'yapma' arasındaki ilişkileri gözönünde bulunduran mantıklı hiçbir insan 'kuram'ı 'eylem'e, 'eylem'i de 'kuram'a indirgemeye kalkışmaz. Bu, hem kavramların ayrı ayrı dile getirdiği şey durumu hem de kullanıcıların kavramlara biçtiği değer bakımından mantıkça gereklidir de ondan."[14]

Kuram-Eylem Bağlamı'nın söyleminde, düşünme alanı "kuram alanıyla", dışdünya da "eylem alanı" adıyla sunulmuştur, denebilir. Ancak dışdünyayı eylem alanı olarak sunmak, kendi başına bir dışdünya tasarımından çok, insanın ancak içinde devindiği bir varoluş alanına öncelik ve değer vermek, onu öne çıkarmak demektir; başka bir deyişle, bu alana insan açısından bakmak demektir.

Bütün bu ilişkiler ancak dile döküldüklerinde bir değer, anlam taşıyabilirler. Kuram, düşünmenin dile dökülüşünden başka bir şey değildir. Öyleyse kuram-eylem ilişkilerini aydınlatmaya çalışmak, düşünme/dil-eylem başka deyişle düşünme/dildünyası, dışdünya/eylem dünyası ilişkilerini aydınlatmaktan başka birşey değildir. "Eylem insanın, hem insan tekinin hem de insan kuşaklarının olanca genişliğiyle zamanda, uzayda yönelmesini sağlayıp güder. Böylesine köklü bir insan başarısı da işte dile yapışıktır. Eylemleri tasarlayıp başlatmak, onları birbirine bağlamak, belli amaçlara göre düzenlemek, sonuçlarını verimlendirmek..., bütün bunlar hep dili, değişik ölçülerde konuşmayı gerektirir."[15]

Dil, insana tümüyle dünyayı, eylem alanını, varolanı açar; insan dille dünyaya uzanır; dil aynı zamanda yerine başka hiçbir şeyin geçirilemeyeceği bir bildirişim aracıdır. İnsan dünyasındaki, bireyler arasındaki iletişim en yetkin biçimde ancak dille sağlanabilir; bu da bildirişimden başka birşey değildir. "Bildiğini, bilmediğini; yaptığını, yapmayacağını; yaptırmak istediğini, istemediğini hep dille başkalarına bildirir insan."[16]

Nermi Uygur'un birçok yapıtında gündeme gelen dil kavramı daha çok başarıları yönünden, insana sağladıkları yönünden ele alınır. Onun hemen bütün söylemine yayılmış olan dile ilişkin kavrayış, dilin işlevlerini, insan dünyası için neler başardığını çözümlemeye ilişkindir daha çok. "Dünyayı mı bilmek istiyoruz, dilsiz olmaz bu. İçinde yaşadığımız dünyayı bilmeden de varolamayız. Çevremizdeki en tanıdık nesnelerden tutun, bize en yabancı görünen olaylara varıncaya dek, bilgi diye belirlediğimiz herşeyi bu belirleyişimiz sonradan yanlış çıksa bile, hep dille başarırız,"[17]

Dil bağlamında hatta dilin bağlayıcılığında; düşünmenin ve dışdünyanın, eylem dünyasının ya da bir başka deyişle ev-

renin sınırları örtüşüyor. Sınırları belirleyici olan ise dışdünya ya da düşünme değil, bir bakıma düşünmeden ayrılamayan dildir; asıl belirleyici olan odur. Dille gerçekleşen düşünmeyi de yine Nermi Uygur şöyle betimliyor **Dilin Gücü**'nde; "Düşünmek 'hazır' dili (bir bakıma böyle birşey yok ya) benimsemekle değil, bu dil çerçevesinde ayıklamalar, seçmeler, yanyana koymalar, birbirinden uzak tutmalar, değerlemeler çeşidinden başarılar ortaya koymakla gerçekleşebilir. Buna belki de en güçlü tanık, yine aynı dil ortamında birbirini iten birçok düşüncelerin, dünya görüşlerinin bir arada varolmasıdır. Sık sık unutulsa da apaçık bir doğru bu."[18] Dil denince anlaşılması gereken belli bir toplumun bireylerinin ortak dilidir, anadili denilen dildir; bu dilin bireylerce gerçekleştirilen yanı ise sözdür, söylemdir; anadili aynı olan bir insan topluluğunun bireylerinin somutlaştırdığı dildir, sözdür, söylemdir. Bireyin dili kullanımı, o dilin gizilgüç durumundaki (potansiyel) yapısını, özgül ve özgün bir biçimde gerçekleştirmeyle ilgilidir. Başka deyişle, dilin soyut olanakları bireyin kullanımıyla (aktüel) edimsel somut hale gelir; 'hazır' dilin olmayışı böyle alımlanmalıdır. Belli bir anadili, belli bir grubun dili gizilgüç olarak ancak vardır ve dilin olanakları bireylerce, onların dilinde, söyleminde oluşturulur, gerçekleştirilir; bağlı olunan dilin düzeneklerine göre, olanaklarına göre, birey dili her defasında, her kullanışında yeniden kurar; burada kesinlikle birey etkindir. Bireyin, düşünen öznenin dünyaya yönelişinde, dünyayı kavrayış çabasında, bağlı olduğu grubun gizilgüç halindeki dili bütün bir topluma yayılmış olan dildir; ama birey bu dili işleyerek, olanaklarından yararlanarakhep yeniden kurar. "Ağız açılınca havada birbirini izleyen titreşimleri düpedüz bir ses olmaktan çıkarıp 'söz' kılan şey, sözün aslında tarihsel-toplumsal bir kuruluş olarak ortaya çıkmasıdır. Ayık bilincine varmasa da, söz söyleyen, bu sözü ancak belli bir toplum-tarih ürünü olan belli bir dil**de** söylemekte, Saussure'ün

deyimiyle, her 'parole' bir 'fait social' olan 'langue'a bağlanmakta."[19]

Çağdaş dilbilimin alanını belirleyerek onu bağımsızlaştıran Ferdinand de Saussure'ün ünlü ayrımı dil-söylem, gizilgüç halinde dil-edim halinde dil, toplumsal yan (dil) -bireysel yan (söz, söylem) ayrımı bu düşüncelerin bağlı olduğu düşünme geleneğini açıkça göstermektedir. Birey dünyaya, eylem alanına ortak dil aracılığıyla uzanır, onun olanaklarından yararlanır, ama bireysel dilini, söylemini yine bu uzanışların özgül yapısı, sınırları içinde kendisi kurar; dilini her defasında sözsöylem olarak yeniden oluşturur. Toplumsal olgu olan dil (langue) ona (bireye) sadece olanaklar verir. Her dil, bir bakıma her dilin bireylerce kullanımı, varolanın dilce, dil bakımından hep yeniden düzenlenişinden başka birşey değildir. "Hiçbir dilden ayrılamayan bir özellik de, her dilin dil olması bakımından evreni, varlığı yapılışında dilce **düzenlemesidir.** Varolan şeyleri, belli bir anlamda varolduğunu söylediği şeyleri dil bölümler, ayırır, sınıflar; iç kuruluşlarında birbirlerine olan bağlılıkta değişik, pek değişik açılardan dile getirir. Dilin evreni nasıl gördüğünü öğrenmek isteyen dikkatini bu düzenleme işine çevirmelidir."[20] Öyleyse bir bakıma varolan dille varolur; dil varlığı bilir; "dilin bu bilişi dilin en yaygın bir **varlıkbilimi** olmasını sağlar.[21] Nermi Uygur'un varlıkbilimi (ontoloji) dilsel bir varlıkbilimdir; temelini varlıkta değil, ancak dilde varolma olanağını kazanan/kazanmış olan, dilselleştirilmiş varolanda/varlıkta bulan bir varlıkbilim tasarımıdır burada sunulan. Öyleyse, Nermi Uygur'un dışdünya-düşünme-dil ilişkilerinin irdelenmesinde çıkış noktası dildir; üstelik dille bütünleşmiş bir düşünme edimi, başka bir deyişle, düşünme-dil birlikteliği dünyayı, varolanı insana açar.

Ben'i sen'e götüren, 'ben'i görünmez bağlarla sayısız 'sen'lere bağlayan araç"[22] olan dil, konuşma denen edimle dilin insana en yakın katları haline gelir.[23] Dil onu konuşan

herkesindir. "kimse dile, dildeki belirli öğelere sahip çıkamaz. Dil, o dili konuşmuş olan, konuşan, konuşacak olan herkesindir."[24]

Konuşmanın bir edimde bulunmak olduğu anlayışı Platon'dan J. L. Austin'e, J. Searle'e kadar benimsenen bir anlayıştır. Aynı anlayışı, tasarımı Nermi Uygur'da da görmemiz mümkün: "Genellikle konuşmak, önemli bir bakımdan, iş yapmaktır diye düşünebiliriz. İnsan, konuşmakla konuşma **işini** gerçekleştirir. Özellikle de, sözün **yaptığı işlerin,** sözle de yapılan birtakım işler olduğu yadsınamaz."[25]

Ona göre söz sadece betimleyici değildir: sözler, söz düzenleri, konuşma sadece betimleme işlevini yerine getirmez; aynı zamanda söz eyleyici olarak da ortaya çıkar. "Durumu yetesiye aydınlığa kavuşturmak için, Austin'in özgün birtakım ipuçlarını anımsamamız yerinde olacaktır. Austin (Uzun bir döneminde Wittgenstein'ı da beslemiş olan büyük bir düşünce damarını verimlendirerek) dilin kullanışlarını çokçu bir açıdan ele almakta. Ona göre dilin görevleri eskiden beri sanılageldiği gibi 'tasvir edici', 'gözlemleyip saptayıcı' bir çerçeveye sıkıştırılamaz. (...) Dilin bir değil, birçok, hatta sonsuz görevleri olduğu öne sürülebilir."[26] Gerçekten de dile ilişkin tasarımlarında **Tractatus Logico-Philosophicus**'tan sonra büyük dönüşüm geçiren Wittgenstein'da —bu dönüşüm **Philosophical Investigations**'da somutlaşmıştır—, Nermi Uygur'un da adını andığı gibi J. L. Austin'de **(How to do things with words)**, dil artık salt betimleyici olmaktan çıkar ve "eylemsel", "sözleşmeci", "duyurucu", "yargılayıcı", "yetki kullanıcı", "işle bağlayıcı", "davranışçı"[27] kullanım modellerini de içeren bir yapı olarak belirir. Böylelikle dil, her türlü yapıyı —varlığı, varolanı, şey durumunu— kuşatan, var kılan bir ortam haline gelir; M. Heidegger'in dediği gibi "varlığın evi" olur artık.

Bütün bu zengin deyiş biçimleriyle de, sadece betimlemeyle yetinmeyen deyiş biçimleriyle, hatta tümüyle dilde,

sözde, konuşmada ben'in sen'e aktardığı, ilettiği nedir sorusu düşüneni anlam alanına götürür. Düşünen benlerin, öznelerin birbirlerine ilettikleri, dilin ilettiği anlamdan başka birşey değildir. Nermi Uygur'a göre "Anlamın yeri dildir, anlamla ilgili bütün görünümler dili koşul tutar"[28] Anlamdan anlamlı olarak söz etmenin onsuz olunmaz koşulu ona göre dil ortamında kımıldanmaktır. Anlam dışdünyada, nesneler dünyasında kendi başına olan, oluşan birşey değildir. "Anlam kullanıştadır ama bu kullanış insana bağlı bir kullanıştır"[29] Anlam tek bir kişinin düşünsel/dilsel dünyasının da boyutlarını aşar bir bakıma. Dili sözde, söylemde, konuşmada edimselleştiren bireyin içinde bulunduğu ortam, düşünmede ve dilde varolan anlamların şu ya da bu niteliği kazanmasında etkili olur. Her ne kadar Nermi Uygur, anlam-verişin ölçütlerini bireysel, toplumsal, tarihsel etmenlere bağlıyorsa da, en azından dilin toplumsal bir olgu olarak bireye sunulmuş olmasından dolayı, toplumsallık, tarihsellik son derece etkili olmaktadır. Bu etki kendini somut olarak büyük ölçüde dilde varolan kültür dünyasında gösterecektir. Öyleyse anlamın dil-kültür dünyasında varolduğunu ve bireysel tutum ve değerlendirmelerde, çoğun hazır yapılar olarak bireye sunulduğunu ileri sürmek olanaklı gibi görünmektedir. Hiç kuşkusuz "anlamın kökenleri"ni ortaya çıkarmaya çabalamak, çok yönlü çalışmayı gerektirmektedir. Nasıl oluyor da birinin ağzından çıkan sesleri ya da bu sesler söz konusu olmasa bile birtakım beden devinimlerini değerlendirip, bütün eylem dünyamızı ona göre kurmaya çalışıyoruz, sorusu hemen bütün filozofların önemle üzerinde durduğu bir sorudur. Birbirine dönüşebilen "kuram" ve "eylem"e, "söz"e ilişkin değerlendirmelerde bulunmak, onları her türlü "başka" kuram ve eylemden ya da söz ve işten ayırmak temelini nerede buluyor sorusu çok büyük önem taşıyor. Nermi Uygur'un böyle bir soruya vereceği yanıt, anlamın dilde oluşuyla büyük ölçüde bağlantılı olacaktır. Kültür dünyası,

göstergelerin göstergesi ya da imlerin imi olarak sunulabilecek kültür, onun anahtar kavramı olacaktır burada. Kültüre el atmadan Nermi Uygur'un söylemini yakalamak mümkün değildir. **Kültür Kuramı**'nda yer alan "**Dil, Kültür ve Eğitim**"[30] başlıklı yazıda dil, bir yandan düşünme ile, öte yandan da kültür ve eğitim ile bağlantı içinde ele alınmakta; ayrıca dil-eylem ilişkisi, dilin bilmedeki ve bildirişmedeki payı üzerinde durulmaktadır. Dil-eylem ilişkisi, söz-iş bağlamında, **Kuram-Eylem Bağlamı** adlı yapıtında ana sorunsal durumundadır. Dil ile düşünme arasındaki ilişkide, düşünmenin ancak dille mümkün olabileceği anasavı bir kez daha dile getirilmektedir. "Dilsiz düşünme, en mutlu durumda, bol bol onarım gerektiren, düşünme denen şeye uzaktan şöyle bir değinen bir başlangıç durumundadır."[31] Öyleyse düşünme nedir Uygur'a göre, ilkin bunun yanıtının verilmesi gerekir."(...) düşünme denince, genellikle: gerekçe öne sürme, öncülden sonuca yürüme, tektek tasarımları belli bir düzen içinde birbiriyle birleştirme, çıkarımlama, kanıtlama, karşılaştırma, belgeleme, tanıtlama ve benzeri şeyler anlaşılır. İşte bütün bunlar, dil olmadan gerçekleştirilemeyen edimlerdir. (...) Aslında dil ile düşünme birbirinden ayrılmaz bir bütün meydana getirirler; içiçe girerler."[32] Nermi Uygur'a göre dil ile düşünme birbiri ile örtüşür; onlar ayrı iki alan ya da ayrı iki etkinlik, edim türü olarak ele alınamazlar. Bu bakımdan Nermi Uygur birçok filozofun paylaştığı bu klasik görüşü benimser.

Dışdünya bir bakıma eylem alanını oluşturduğuna göre, eylem ile dil, **Kuram-Eylem Bağlamı**'ndaki deyiş biçimi çerçevesinde eylem ile söz arasında da sıkı bir ilişki vardır. Onun deyişiyle, "Gerçekte söz, eylemi boşandıran bir güçtür (...) Dilin eyleme katkısı yalnızca tek tek eylemlerde değil, güç saptayan, yüreklendiren, yön veren sözcüklerde, söz düzenlerinde, tümcelerde de ortaya çıkar; öyle sözlerdir ki bunlar, insanların tek başına iş görmesini ya da ortaklaşa eyleme-

sini olanaklı kılarlar."[33] Ayrıca düşünme ile eylem arasında da bir bağlantı söz konusu olduğuna göre, dil-düşünme bağından dolayı, dil-eylem bağı da ortaya çıkmaktadır.

Varolma düzlemlerini; dışdünyada varolma, düşünmede varolma, dilde varolma şeklinde ayırmak mümkün gibi görünmektedir. Bu biçim ayırmaya koşut olarak şöyle bir ayırma tarzı da söz konusu olabilir: varolma düzlemi, bilme düzlemi, işletme düzlemi olmak üzere. Genellikle filozoflar, bilme ile iletme (düşünme-dil) düzleminin örtüştüğü kanısındadırlar. Ancak dilin düşünmeyi, düşünme alanını her öğesiyle yansıtıp yansıtmadığı konusundaki kuşkular da tam giderilmiş değildir. Bu tartışma odağı şimdilik bir yana bırakılabilir; ancak varolma ile bilme düzlemlerinin ya da bir şeyin varolması ile bilinmesinin tümüyle farklı yapılar olduğu, gözden hiçbir zaman kaçınılmaması gereken bir noktadır. İşte bu önemli noktayı gözardı etmeden dışdünya-düşünme-dil ilişkileri çözümlenmeye çalışıldığında çok farklı tutumların, değerlendirme ve yorumlama biçimlerinin benimseneceği ortadadır. Fakat sağduyu, bizden varolanın bilinenden, bilinenin iletilenden çok daha geniş bir alana sahip olduğuna ilişkin bir önvarsayımı benimsemeyi beklemektedir. Varolan ve varolanlar arasındaki ilişkilerin kendi başına varolmasıyla onların bilme edimine konu olması arasındaki ayrım son derece önemlidir. Varolanlar alanı, özellikle dışdünyada varolanlar alanı, zaman zaman nesnel dünya deyişiyle de dile getirilmektedir. İşte nesnel dünya, başka deyişle, her öznenin, bilen varlığın, düşünen benin bilme edimine açık olan -—olabilen— bu dünya ortak bir dünyadır; ancak bilmeye konu olduğunda belirsizliğinden kurtulabilen bir dünyadır, çeşitli kavramlarımız, görme biçimlerimiz olmadan tam bir belirsizlik durumunda olan bir dünyadır; bilmenin dayanak noktasıdır. İşte bu dünyanın kendi başınalığının varlıksal, bilgisel görüngeden ele alınıp alınmadığı büyük önem taşımaktadır. Filozof bunun hesabını açıkça

vermelidir. Sorunun varlıksal, düşünsel (bilgi olanağını taşıyan alan), yoksa dilsel açıdan mı ele alındığı (alınıp-alınmadığı) bu bağlamda büyük önem taşımaktadır.

Eğer dışdünya aynı zamanda eylem dünyası olarak değerlendirilirse, bir yandan eylem alanı ile düşünmenin birlikteliği, öte yandan da düşünme ile dilin birlikteliği benimsenirse, mantıkça eylem ile dilin birlikteliği de benimsenmiş olacaktır. Bunların tam da birlikte olup olmadıklarının tartışılması bir yana, böyle bir belirleyiş herşeyden önce tutarlılığı içinde taşımaktadır. Burada kalkış noktası da büyük ölçüde dildir; dil, eylem alanıyla sıkı sıkıya ilişkilidir; dil, düşünmeyle, dolayısıyla bilme edimleriyle ayrıca, bilinenlerin dile getirilişiyle ilgilidir. Dil dile bağlı iletişimin aracı olarak da yani bildirişimin asıl taşıyıcısı, ortamı olarak da herşeyi kökten belirleme durumundadır.

İnsanın içinde yer aldığı kültür dünyası, nesnel dünyanın, eylem dünyasının bir başka dile getirilişi değil midir? İşte kısaca dil ile kültür arasında da son derece içten bağlar vardır. "Hangi düzeyde ele alınırsa alınsın, kültürün çepeçevre kuruluşunda, son derece önemli bir rol oynar dil. Ne mantıksal-kavramsal yönden, ne tarihsel-gerçeksel yönden şaşılacak bir yanı yoktur bunun. (...) Dil açısından bakınca hiçbir kültür dilsiz varolamaz. Dil: Kültür yapısını birarada tutan çimentodur; ya da, tek yanlı izlenimleri gidermek amacıyla başka benzetmelere başvurduğumuzda, dil: kültür alanının her yanını aydınlatan güneştir; dil: kültür kilimini dokuyan ipliktir; dil: tüm kültür kanıtlarının yansıdığı akarsudur."[34] Öyleyse kültür nedir?

NOTLAR

1 Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** s. 156.

2 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 93-94

3 Nermi Uygur, **Dilin Gücü,** s. 78.

4 a.g.y. s. 33.
5 a.g.y. s. 29
6 a.g.y. s. 31.
7 a.g.y. s. 31.
8 a.g.y. s. 32.
9 a.g.y s. 48.
10 Nermi Uygur, **Kuram-Eylem Bağlamı**, s. 55
11 a.g.y. s. 55.
12 a.g.y. s. 55.
13 a.g.y. s. 53-54.
14 a.g.y. s. 56.
15 Nermi Uygur, **Dilin Gücü,** s. 16.
16 a.g.y. s. 17.
17 a.g.y. s. 16.
18 a.g.y. s. 75.
19 Nermi Uygur, **Kuram-Eylem Bağlamı,** s. 31-32.
20 Nermi Uygur, **Dilin Gücü,** s. 72.
21 Nermi Uygur, **Dilin Gücü,** s. 72.
22 a.g.y. s. 79.
23 a.g.y. s. 42.
24 Nermi Uygur, **Kuram-Eylem Bağlamı,** s. 32.
25 a.g.y. s. 22
26 a.g.y. s. 33-34.
27 a.g.y. s. 34.
28 Nermi Uygur, **Dilin Gücü,** s. 44.
29 a.g.y. s. 49.
30 Nermi Uygur, **Kültür Kuramı,** s. 11-31.
31 a.g.y. s. 15.
32 a.g.y. s. 15.
33 a.g.y. s. 15-16.
34 a.g.y. s. 19.

"Kültüre götürüp de dilden geçmeyen hiçbir doğal, hiçbir bolverimli yol yoktur, bir bakıma. Gerçekte insanın anadilini öğrenmesi, kültür edinmesinden başka birşey değildir. En küçük konuşma edimi bile düpedüz bir kültür edimidir. Dil yönünden kişisel bir büyüyüp serpilme kültürce zenginleşmeyle elele gider. İnsan dilde ne denli güçlenirse kültürde köksalan kökleri de o denli derinlere gidip yayılır."

Kültür Kuramı *(s. 21)*

KÜLTÜR

Kültür, Nermi Uygur'un tüm felsefi söyleminde belkemiği durumunda olan konulardan, kavramlardan biridir denebilir. Hatta onun söyleminin tümüyle "kültür felsefesi" söylemi olduğunu ileri sürmek pek de yanlış sayılmaz. Daha önceki bölümde yeralan alıntılardan da anlaşıldığı gibi dilin şu ya da bu biçimde oluşumu, kültürde ancak somutlaşabilir. Kültürün neliğinin belirlenmesine ilişkin çabalar, kültür bilimlerinin konuca, kuruluşça, yöntemce neliğinin gösterilmesi çabaları, baştan beri onun gündeminde yer almaktadır. (Doktora çalışması —Wilhelm Dilthey'a Göre Konuca Temellenmesi Bakımından Manevi Bilimler Öbeğinin Meydana Getirdiği Bilim Bağlamı— bunun en belirgin örneğini vermektedir.)

Öteden beri felsefede dil-kültür konusunun içiçe girdiği bilinen bir durumdur. İşte Nermi Uygur da kültürü özellikle dil bağlamında, dil-kültür, kültür-dil birlikteliği içinde ele almaktadır. Tüm yapıtlarına yayılmış durumdadır bu ele alış: "Kültüre adadım yaşamımı. Görünür görünmez uzantılarla kültür konularına dolanıyor felsefem" diyor **Felsefecilerle Söyleşiler**'de[1] ve daha ilerde şöyle devam ediyor: "Hep döndüm dolaştım, kültür konusunda buldum kendimi; pek dışına çıkmadım."[2] Nermi Uygur konuyu ele aldığı tüm yazılarında, kültüre ilişkin tanım denemelerine başvurur; bu tanımlar yer yer onarılır; yeni tanım denemeleri ortaya konur. Bu tanım denemelerinden birinde şöyle denmektedir: "Kültür insa-

nın ortaya koyduğu, içinde insanın varolduğu tüm gerçekliktir. Kıyı bucağıyla insan-dünyasıdır kültür. İnsanın kendini kendi evinde duymak için oluşturduğu bir evrendir. İnsan varoluşunun nasıl ve ne olduğudur kültür. İnsanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği, —hep kültürün öğeleridir bunlar. İnsanın ne tür bir yaşama üslûbu, ne tür bir varolma programı, ne tür bir eylem kalıbı benimsediği kültüründen bellidir. Dil, ekonomi, teknik, sanat, hukuk, bilim, devlet, yöntem: hepsi kültür. İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşmeye, her tür yaratma alışkanlıklanna, her türlü yapıt ve ürüne 'kültür' denir."[3]

Kültür Kuramı'nın "Önsöz"ünde de dile getirildiği gibi Nermi Uygur'un baştan beri asıl konularından biri olmuştur kültür konusu: "Kültür kuramına yönelişlerimin ilk ürününü, 1952 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne sunduğum 'doktora tezinde' açığa koymuştum: Kültür bilimlerinin varlık yönünden düzenlenmesine ilişkin bir mantık çalışmasıydı bu. Daha sonraki çalışmalarımı, özellikle: **Dilin Gücü, Dünyagörüşü, İnsan Açısından Edebiyat, Güneşle, Türk Felsefesinin Boyutları, Kuram-Eylem Bağlamı, Dil Yönünden Fizik Felsefesi** adlı kitaplarda saptamak fırsatını buldum. Kitaba bürünen son vargılarımsa 1981'de **Yaşama Felsefesi**'nde yeraldı. Tüm yapıtlar boyunca: insan anlayışı, dünya yorumu, kültür-toplum ilişkileri, sanat, din, eylem, devlet, düşünce, eğitim, politika gibi kültür gerçekliğinin önemli oylumları ile, dil boyutu, bilim kafası, doğa bilimlerinin kültür değeri, kültür taşrası, kültür örgütlenmesi, günlük yaşam ve benzeri türden bir dizi kültür kuramı konusunu, felsefe yönünden elden geldiğince ayık bilince ulaştırmayı denedim."[4] **Kültür Kuramı**'ndaki bu belirleyişlerden sonra Nermi Uygur'un kaleme aldığı **Bunalımdan Yaşama Kültürü** (1989), **Çağdaş Ortamda Teknik** (1989), **İçi Dı-**

şıyla Batı Avrupa Kültürü (1992) yine kültür kuramının alanına girecek konulara ilişkin sokuluşları, anlama denemelerini, değerlendirmeleri içermektedir. Görüldüğü gibi Nermi Uygur'un tüm felsefi söylemi aslında bir kültür felsefesi söylemidir: kültürün neliğini felsefece belirleme çabasıdır. Kültür onun felsefesinin en canalıcı kavramlarından biridir. Hatta bu kitabın kapsamında yeralan diğer iki önemli konu, felsefe ve dil de ancak kültür kavramı dolayımında bir varlık kazanabilirler. Yazar "yaşamımı kültüre adadım" demekte hiç de haksız değildir. Kültür konusuna yer vermediği yapıtı yok gibidir Nermi Uygur'un; ona bu bağlamda kültür filozofu demek daha doğru olacaktır. "Kültür taşrası" ve "çokkültürlülük" gibi kavramlar Nermi Uygur'un en çok üzerinde durduğu kavramlardır.

Çok çeşitli olmakla birlikte hep birbirini destekleyici nitelikte birçok kültür tanımı bulmak da olanaklıdır yapıtların her birinde.: **Kültür Kuramı**'nda insanın varoluş koşulu olarak gösterilen kültür şu niteliklerle sunulmaktadır: 'kültür': insanın ortaya koyduğu, içinde insanın varolduğu tüm gerçeklik demektir. Öyleyse 'kültür' deyimiyle insan dünyasını taşıyan, yani insan varlığını gördüğümüz herşey anlaşılabilir. Kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir. Kültür, insanın kendini kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır. Buna göre kültür, böylesi bir dünyanın anlam-varlığına ilişkin tüm düşünülebilirlikleri içerir: insan varoluşunun nasıl ve ne olduğudur kültür. İnsanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği, —bütün bunlar hep kültürün öğeleridir. (...) İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşmelere, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklanna, bütün 'mânevi' ve 'maddesel' yapıt ve ürünlere kültür denir."[5]

Kültür kavramı, özellikle çağımızın anahtar kavramlarından biridir. Sırasıyla, ilkin daha çok varlık, ardından düşünme ve yüzyılımızın başlangıç dönemlerinden beri de özellikle dil açısından olup bitene bakmaya çabalayan felsefe etkinliği, sanki bütün bu düşünsel devinimlerin belli bir zeminde, kültür zemininde yer aldığını kavramış gibidir. Kültür kavramı varolanı tümüyle kavramada, her düzlemde yer alan tek tek var-olanları kavramada yolaçıcı olmuştur. Varolan, düşünme, dil ilişkilerinin ancak kültür planında anlaşılır olabileceğinin bilincine varmıştır çağımızın filozofları ve dolayısıyla kültüre felsefece yaklaşım, birçok filozofun asıl gündemini oluşturmuştur. İnsan ve dünyasını, hatta dünyayı anlamlı kılınayı sağlayan bir kavram olmuştur kültür.

Nermi Uygur, insanın varoluşunu tamamen kültür ilişkileri içinde ele almaktadır. Kültür burada antropolojik bir öğe olarak değerlendirilmektedir; insanı anlamanın onsuz olunmaz koşulu durumundadır kültür.

İnsan kültürle, kültür kavramı aracılığıyla anlaşılmakta, kültürün neliği, öznitelikleri yine insan aracılığıyla ortaya konmaktadır. Bu bağlamda kültüre özgü dört ana nitelik saptanmıştır. Bu özniteliklerin başında kültürün insana ilişkin oluşu gelmektedir: "İnsan bir kültür varlığıdır; onu hayvandan ayıran bu kültürlülüktür (...) Bir zorunluluktur kültür insan için. Kültür olmayınca o da olamayacağına göre: insanın kültür üretip kültürce üretildiği; kültür taşıyıp kültürce taşındığı temel gerçeği, insan olarak insan varlığının en başta gelen varolma koşuludur."[6] İnsanın dünyası kültür dünyasıdır: "İnsanın dışındaki canlılardan bambaşka bir dünyamız var: bu dünyanın kurucusu doğa değil, bizleriz. Kültür dünyası bu. Doğa varlığı **olarak yalnız bizler** bu kültürün dünyasında yaşıyoruz."[7] Kültür dünyasının öğeleri ise, bilim, teknik, sanat, din ve benzeri türden yapılardır.[8]

Kültürün ikinci ana niteliği ise onun, temel varolma koşulu olarak insan varlığını gereksindiği ve sunuluş, ortaya çıkış bakımından da pek çok çeşitli öğeden meydana geldiğidir. "Böylece kültür ile uygarlık arasında özce bir ayrılık, dolayısıyla da karşıtlık yoktur."[9] Kültür ile uygarlık arasında bir karşıtlığın, bir bağdaşmazlığın olduğu konusu, düşünsel dünyamızda üzerinde çok durulmuş bir tartışma odağı durumundadır.

Kültürün üçüncü ananiteliği onun bir bütün olarak ortaya çıkışındadır: "İçinde ayrı türden öğeler barındırmasına karşın kültür, içyapısının artık yarı-örtük yönleri görülüp kavrandığında, belli bir üslûpla, bir biçimle nitelenen bir bütün olarak ortaya çıkar. Öyle ki bu ana özellik kültürün tümünde de parçalarında da dışa vurur kendini."[10] Bu saptayış zaman zaman kültür çevresi kavrayışında da dile getirilmiştir.

Kültürün özniteliklerini, ananiteliklerini kavramada dördüncü önemli nokta da yakından bakma ya da uzaktan değerlendirme bağlamında, kültürlerin farklı özelliklerle ortaya çıktığına ilişkindir. Global-uzaktan bir bakış genellemelere yol açarken, ayrıntılı-yakından bakış, kültürün farklı yönlerini ortaya koyabilir. Özellikle: "Tek kişi düzeyinde kültür: edinilen, özneye bağlı, bireysel bir yapıdır. Ulus düzeyindeyse: tarihselliğin damgasını taşıyan, kuşaktan kuşağa aktarılan, insanlararası, nesnel, ortaklaşa bir halk, bir devlet varlığı olarak görünür."[11] Bu belirlenimler kültürü dille karşılaştırma olanağını da verebilir. Nasıl ki dil ulus, topluluk düzleminde daha çok bir ortaklaşalık içeriyorsa ve nasıl ki söylem, söz bireysel, tek kişiye bağlı bir yapılanma gösteriyorsa, kültür için de aynı durum söz konusudur. Söylemin, sözün bireyselliği, dilin toplumsallığı koşutluğuna benzer bir koşutluk bireysel kültür, toplumsal/tarihsel düzlemdeki kültür koşutluğunda da belirir.

Her tek insan, bir kültür yapısının çocuğudur ama aynı zamanda da bir kültür yaratıcısıdır; tek kişilik bir kültürün taşıyı-

cısıdır: "Yaşı ne olursa olsun her insan bir kültür-**çocuğudur**: dünkü kültürün çocuğu. Ama yaşı ne olursa olsun her insan bir kültür-anababasıdır da: yarınki kültürün anababası."[12] Herkes her zaman bir kültürün içine doğar, bir kültür çevresinin içine doğar ve yaşamını bu kültür çevresinin içinde sürdürür; bu bağlamda da "ilkel" ya da "yetersiz" kültür diye bir yapı sözkonusu değildir.[13]

Görüldüğü gibi insan kültür açısından, kültür de insan açısından değerlendiriliyor; insan-kültür ilişkileri çok ağır basıyor burada. Nermi Uygur'un birçok yapıtında yer yer sezdirilmekle birlikte 1989'da yayımlanan **Bunalımdan Yaşama Kültürü** adlı yapıtında hem bir yandan insan varoluşunun temel öğesi olarak bunalım ele alınıyor, hem de ne iyimser ne kötümser[14] "daha iyici" bir yaklaşımla bunalımın "kültür" formunda insan dünyasına, bu dünyanın oluşumuna katkısı yapıtın ana teması olarak ortaya çıkıyor. Öyleyse bu çerçevede insan-bunalım-kültür ilişkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Bir bunalım varlığı olarak insan kültürü yaratır ve ancak böyle bir ortamda yaşayabilir: "Her **kültür** bunalımı insan bunalımıdır; her **insan** bunalımı kültür bunalımıdır"[15] anlatımıyla **Yaşama Felsefesi**'nde işlenmeye başlayan düşünüş biçimleri, **Bunalımdan Yaşama Kültürü**'nde asıl anlatım biçimine kavuşurlar. Artık kültür, kültür-insan ilişkileri "bunalım" kavramının dolayımında ele alınmalıdırlar; insan-kültür ilişkilerinin zembereği durumundadır bunalım kavramı. Bunalım-kültür bağlantıları öylesine içiçe geçmiş durumdadır ki, ona göre bunalımdan kurtulmak için kültüre gereksinim var; ama öte yandan kültürden dolayı büyük bunalımlar yaşamakta insanoğlu: "Bunalımı savuşturmak için kültür; kültürden dolayı bunalım. Öyle olmasına öyle ama önemli bir gerçeği gözden yitirmemeli. Kültür yüzünden bunalımı gidermeye giden yol, gene kültürden geçer kuşkusuz, başka bir yerden değil."[16] Nasıl ki dil insanın yazgısı ise bir imler (göstergeler) dizgesi olarak imlerin

imi (göstergelerin göstergesi olarak) kültür de insanın yazgısıdır. Bunalım ne peki? Ona göre bunalım da bir kültür olayıdır. Kültür bunalımı yaratır, ama bu bunalım yaratılan yeni kültürel ögelerle tümüyle, toptan değil bir bölümüyle belli bazı tek kişiler için çözülebilir; ama hiçbir zaman bunalım ortadan kalkmaz. Bunalım insan için varoluşsaldır. "Sözün tam anlamında bir kültür olayı bunalım. Tersini tasarlamaya yeltenmek, kültür-dışı, kültür ötesi, kültürden-soyutlanmış bir insan-varoluşu tasarlamaya yeltenmek demek"[17] Bu ise olan bir şey değil. Kültürün de bunalımında insan açısından varoluşsal yapılar olduğunu, düşünenlere en iyi şekilde tarih denilen varolan alanı gösterebilir. "Kültürü var kılan büyük bir etmendir bunalım. Öyle ki, bunalım diye bir gerçeklik olmasaydı, başka türlü dendikte, toplum-tarih süreçleriyle birlikte insan varlığı, denge ve düzen yönünden sürekli değişen bir oluşumla ortaya çıkmasaydı, sözün tam anlamında kültür diye bir şey olmayacaktı."[18]

Kültür aynı zamanda bir olanaklar evrenidir Nermi Uygur'a göre Ama neye ilişkin olanaklar evrenidir? Kültürü bu bakımdan tanımlamak, belirlemek de mümkün müdür? Uygur'un buna yanıtı evet olacaktır: "(...) kültürü, bunalıma ilişkin çeşitli olanaklar evreni, diye tanımlayabiliriz; buna göre kültür alanında yöneleceğimiz en güzel amaçlar, bu olanakları insan ve doğa **için,** bunalım açısından, en olumlu kılınayı başaran olanaklardır."[19]

Kültür ona göre bunalımdan, yaşama dürtüsünden kaynaklanan bir yapıdır. Kültür insanla, insan yaşamıyla olan somut ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır Nermi Uygur'un tüm yapıtlarında: "İnsanın kendine bir yaşama dengesi, bir varoluş-düzeni kurma çabası, bu tür çabaların ürünüdür kültür. Bunalımsa, işte bu çabaların dürtüsü. En ilkel sayılanlardan en doruktakilere dek koşullanım gücü yettiğince insanı, kültür kurucusu, kültür koruyucusu ve geliştiricisi olmaya zorlar bu-

nalım. Kuşkusuz kültürün (çok kısa bir kestirme diye nitelense bile) bir tanımı şu: kültür, bunalımı giderme ürünüdür. Kültür varlığıyız, çünkü bunalım varlığıyız. Tümüyle kültür: bunalım önlemi, bunalım hafifleticisi (...) Böylece, kültürün, **doğuşunu, anlam** ve **önemini** bunalımdan devşirdiğini önesürmek, hiç de abartılı bir sav değildir. Tam tersine, bir bakıma, **kültürü kültür yapan bunalımdır** demek, insan varlığına, pek çok gereksinim duyulan, bir ışık tutmaktır."[20] Temeli, çıkış noktası insani varoluşta —bir bunalım varlığı olarak insan— bulunan kültür böylece hem bir açıklama tabanına, temeline kavuşmaktadır, hem de insanın varoluşunu açıklamanın bir aracı olmaktadır. Bunalım-kültür ya da kültür-bunalım birbirini açıklama olanaklarını içeren iki temel kavram olarak belirmektedir.

Kültürün diğer insani yapılarla bağlantısı nedir? Bu bağlantı Nermi Uygur'un söyleminde en iyi biçimde dil-kültür bağlantısında belirir. Ona göre dil ile kültür arasında birbirinden koparılamaz derin bağlar vardır. "Dil-Kültür ilişkisi özel bir ortak-yaşarlık meydana getirir, içerik ve biçimde son derece zengin bir içiçe-örülmedir. Dilin güçlü ve yaygın etkisi kültürün her yöresinde, her kıyı-bucağında kendisini duyurur. Ayrıca: kültürün belirgin damgasını taşımayan hiçbir dilsel kuruluşa, hiçbir sözcüğe rastlanmaz. Olumsuz bir saptamayla, bu gerçek, dilce düşüşe, çok korkulan bir kültür-bunalımı gözüyle bakılmasından bellidir. Olumlu bir saptamayla da: bir dilde sözcük zenginliği, kavram keskinliği, anlam yoğunluğu doğrultularda erişilen dilce atılışların ve yenilenmelerin, çok kez, o dile ilişkin kültür bakımından da atılım ve yenilenmeleri birlikte getirmesinden bellidir."[21]

Dil kültürle bağlantısı aracılığıyla, tarihselliği de içerir ve tarihsel sürekliliği sağlar bir bakıma. Dil kültürü kurar, kültür dilde yansır. Dolayısıyla insan, birey olarak temelde bir dil uygarlığında yaşamaktadır.[22]

İnsanoğlu çoğun dilde somutlaşan kültürü aracılığıyla doğanın da efendisi değil, sorumlusu olabilir ancak. Bilindiği gibi bilgi aracılığıyla doğaya egemen olma, doğanın efendisi olma kavrayışı çağcıl düşünme biçimini, daha önceki düşünme biçimlerinden ayıran en önemli ölçüt olarak değerlendirilmiştir. Doğaya bu türden yaklaşım çağcıl olmanın koşulu olarak görülmüştür. Oysa Nermi Uygur'a göre insan olsa olsa ancak doğanın **sorumlusu** olabilir ve bunu kültür sayesinde başarabilir.[23] Burada da yaşaması ancak kültür sayesinde, elde ettiği başarılar sayesinde mümkün olan insanın dışdünyadaki oluşumlar karşısındaki sınırlılığı açıkça ortaya konmaktadır. Kültür-Doğa ilişkisi, bir bakıma sınırlı bir varlık olan insanın yapıp etmeleriyle, yarattıklarıyla kurulmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi kültür konusunu işlerken kavramlaştırmada, katkılı olan Nermi Uygur, "kültür taşrası" ve "çok kültürlülük" kavramlarına büyük önem verir. Bir bakıma kültür taşrası deyimiyle dile gelenler, anıştırılanlar kültür kavramını belirlemede de çok işe yarayabilir. Kültür taşrası bağlamında sorduğu sorular "kültür taşrası" ad tamlamasından "taşra" sözcüğünü kaldırdıktan sonra geriye kalan "kültür" için de söz konusu olabilir; kültür, kültür taşrası bağlamında da ele alınabilir ve böylece onu o yapan asıl öğeler bir kez de bu yolla sergilenebilir. Ortaya atılan sorular bir kültür felsefesinin oluşmasını sağlayıcı nitelikteki sorulardır: "Kültür nedir?" sorusu Nermi Uygur'a göre birçok soruyu özetliyor: Kültürü vareden bellibaşlı nitelikler nelerdir? Kültür deyince ne anlaşılması gerekir? gibi sorulardır bunlar ve yukarıda yine salt Nermi Uygur'un söylemi temele alınarak; insan, bunalım, dil, doğa bağlamında bu sorulara yanıtlar verilmiştir.

Bunun dışında "kültür taşrası" sorunu, her kültür felsefesinin üzerinde durması gereken bir sorundur. Ancak kültürün kimi öğeleri bakımından bizzat bunalım ortamlarında, bu bu-

nalımları "duyumsayan" insanların bulunduğu ortamlarda yapıcı-yaratıcı bir biçimde ortaya konduğu ileri sürülecek olursa, bu türden ortamlara yabancı bir kavram olacaktır kültür taşrası. Kültürün hem üretilip hem tüketildiği ortamların sorunu değildir kültür taşrası sorunu. Belli bazı kültür öğelerinin "sadece tüketildiği" ortamların sorunu olabilir olsa olsa kültür taşrası sorunu.

Nermi Uygur **Yaşama Felsefesi**'nde yer alan "Kültür taşrası" yazısını[24] bu konuya özgülemiştir. "Kültür taşrası"nın ne olduğunu verecek, kavratacak soruları şöyle belirliyor: " 'Kültür taşrası nedir?' sorusu, aslında birçok soruyu özetliyor: Kültür-taşrasını vareden bellibaşlı nitelikler neler? Her kültür-taşrası kültürce aynı düzeyde mi? Kültür deyince ne anlaşılması gerekir? Kültür-taşrasını oluşturan ekonomik, politik, tarihsel etmenler nelerdir? Kültür yönünden taşra ile taşra-olmayan yerler arasındaki karmaşık ilişkiler nasıl açıklanabilir? Kültür-taşrası gözüyle bakılan bir yerin tam bir tasviri yapılabilir mi? —Bütün bunlar kültür taşrası sözcüğünün birlikte getirdiği birkaç sorudan birkaçı"[25]

Kültür taşrası kavramının, deyişinin yanında sık sık "kültür başkenti", "kültür köyü" kavramı/deyişi de geçmektedir. Ama kültür taşrası kültür bakımından tüketici durumdadır: taşranın en ağır basan özelliği kültür tüketiciliğidir[26] Çünkü taşra, kültürü sadece kullanır; bu kültüre katkıda bulunmayı, kültürü üretmeyi düşünmez. "Kültür harcayıcısıdır taşra, yapımcısı değil."[27]

Kültür taşrasında bilim, teknik, sanat hep dışardan getirilerek sunulur; bir bakıma kültür bu tür ortamlarda **sadece** tüketilir. Bireyin ya da belli bir topluluğun kültürle olan vazgeçilmez ilişkileri ancak iki çerçevede söz konusu edilebilir: üretmek ve tüketmek çerçevesinde. Birey ya da toplum eğer kültürün her türlü öğesiyle bizzat yapıcısı, yaratıcısı değilse, hep tüketmek söz konusu olacaktır.

Ancak bu değerlendirme, bir bakıma kültürün sadece bilim, sanat, teknik, felsefe gibi son derece somut ve yine bir bakıma yüksek düzeyli ürünleri gözönünde bulundurularak yapılan bir değerlendirmedir. Toplumların yapısına bakıldığında da bu tür kültür ürünlerinin çoğun, bazı toplumlarca ancak yaratıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, bu tür ürünleri kimi toplumlar almakta, tüketmekte, dolayısıyla kimi toplumlar da bunları bizzat yaratmakta, üretmekte. Fakat kültür sadece bunlardan oluşmuyor. İnsan dünyasının her yanı, kıyısı bucağı kültür adı verilen bütünün öğeleriyle dolu. İnsan yaşamının her kesiti, davranış modelleri, gelenekler, alışkanlıklar, beslenme biçimleri, dünya görüşleri, yaşama bakış biçimleri, insanın olduğu her yerde şu ya da bu biçimde ama her zaman varolan yapılar olarak bulunduğuna göre bütün bunlar ve üstelik günümüzün iletişim/bildirişim olanaklarının bu denli çoğalmasıyla birlikte, nerenin kültür taşrası, nerenin kültür başkenti olduğuna karar vermek oldukça güç gibi görünüyor. Ölçüt olarak sadece bilim-teknik-sanat-felsefe alındığı takdirde, böyle bir sınıflandırma yapmak çok daha kolay gibidir. Ama onlann dışına çıkınca, değerlendirme büyük zorluklan da beraberinde getiriyor.

Nermi Uygur'a göre, "kültüre yön veren, yörünge kazandıran kaynakların dışında kalır taşra. Kültürü kültür kılan çeşitli düzeydeki öğeler, bu arada başlıca yapıtlar, etkenlikler, işlemler, yönelimler, özlemler, yaklaşımlar, gerçekleştirmeler, gelişimler, kuruluşlar, ilişkiler, taşraya hep ötelerden gelmiş olan şeylerdir. Kültürü oluşturan kararlar, yorumlar, yargılar, yöntemler, eleştiriler, beğeniler taşranın hep başka yerlerden edindiği şeylerdir."[28] Ancak öte yandan "çokkültürlülük" olgusu nasıl açıklanacaktır? Kültür taşrasını kültür taşrası yapan bir bakıma hep kültür alıcısı durumunda olması değil mi? Burada bir tuhaflık var gibi görünebilir: taşra olmanın koşulu herşeyi dışardan almak, bir önceki alıntıda görüldüğü gibi.

Ama bu alış âdetâ dışarının içeriye "sızması", "girmesi" biçiminde değerlendirilebilir. Dışarısı, dışarılar, öteler hem bir kültür ortamının taşra olmasına yol açabilir hem de taşra o kültür ortamının taşralılıktan, taşra olmaktan kurtulmasını sağlayabilir: "Taşrayla **birlikte** kültürce taşranın ötesine geçmek için, taşrada taşranın 'dışına' çıkmak, taşralarda 'dış' diye adlandırılan 'ötelerle', 'uzakla', 'yabancı-olanla' ilişki kurmak gerekir. Tüm evreni kuşatan sorular ve bu sorularla kendini içten bağlı duymayan, böyle bir bağı olağan saymayan, taşralılıktan kurtulamaz hiçbir zaman."[29] Öyleyse "çokkültürlülük"; ama dışı, dışta olanı, bilinçsizce, edilgin bir biçimde, bağımlı olarak almakla yetinmeyen, tam aksine etkin, bilinçli, sorunların farkında olan ve sorunlar için "dışla" birlikte çözümler üreten bir kültür ortamı taşralılıktan kurtulabilir. "Çokkültürlülük", bireylere ve toplumlara kültür taşrasından kurtulmanın yolunu açacaktır.

Çokkültürlülük Nermi Uygur'a göre deyim, deyiş olarak yeni; ama olay olarak pek eski bir gerçekliktir: " 'Çok- kültürlülük', kültür yönünden çokluk demektir. Anlamca kökene indikte, 'çokkültürlülük': hep bir aynı kültürde içerik bakımından çeşit çeşit kültür dallanıp budaklanmalarını olduğu gibi, çeşit çeşit kültürlerin aynı zamanda yanyana birlikte var- olduklarını da göstermeye yarar."[30]

Her bireyin tam da bir türlü tek tek ulusal-evrensel öğelerine ayrılamayan, özgül ayrımı "çokkültürlü" olan bireysel bir kültür dünyası vardır: bu aynı zamanda insanın öznel dünyasıdır. Öte yandan her bireyin bu öznel dünyasının dışında, başka bireylerin bireysel dünyalarından oluşan bir nesnel dünya söz konusudur. Nesnel dünya, tek tek kişilerin öznel dünyaları ile doğa dünyasının birleşmesinden başka bir şey değildir. Bir bakıma Nermi Uygur için dışdünya tümüyle kültür dünyasıdır ve bu dünyanın özgül ayrımı da onun çokkültürlülüğünde, çok farklı kültürel öğeleri

bünyesinde birleştirmesinde/ toplamasında kendini gösterir.

Yer yer burada da değinilmekle birlikte sadece kültür konusu bağlamında değil, dil-kültür ilişkileri bağlamında da görüldüğü gibi, dilsel yanıyla birlikte kültür felsefeyi de kuşatan son derece önemli insani bir yapıdır.

Tüm felsefi söyleminde şimdiye değin birçok konuya değinen Nermi Uygur'un konuları içinde başkaları da seçilebilirdi; ama varolanlar arasında konulaştırdıkları içinde birbirleriyle en somut biçimde ilişkilendirdikleri dil ve kültürdür. Bu konudaki yaklaşımını dile getiren anlatımlar onun yapıtının temel örüntüsünü oluşturmaktadır. **Kültür-dil ilişkisi** ona göre "Hangi anlamda anlaşılırsa anlaşılsın, kültürün dilden ayrı tasarlanamayacağı apaçık bir olgu."[31] Hiç kuşkusuz eğitim, sanat, bilim, teknik gibi konuları —ki bunların hepsinin zembereği kültür konusudur— da ele almak mümkündür.

Onun söyleminde bütün ağırlık kültürün, dilin; kültür ve dilin felsefece nasıl işlenebildiğine değgindir. Felsefe bir kültür öğesi; fakat onun ayırt edici yanı kültürü bütün öğeleriyle —bu arada kendisi de işin içinde olmak üzere— konu edinebilmesindedir. Bu bağlamda felsefe olsa olsa ancak bir kültür felsefesi olacaktır; ona göre felsefede de gelecek: kültürlerarası, kültür aşırı iletişim ve etkileşimler çerçevesinde kendini gösterecektir; felsefe bu süreci yansıtacaktır.

Kültür odağında yoğunlaşan bir insan felsefesinin burada söz konusu olduğu açıkça görülmektedir. Bu bakımdan Nermi Uygur'un felsefesi doğrudan doğruya dışdünyada varolanın felsefesi değil, insan dünyasındaki **her** öğenin ve bunlar arasındaki ilişkilerin gün ışığına çıkarılışının, felsefesidir. Bütün öğeleriyle kültür bu felsefenin asıl konusunu, odak noktasını oluşturmaktadır.

Bundan sonraki bölümlerde bu konuların hangi yöntem ve bakış açılarıyla işlendiği ve dile getirildiği gösterilmeye çalışılacaktır.

NOTLAR

§ Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** s. 139.
2 a.g.y. s. 164.
3 a.g.y. s. 164.
4 Nermi Uygur, **Kültür Kuramı,** s. 7-8.
5 a.g.y. s. 17
6 a.g.y. s. 18.
7 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 262.
8 a.g.y. s. 256.
9 Nermi Uygur, **Kültür Kuramı,** s. 18, Karş.: **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 256.
10 Nermi Uygur, **Kültür Kuramı,** s. 18.
11 a.g.y. s. 19.
12 Nermi Uygur, **Yaşama Felsefesi,** s. 126.
13 a.g.y. s. 115, Krş.: **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 246.
14 a.g.y. s. 293.
15 Nermi Uygur, **Yaşama Felsefesi,** s. 126.
16 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 248.
17 a.g.y. s. 245.
18 a.g.y. s. 246.
19 a.g.y. s. 270
20 a.g.y. s. 247
21 Nermi Uygur, **Kültür Kuramı,** s. 21-22
22 a.g.y. s. 20.
23 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 261-266.
24 Nermi Uygur, **Yaşama Felsefesi,** s. 203-217.
25 a.g.y. s. 205.
26 a.g.y. s. 207.
27 a.g.y. s. 207.
28 a.g.y. s. 210.
29 a.g.y. s. 215.
30 Nermi Uygur, **Kültür Kuramı,** s. 22.
31 Nermi Uygur, **Dilin Gücü,** s. 41.

II. FELSEFENİN KONULARINA BAKIŞI

"Felsefe tarihindeki gömüleri, geçersiz katışıklıklardan arındırıp ileriye dönük bir sormalar etkenliği olarak çözümsemeye giriştim. En büyük kaygım: bir yandan bilim-olma, öte yandan sanat-olma savlarında, zaman zaman başarılarına karşın, çelimsizliği örtbas edilemeyen felsefenin, mantıksal tutumlu dil-çözümlemelerine sarıldığında, sarsılmaz bir sağlamlığı olduğunu göstermekti."

Bunalımdan Yaşama Kültürü *(s. 372)*

Filozofun konularına bakışını belirlemek, araştırmacı için büyük önem taşımaktadır. Filozof saptadığı konulara nasıl, hangi yöntem/yöntemlerle bakıyor? Öyleyse burada yöntem sorunu beliriyor. Nermi Uygur'un düşünme yöntemi nedir? Varolanla bağ kurarken nasıl bir yol izliyor? O halde onun hangi yöntem ya da yöntemlerle konularına „varolanlara baktığını belirlemek gerekiyor. Felsefede yöntemin belirlenişi son derece büyük önem taşımaktadır. Filozoflar arasındaki ayrımlar bir bakıma tam da bu noktada belirginlik kazanır. Çoğun onların konuları ortaktır, birbirine benzer; ama bu konulara bakış, başka deyişle onların ele alınışı filozoflan birbirinden ayıran en önemli ölçüttür.

Filozof konusuna nasıl, hangi yöntem/yöntemlerle baktığını bizzat işbaşında gösterir. Felsefe tarihçisine düşen iş, filozofun bu bakışını, yöntemini, günışığına çıkarmak olacaktır. Felsefe araştırmalarındaki süreklilik bir bakıma böyle sağlanmaktadır. Felsefe tarihi, çeşitli düşünme yöntemlerinin tarihidir aynı zamanda. Araştırıldığında da her filozofun böyle bir yöntemi ya da birçok yöntemlerden oluşan "bir yöntemi", "bakış biçimi", "görme biçimi" olduğu anlaşılacaktır.

Bir filozofun yönteminin iç tutarlılığını elden geldiğince iyi kavrayabilmek için ortaya koyduklarının tümünü bu yöntemi belirgin kılacak biçimde incelemek gerekmektedir. Bu yolla, filozofun yönteminin ana dayanakları, başvurduğu temel kavrayış modelleri ortaya çıkacaktır. Bu durum, filozofu felsefe tarihinin zaman-mekân koordinatları içinde de belli bir

yere oturtmak, yerleştirmek bakımından önem taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım ya da değerlendirme biçiminin herşeyden önce pedagojik yararı vardır. Bu çalışmalar filozofun söylemini anlamaya çabalayanlara bir ipucu niteliğinde olabilir. Ayrıca da yöntem açıklamalarıyla ilgili olarak felsefe tarihçisinin, araştırmacının ya da başka bir filozofun değerlendirmeleri, başka felsefe tarihçisi, araştırmacısı ya da filozof tarafından "doğru" ya da "yerinde" yargısıyla değerlendirilmeyebilir. Böylece, bu tür çalışmalar yeni çalışmaların harekete getiricisi, etken nedeni olabilir; yeni yeni yöntem değerlendirme biçimleri, bir bakıma yeni söylemler oluşur. Bütün bunlar da felsefede ilerlemeden başka birşey değildir. Filozof ipucunu araştırmacıya/felsefe tarihçisine ya da başka bir filozofa verir ve o da bu ipuçları aracılığıyla yeni söylemin oluşturucusu olur.

Nermi Uygur da bize birtakım ipuçlan veriyor yaklaşımının ne olduğu konusunda: "(...) genellikle felsefe yaklaşımımda toptancı düşüncelerden çok fenomenolojik-çözümleyici betimlemelerle çıkarımlardan kurulduğu için özetlenmeye karşı tuhaf bir direniş var. Çarpıtmadan anlamak isteyen, tümünü okuma zahmetine katlanmak zorunda."[1] Nermi Uygur'un hiçbir yapıtı bir konuya tam olarak özgülenmiş değildir. Konular birbirinin içinde, birbirine destek verecek, iç tutarlılığı sağlayacak biçimde ele alınmıştır. Konuları ortak kılan, genel-ortak yaklaşım biçimidir; konulara bakış biçiminde büyük bir tutarlılık görülmektedir.

Nermi Uygur'un konulara bakışının ana nitelikleri nelerdir? Nelerden yola çıkmaktadır? Felsefe tarihinde söz konusu olan düşünme yöntemlerinden hangileri onun için önemlidir? Hangilerini benimsemiştir? Belli bir yöntemi ya da yöntemleri olduğu gibi mi benimsemiştir; yoksa bunları kendine göre yorumlayıp, yeni düşünme yolları mı oluşturmuştur?

Biraz önceki alıntıda geçen "fenomenolojik-çözümleyici betimlemeler" deyişinin açıklanması gerekmektedir. Nermi

Uygur'un fenomenolojisi nasıl bir fenomenolojidir? Klasik anlamdaki fenomenolojiden ne türden, ne gibi farklılıklar göstermektedir onun fenomenolojik tutumu? Husserl'in yandaşı olduğu fenomenoloji burada ölçüt olarak alınırsa, Nermi Uygur'un fenomenolojik yaklaşımı ile Husserl'in fenomenolojisinin farkı nerededir, nerelerdedir?

Husserl fenomenolojisinin özü, onu o yapan öznitelik, onun **transzendental fenomenoloji** olmasıdır: "Özel bir fenomenoloji üslûbu olarak **yalnızca** Husserl'de ortaya çıkan transzendental fenomenoloji, bilinip uygulanan bütün düşünme alışkanlıklarından özce başka olan bir davranışı gerektirmektedir. Reduktion-epoche, yalnız yepyeni bir araştırma biçimi değildir; aynı zamanda şimdiye dek işitilmedik bir araştırma alanını da ortaya çıkarmaktadır: transzendental ben. İşte bu transzendental ben'i olanca varlığıyla: yapısı, yetisi, ana kuruluşları ve bağlamları bakımından intuition'a dayanarak eidetik olarak tasvir etmek, Husserl fenomenolojisinin en bellibaşlı çizgisidir."[2] Burada da görüldüğü gibi Husserl fenomenolojisinde konu yapılan fenomenler, alışılageldiği gibi varolan bir dünyada kendini göstereni imlemezler. "Husserl'in önemli bir deyimine başvuruldukta, bu fenomenler, olanca anlamlarını, doğal davranışın genel savına borçlu olan fenomenlerdir. Oysa Husserl fenomenolojisinin konu yaptığı fenomenler, varlıklarını asıl doğal davranışın ötesinde kazanmaktadır; başka türlü söylendikte, bu fenomenlerin birer fenomen olarak ortaya çıkmaları için doğal davranışı bırakmak gerekmektedir. Husserl'in fenomenleri (...) salt, transzendental fenomenlerdir. İşte bundan dolayı, Husserl, bu fenomenlerin bilgisi olarak ortaya çıkan yeni fenomenolojisini, kattığı '**transzendental**' sözüyle öbür fenomenolojilerden ısrarla ayırdetmektedir."[3]

Oysa Nermi Uygur'un fenomenolojisi bambaşka bir fenomenolojidir. Örneğin kültür konusu üzerinde açıklamaları içe-

ren bölümde de gösterildiği gibi, büyük ölçüde kültür dünyasından oluşan kendi başına varolan dünyaya, bu dünyanın bütün öğelerine, onlar arasındaki iç bağıntıları anlayacak, kavrayacak şekilde yaklaşmaktadır. Bir şeyi, görüneni "işte o" yapan anlamsal öğeleri deşmedir; ortaya koymadır. Bunun da temeli kuşkusuz düşünen ben olacaktır: Öznel dünyası olan, kendi kişiliğinde kültür dünyasını (kendi kişisel kültür dünyasını) kuran birey olacaktır. Bu bireyin nesnesi ise, genellikle kültür-dil dünyası olacaktır. Burada öznel kültür-dil dünyası ile nesnel kültür-dil dünyasının karşılaşması söz konusudur. Fenomenler artık böyle bir dünyanın içinde yeralan fenomenlerdir. Fenomenleri göstermek amacındadır Nermi Uygur. **Çağdaş Ortamda Teknik**'te sözünü ettiği düşünme biçimini onun bütün yapıtlarına, ele aldığı bütün konulara ilişkin yaklaşımına yaymak, bütün bu yaklaşımları buradaki belirlemeyle özce dile getirmek mümkündür: "Bazılarına tumturaklı görünse de, **fenomenoloji** benim yolum: alçakgönüllü, oldukça çocuksu bir bakışla, teknik fenomenini kendimce görüp göstermek dileğindeyim. Yanlış olduğunu bile bile, ille de öznel bir görüp gösterme benimki; olanı olduğu gibi görmek isteğindeyim. Bu uğurda hiçbir çabayı esirgemem. Ne var ki, gözler önüne serdiğim teknik görünümler-alanı, nesnelce benim **kendi gördüğüm;** olanı bozup çarpıtmaktan kaçınarak benim derlediğim bir özyorum. İşte bu yoruma ben,**denemeci olarak** tekniği inceleme gözüyle bakıyorum."[4] İnsan, bir kültür-dil-tarih-toplum varlığı olarak fenomenlere yönelmektedir ona göre; dolayısıyla kültür, hatta çokkültürlülük belirlemesiyle ancak nitelenebilen bir kültür dünyasının bireyi olarak varolana yönelir insan.

Belli bir kültür-tarih-dil ve toplumun öğesi olarak insan (her türlü donanımıyla) her şeye, varolana bu açılardan bakar ve bir "özyorum"da bulunur. Buradaki "özyorum" deyişi, varolandaki değişmeyen "öz"ü arama çabasında bulunma anla-

mını taşımamaktadır; bireye özgü bir yorumdur bu. Fenomen tabanına yaklaşarak her insan kendince "özyorumunu" gerçekleştirir. Bu bağlamda özellikle varolana, fenomenlere, tüm kültürel oluşumlara sorularla yaklaşım büyük önem taşır.

Nermi Uygur'un fenomenolojisi, sorularla, fenomenleri açık kılmaya yönelik sorularla iş görür. Sorularla iş görmenin yanında açık seçik olmaya çalışma, karşıt görüşleri, bakış açılarını sürekli olarak gözönünde bulundurma, çözümlemenin başka türlü de olabileceğini hesaba katma, Nermi Uygur'un konulara bakışının ya da kısaca yönteminin belirgin özellikleridir.

"Felsefede gözümü fenomenolojiyle açtım"[5] diyen Nermi Uygur, sonraları dile olan duyarlığının arttığını, soru dünyasının değiştiğini, birtakım yöntem güçlükleriyle karşı karşıya kaldığını söylüyor ve şöyle devam ediyor: "İşte bu dönemde çözümleyici doğrultuda da kımıldanmaya başladım. Daha doğrusu, kendime göre bir fenomenolojiyle, belli bir açıdan yorumladığım çözümleme tutumunu kendimce bağdaştırmaya çalıştım. İlkin **Felsefenin Çağrısı**'nda, sonra da **Kuram-Eylem Bağlamı** ile **Dil Yönünden Fizik Felsefesi**'nde değişik yönlerden denedim bunu."[6]

Nermi Uygur'un değişmeye açık tavrı konularına bakışta kendini açıkça ortaya koyuyor. Değişme onun için özsel olan bir durum; ayrıca asıl amacı fenomenlere, onlara en uygun biçimde açıklamalar getirmek hem de bu açıklamaların bir özyorum olmasını sağlamak. Başka bir deyişle öznelliği feda etmeden nesnel olana ulaşmak ya da bunun tersini gerçekleştirmek. Böyle bir amacı gerçekleştirmek için de yeri geldiğinde, farklı tutum ve tavırları hep birarada gözönünde bulundurmak. Karşıt görüşleri sıkı bir çözümleyici tavır içinde sergilemeye çalışmak. Bunu başarabilmenin onsuz olunmaz koşulu da herşeyden önce, konulara sorularla sokulmada kendini gösteriyor.

Nermi Uygur ele aldığı konular arasında öylesine güçlü içbağıntılar kuruyor ki, yıllar sonra kaleme aldığına tanık olduğumuz bir yapıtın temel sorunsalının çok önceki yıllarda yazılmış olan kitaplarda ortaya atılmış, duyumsatılmış olduğunu anlıyoruz. Örneğin teknik konusundaki soru ağları **Kuram-Eylem Bağlamı**'nda oluşturuluyor. "Seyir ile çıkar" ilişkilerinin felsefece ortaya konuluşu sırasında bilim ile tekniğe ilişkin nitelemelere rastlamak olanaklı.[7] **Bunalımdan Yaşama Kültürü**'nde, bunalım bağlamında bilim-teknik ilişkileri ele alınıyor.[8]

Dil söz konusu olduğunda ise birçok sorunun, dili belirginleştirmek için içiçe sokulduğu görülmektedir. Nermi Uygur'un dile bakışında birçok yöntemi birarada kullandığı anlaşılmaktadır: sorularla yaklaşma, karşıt görüşleri biraraya getirme (**pro et contra**), fenomenolojik bakış açısı, bildirsel-betimsel açıklama biçimi, analitik (çözümleyici) mantıksal çıkarımlarla konuya eğilme.

Birçok yapıtında altbaşlıklar ya açık seçik, soru sorma biçimiyle oluşuyor ya da birer soru biçimine hemen dönüştürülebilecek yapılar içeriyor. **Felsefenin Çağrısı** bu bakımdan önemli bir örnek oluşturuyor. "Bir felsefe sorusu nedir?", "Felsefe mi, metafizik mi?", "Metafizik olabilir mi?", "Felsefe neden bölük-pörçük olmak zorundadır?" gibi soru kuruluşlarında bu ileri sürüş somutluk kazanıyor. Filozofun sorucu kimliği öteki yapıtlarda da kendini gösteriyor. **Kültür Kuramı**'ndaki "Dil, Kültür ve Eğitim" başlıklı yazıda çalışma planı apaçık bir biçimde sorularla ortaya konuyor:

"1. Dil nedir?

2. Kültür nedir?

3. Dil ile kültür birbirlerine nasıl bağlıdır?

4. Çok-dillilik yönünden bugünkü Batı Avrupa kültürü nasıl bir görünüme bürünmüştür?

5. (...) açıklamalardan, kabataslak da olsa, ne gibi eğitimsel sonuçlar çıkanlabilir?"[9]

Hiç kuşkusuz bütün araştırmacıların, bilim adamlarının, filozofların, sanatçıların özgül ayrımı, onların sorulara verdiği önemde belirginleşir. Ancak filozoflarda konusuna, konularına sorularla yaklaşma, bunları açıkça dile getirme daha büyük bir önem taşımaktadır. Filozof, kavramları olduğu kadar, soru sal bağlamlannı da zenginleştiren kişidir.

Sorular aracılığıyla Nermi Uygur, **Giriş**'te de belirtildiği gibi, el attığı kavramları ya da kavram öbeklerini, kavramlararası ilişkileri "içi-dışıyla", tüm yanlarıyla ortaya koymaya çalışıyor. Bunu yaparken çoğu görünürde bildirsel-betimsel açıklamalara dayanıyorsa da, bildirsel-betimsel açıklamalardaki mantıksal örgü hiçbir zaman gözardı edilmiyor. Asıl amaçlanan işte bu mantıksal örgüyü ortaya çıkarmaktır. Gevşek dokuluymuş gibi görünen bakış açısının ve sunuş biçiminin temelde sıkı mantıkçı bir yaklaşımını gizlediği dikkatli bir okuma sonunda anlaşılıyor. **Kuram-Eylem Bağlamı**'ndaki "Söz-İş Bağlantısının Çözümlenmesi" düşünüş, açıklayış biçiminin en belirgin örneğini oluşturuyor: "Aslında, belirtilenler (...), 'söz' ile 'iş'i birlikte ele almanın akla getirdiği birkaç mantıksal olanağı sunmaktan öteye geçmiyor. nitekim belirtmelerden hiçbiri, doğruluk ya da yürürlük yönünden, geliştirilmiş bir saptama değil; olsa olsa mantiksal durumlan kısaca yansıtan birer değinme herbiri.

Şimdi bu mantıksal durumları (hem birarada görmek, hem de anlama bakımından ortaya çıkabilecek sürçmeleri önlemek için) tek tek önermelerde özetleyerek alt alta dizelim.

Bağdaşmazlık	**İş** değerli, **söz** değersizdir	(1)
	Söz değerli, **iş** değersizdir	(2)
Birbirinin	**Söz** de **iş**'tir	(3)

yerini-tutma	**İş** de **söz**'dür	(4)
Alış-veriş	Hem **söz**'den **iş**'e hem de	
	İş'ten **söz**'e geçilebilir	(5)
	Söz ile **iş** aralarında yardımlaşırlar	(6)

(...) Böylece, (1)-(6) **mantıksal** durumların özeti olmakla birlikte bu mantıksal durumlar, **değersel** bir sınıflama temelinin ürünü olarak derlenmişlerdir."[10]

Bu yapıtın alt başlığı bilindiği gibi "Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi"dir. Yapıt boyunca çözümleyici, çok yönlü düzenlemelerin, önermelerin belli bir mantık çerçevesinde sıralandığını görmek olanaklıdır. Bu amaç yapıtta açıkça belirleniyor: "Çünkü şimdi burada, "kuram-eylem" bağını tüm girdi-çıktısıyla öğrenmenin bir aşaması olarak 'söz-iş' bağlantısı, bir mantık ve semantikle tasvirde çözümlenmek isteniyor. Bir **gösteren** durumundaki 'söz' ile 'iş'in, **gösterdiği şey**'i nasıl gösterdiğine, göstermesinin felsefesine bir yönelme var burada."[11]

Aynı konu bağlamında karşıt savları sergileme ve bunların varacağı mantıksal sonuçları ortaya koyma, mantıksal yaklaşımın bağlayıcılığını öne çıkarmaktan başka bir şey değildir. Benzer tutumu **İnsan Açısından Edebiyat'ta, Kültür Kuramı**'nda, **Dil Yönünden Fizik Felsefesi**'nde, **Güneşle**'de, **Bunalımdan Yaşama Kültürü**'nde ve diğer yapıtlarında da görmek olanaklı. Bir örnek olmak üzere **İnsan Açısından Edebiat**'ta yer alan "Edebiyatta Bilgi" bölümünü almak mümkün. Hiç kuşkusuz bütün yapıtlarda kendini gösteren ortak yaklaşım felsefe anlayışıyla da doğrudan bağlantılı: "**Felsefe**'yi kavramlar arasındaki mantıksal ilişkilerin saptanması diye anlamak"[12] söz konusu burada. Öyleyse **İnsan Açısından Edebiyat**'ın araştıracağı konulardan biri de edebiyat-bilgi ilişkisi, bu ilişkinin mantıksal yönleri olacaktır; bir başka deyişle, bu iliş-

kilerin düşünen varlıkça, ortaya konuluşu olacaktır. Tek yanlı tutumlar, kısa vadeli çözümlemeler amaçlanmayacak; tam tersine, konunun mantıkça gerekli kıldığı farklı düşünme modelleri sergilenecektir: "Arapsaçına dönmüş bilgi ile edebiyat arasındaki ilişki. Okuyucular, yazarlar, eleştiriciler, filozoflar-hepsi de bölünmüş bu konuda. Kimi filozofa göre gülünç birşey edebiyatı bilgi yönünden inceleyip değerlendirmek; bilgi başka, edebiyat başka. Kimi filozofsa, asıl bilginin yalnızca edebiyat ürünlerinde bulunduğuna inanıyor, kültür başarılarının doruğuna koyuyor edebiyatı."[13] Burada da görüldüğü gibi **Kuram-Eylem Bağlamı**'ndaki belirlemeyle bir bağdaşmazlık söz konusu.

Ancak Nermi Uygur'a göre, böyle bir tutum içine girenlerin unuttukları bir şey var: "En önemli şey unutulmuş ama bu arada, unutulmasa bile gereken özenden yoksun bırakılmış: ne **bilgi** ne **edebiyat** kavramını, kavram nitelikleri yönünden, yani işlemce ve kaplamca sınırlayan olmamış. Tanımlanmamış kavramlar arasında düzenlenmek istenen her ilişkide durum neyse burada da o: güvenilir bir sonuca varılmamış."[14] Yapılacak iş öyleyse kavramları (burada edebiyat ve bilgi) ilkin mantıkça belirlemek; daha sonra bu belirleyişler doğrultusunda savunulan görüşleri iyice incelemek. Böyle bir çaba konulan, soru, sorun alanlarını tüm girdi çıktısıyla öğrenme, ortaya koyma, açıklama ve betimlemede somutlanacaktır. "Mantık ve semantikçe" kavram açıklamaları yapılırken, felsefe çabasının belli bir varlık felsefesine dönüşmesi Nermi Uygur'un daha baştan kaçındığı bir nokta olmuştur: özellikle çözümleyici felsefeye daha çok eğilim duyduğu yıllarda: "(...) kavram-nesne ilişkileri açıklanırken, genellikle yapıldığı gibi, kavramı (kavramları, ya da kavram ilişkilerini) çözümlemek için nesneyi (nesneleri, ya da nesneler arası ilişkileri) de çözümlemek gereğinin duyulması, mantıkça ve semantikçe sürdürülen bir felsefe işleminin, nesneler üzerindeki savlarla örülmüş bir varlık

felsefesi, bir ontoloji diye damgalanmasına yol açmamalıdır."[15]

Daha önce de yer yer dile getirildiği gibi Nermi Uygur'un felsefi söyleminin en belirgin özelliği kavramlar (düşünme-zihin) ve terimler (dil) eşliğinde nesneye yönelmedir. Düşünme ve dil bağlamında nesne alanına, dışdünyaya bakış söz konusudur. Nermi Uygur felsefeye düşünme-dil bağlantısından girmekte ve (herhangi bir konuya yaklaşırken, olanı **konulaştırırken;** olayı olgusallaştırırken) kültür-tarih (salt felsefe tarihi de değil) çerçevesinde ileri sürülen savları hep dikkate almaktadır. Bu yönden de felsefi söylemini artzamanlı bir yaklaşımla kurduğu ortaya çıkmaktadır.

Kendine gelinceye değin varolan düşünme modelleri ona göre hiç de yabana atılır modeller değildir. Ama bu modellerin, bakış açılarının mantıkça sınanması, kavramlara ilişkin yaklaşımlarda "bağdaşmazlık", "birbirinin-yerini-tutma", "alışveriş" ilişkilerinin açıkça sergilenmesi gerekmektedir: bu yapılmadığı takdirde kimin ne dediği anlaşılmayacaktır; görüş açıklığı, aydınlığı kazanmak için böyle bir yöntemi benimsemek kaçınılmazdır. Karşıt savları "mantıkça ve semantikçe" incelemek biçiminde kendini gösteren bu yöntem, aynı zamanda bir eylem dünyası olarak beliren dışdünyaya ilişkin tasarımlarda düşünen ben'in kuşatıcılığını bütün yoğunluğuyla duyumsatır; bu, insanın dünyasıdır; insanın dünyasının konulaştırılması ve bu dünyada insanca, insan açısından, toplum-dil-kültür-tarih açısından mantıkça (insanca) bakılmasıdır. Böyle bir bakışla ancak, "Kuram ile Eylemin İç Yapısına Sokuluşlar" sağlanabilir. "Söz ile İş", "Düşünme ile yapma", "Seyir ile çıkar" ve kuram ile eylemin somutlaştığı, nesneleştiği-nesnelleştiği -tüm düşünme-eylem alanları (din, sanat, eğitim) ile kimi kavramlarda (doğru bilgi, ideoloji, değer) kuram ile eylemin payları sağlıklı bir biçimde ortaya konabilir.

Nermi Uygur sorularına yanıt türündeki savlarını ya da zaman zaman başkalarınca da ortaya konmuş olan savları "man-

tıkça-semantikçe" değerlendirmenin yanında, sorularının yanıtlarını yaşantılarından, öznel eylem dünyasından yola çıkarak da sergilemeye çalışır. Hatta bu çerçevede sorular, yaşantılardan, eylem alanının içinden çıkan sorulardır. Yaşantıları konularına bakışında yönlendirici olmaktadır. Yaşamın kendisi, felsefeyi, konu ve konuya bakış yönünden besleyen en zengin kaynaklardan biridir. Konularını incelemeye yönelirken onu ne sadece felsefenin gerçekliği (geçmiş zaman boyutundaki felsefe) ne bilimin verileri ne de salt sanat ürünleri tek başına besleyebilir. Belki bunların tümünün bileşkesi olan kültür alanı ya da kültürün içinde yer aldığı yaşamın kendisi; yaşam alanı ona konularına yaklaşımında **asıl kaynak** olacaktır. Somut felsefe tasarımı da işte tam bu noktada doğar. Ancak somut felsefe yaklaşımı, çözümleyici tavrı tümüyle bir yana atmayı gerektirmez. Tam tersine yaşama ilişkin veriler, öznel yaşantılar zaman zaman çözümleyici tavırla sınanabilirler.

Böyle bir yaklaşım artık bilgelik felsefesiyle de sınırdaş olur; içiçe girer; yer yer bilgelik felsefesi tümüyle öne çıkar. **Yaşama Felsefesi** ile **Bunalımdan Yaşama Kültürü**'nün ana izlekleri böyle bir yaklaşımda somutlaşırlar. Genellikle dille, kültürle, hatta yer yer felsefeyle kurulan ilişkilerde yaşantıların rolü büyük önem taşır. Nermi Uygur'un felsefi söyleminin dokusu, yaşantılara, kişisel deneyimlere, gözlemlere çok şey borçludur. "Betimsel-bildirsel" nitelikli belirlemeler yaşamla bağ kurulduğunda, bizzat yaşandığında anlam kazanır artık filozof için.

Dilin Gücü'nün ilk sayfaları bu ileri sürüşleri kanıtlamakta önemli bir yer tutar "Anadilin bağlayışı" yazısında yaşantısal dayanak noktalarının önemi açıkça kendini g östermektedir. Nermi Uygur anadiline (Türkçe) olan bağlılığı, anadille ancak sağlanan varoluşsallığı tümüyle yaşam deneylerinden yola çıkarak ortaya koymaktadır. Yaşantılar eşliğinde

bir anadili fenomenolojisiyle karşılaşıyor okuyucu sayfalar boyunca. Denemeci söylemde iyice somutlaşıyor bu yaklaşım.

Kültür Kuramı'nda yeralan "Dil, Kültür ve Eğitim-Çağdaş Batı Avrupa'daki Çokkültürlülük Üzerinde Bir Derinleşme" yazısında da açık seçik olarak, konuya ilişkin görüşlerini bildirmeden önce, şunları dile getiriyor: "Burada dil, kültür ve eğitim arasındaki bağları **fenomenolojik yönden derinliğine incelemek** amacındayım (...) —sözcüğün belli bir anlamında fenomenolojik tutumu yeğlemekteyim. Olumsuzca dendikte: Salt kuramsallık tabanında kımıldanmak istemiyorum. Dil, kültür ve eğitim arasındaki ilişkilere değgin bir öğreti tasarlamakla alıp vereceğim yok; ne daha önce ortaya konmuş olan öğretilerden süzerek elde edebileceğim bir öğreti, ne de daha önce bilinenlerin yanına koymayı dilediğim yeni bir öğreti. Olumluca belirttikte: Eğitim bakımından dil ve kültür arasındaki ilişkiye değgin bazı yaşantılarımı dışlaştırmaya çalışacağım burada. Birkaç gözlemimi sunmak dileğindeyim; kuşkusuz, özlemlerimi, elden geldiğince karşılaşmalardan, deneylerden, içine örülmüş oldukları düşünce ve görüşlerden yapay bir zorlamayla koparmaksızın, bu dileğimi yerine getirmeye çalışacağım. Bu arada yazar olarak, dil ve kültür filozofu olarak uğraşı alanıma giren pek çok şeyi unutmak istiyorum. Bana kendini tam bir somutlukla vereni, yaşama-dünyamda ortaya çıkanı, gücüm yettiğince çocuksu bir tutumla betimlemekle yetineceğim; bu arada öne çıkan bazı bilimsel öğeleriyse, yaşama-dünyamın bir parçası diye yorumlayıp geri çevirmeyeceğim.

Uyguladığım bu fenomenolojik davranış nicedir içimde yeretmiş olan bir inancımdan kaynaklanıyor: bu inancıma göreyse, uzun süren bilimsel çekip çevirmelerin insanın bakış açısını sislere boğduğu, bu yüzden de, ya yönelinen gerçeklik-durumlarına ilişkin genel yapının bulanıklığa uğradığı, ya

da ince-ayrımların birbirinden seçilmez bir belirsizliğe itelendiği kanısındayım. Bu, hiç kuşku yok ki, dil-kültür-çokkültürlülük-Batı Avrupa ve eğitim doğrultusunda özetlediğimiz kendi konumuz için de geçerli. Salt kavramlaştırmak soyutluk yüksekliklerinde dolanır; öyle olmazsa tek tek ayrıntılarda yitirip gider kendini. O zaman gereken: inceleme konusuna yaraşan önemde bir kuşbakışı sağlamak; tüm anlamını yalnızca soyut alanda değil, daha çok sağduyuya özgü hergünkü dünyada gösteren bir kuşbakışı sağlamaktır."[16]

Nermi Uygur'un ele aldığı konulara nasıl baktığını bu alıntı son derece somut olarak göstermektedir: "Yaşama dünyasında" belirenleri elden geldiğince dolaysız bir tavırla gözönüne sermek. Yaşamın somutluğunu, kavramlaştırma uğruna feda etmemek; ama öte yandan da "soyutluğun yüksekliklerinde dolanan" kavramlaştırmayı ayrıntılarda yitip gitmemek için bir aracı olarak kullanmak. Bilinçli bir yazar olarak yalınlaştırmanın zararlarının, sınırlamaların yapaylığının, kuramlaştırmaların basıncının farkındadır.[17]

Soru bağlamında iş görme, karşıt savları gözardı etmeme, fenomenolojik betimlere, açıklamalara bel bağlama, adeta çocuksu denebilecek kendi deyişiyle dolaysız tavrı benimseme onun tartışmacılığında iyice belirginleşir. Ona göre, yöntemleri, konuları, sınırları gereği felsefede pek çok şeyin sürekli olarak tartışmaya açık olması gerekmektedir.[18]

Konulara felsefece bakış sürekli onarılmayı bekleyen, isteyen bakıştır; böyle bir onarım çoğu zaman gereklidir de. **Bunalımdan Yaşama Kültürü**'nde Nermi Uygur, konular, konulara bakış ve bu bakışı/bakışları dile getiriş dolayımlarında âdetâ bütün yazma eyleminin hesabını verir. Felsefeyi ele alışında, ona bir konu olarak bakışında yapıp ettiklerini şöyle sıralıyor: "Felsefeyi yalnızca soru tabanında değil, yanıt yapılarına, yüksek tavanlarına, sivri kulelerine, görkemli odalarına,

gizli bölmelerine dek sağlamlık yönünden sınadım. İnen iniyor, dökülen dökülüyordu. Gerektiğinde, kafama uygun yapılar kurmaya bile seğirttim. Gene de genellikle, tek tek yapılar kurmaktan çok, yapı yöntemlerine önem verdim. Felsefeye özgü temellendirmelere sağlamlık getirmeye çalıştım. Felsefe tarihindeki gömüleri, geçersiz katışıklıklardan arındırıp ileriye dönük bir sormalar etkenliği olarak özümsemeye giriştim."[19]

Nermi Uygur'un birçok yöntemi konulanna bakışta, deneme eylemine girişmesinde en büyük etken kuşkusuz elden geldiğince sağlam, güvenilir bilgiler elde etmek istemesinde, nesnellik arayışında kendine en iyi açıklama biçimini bulabilir. Felsefe ile dil ve kültürle ve tüm diğer 'konularıyla' hesaplaşmasında birçok yöntemi kullanır; hiç kuşkusuz bel bağladığı yöntemlerin içinde çözümleyici akımın yeri başkadır; fenomenolojik bakış açısı kadar kucaklamıştır çözümleyici yöntem de onu. Daha yukarda bu yöntemin uygulanışının somut örnekleri verildi. Ancak yöntem olarak çözümleyici akıma ilişkin doğrudan izlenimlerini nasıl açıklıyor Nermi Uygur? Yeni yöntem arayışlarında kendine bir katkısı olabilir mi bu akımın? Bu yeniliğe umutla sarılıyor: "Felsefe diye ezberlenen gerçeklerin, çok çiğnenmiş akımların ötesine geçmekumudundaydım. O zamanlar Kara Avrupasında pek tanınmayan çözümleyici düşünme biçiminden büyük yardım aldım. Kuşkusuz, İngiliz Adalarıyla Avustralya'da serpilip gelişmekte olan Çözümleyici Akım, benim için ulusal sıcaklığı olan bir düşünüş değildi; yaşamakta olduğum bunalımdan çıkıp sağlam bilgilere erişmede değerli bir gereçti. Bazı yönleriyle, fenomenolojiyi andırması; bazı yönleriyle, varoluşçu yaşama yönelişlerimi doğrudan yasaklayıcı bir tutumdan uzak olması, artırdıkça artırdı çekiciliğini."[20]

Birçok yönteme yaklaşımında olduğu gibi çözümleyici yönteme yaklaşımında da kendisiyle iş göreceği yöntemi

özümseme çabasına girer; yönteme, üzerinde hiç düşünmeden, olduğu gibi, dört elle sarılma yerine, onu **kendince** yorumlar, amacına en uygun duruma getirmeye çalışır. "Çözümleyici yöntemi, birçok yandaşları gibi, hazırlop benimsemekten çok, amacıma en uygun bir beceri olarak eğip bükmek canıma can katıyordu. Arayışlarımda gidebileceğim her yere gittim diyemesem de, kendimden, çevremden, eğitimden, özel okumalarda, hayranlıklarımdan, tutkulardan türeyen pek çok engeli aştım sanıyorum."[21]

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, başlığa ilişkin belirlenim tek bir yapıt içindeki ana sorunsalı ortaya koyuyor gibi görünse de, birçok konu/sorun tek bir yapıtın içinde yer alıyor. Nermi Uygur'un deyişiyle yazdıkları "içiçe dolanık"; bunun nedeni de, varoluşsal bir durum: bunalım varlığı olarak her türlü varolanı sorunlaştıran insan, kendi dünyasındaki bu somut, yaşamsal içiçe dolanıklığı, yazma eyleminde bir kez daha gösteriyor. Düşünme ediminin işleyişi, benimsediği yöntem yaşamın kendisindeki karmaşıklığı, dolanıklığı, içiçeliği yeniden kurmaya dayalıdır artık burada. Her bir yapıtta aslında ana sorunsalın çevresinde dönüp dolaşmakla birlikte konudan konuya geçmek; yapıtların hepsini, tüm yapıtı da gözönünde bulundurulduğunda, birçok konuyu yeniden ele almak; karşıt savları da gözardı etmeyerek konuyu/sorunu bir kez daha gündeme getirmek; işte bütün bunlar asıl amaçlar arasında yer almaktadır.

Nermi Uygur'un konularına bakışında hem öznelliği feda etmeyen bir tutumu benimsediği hem de nesnellikten vazgeçemediği anlaşılmaktadır. Yaşamın kendisi; insanın bir bunalım varlığı olarak yaşamda, eylem dünyasında aldığı yer konulara bakıştaki ağırlığı, önemi; nesnel bilme yollarıyla mantıksal çıkarımlara verilen önemle bütünleştirilmeye çalışılmakta. Bir yanda yaşamın kendisi varsa, öte yanda bu yaşamı kaskatı bir biçimde belirlemeyi hiç mi hiç amaçlamamakla birlik-

te, yine de kavramaya, anlaşılır kılmaya çalışan bir tutum söz konusu ediliyor. Öyleyse hiçbir düşünsel tutum bir bakıma tek başına yeterli değildir; her düşünsel tutumun onarılmaya, çeşitli eklemelerle, çıkarmalarla daha işler bir duruma getirilmeye gereksinimi vardır. O halde böyle bir tutumda belirgin, değişmez, kategori türünden belirlemelere hiç başvurulmayacak, olsa olsa kimi kavramlar aracılığıyla yaşam, insan anlaşılmaya çalışılacaktır. Yaşam sınırları belli, kategori türü belirlemelerle tam da örtüşen bir yapı değildir. Dil, kültür, tarih bağlamını birtakım sınırlı kategorilerle belirleme, saptama söz konusu olmayacaktır bu söylemde.

Nermi Uygur **Bunalımdan Yaşama Kültürü**'nde tek tek yapıtlarının içeriği ve izlediği farklı düşünsel tutumların neler olduğunu gösterir; konularına ne yönlerden baktığının hesabını oldukça ayrıntılı olarak vermeye çalışır.[22] Bu kitapta açıkça belirlendiği gibi onun bütün yazma çabasını, iş gördüğü kavramlara ilişkin bütün açıklamalarını anlamlı kılabilecek —adeta tüm yazma deneyinde yer alan kavram örgüsünün en üst birimi olarak beliren— kavram, BUNALIM kavramıdır. Yaşamın çok çeşitli kesimlerinin, yoğun ilişkiler ortamının gözlenmesiyle elde edilmiş, canalıcı bir kavramdır bunalım. Bunalımlar onun konulara bakışında yönlendirici olmuştur: sorular/sorunlar bunalımda ancak belirmiş ve "bunalım" terimiyle yaşamın "peçesi" kaldırılmaya çalışılmıştır. Bunalım hem konular/sorunlar hem de onlara bakış yöntemini belirleyen bir üst kavram olup çıkmıştır ve bu kavramın ışığında bütün yazma deneyleri, sorulaştırma/sorunlaştırma varolan yöntemleri, bakış açılarını onarma zaman zaman da yeni yeni yöntemler, bakış açıları geliştirme ve bunlan **denemede** dile getirme yeniden anlamlandırılmalıdır. İşte Nermi Uygur'un söyleminde böylesine güçlü olan, uzunca bir süre sonra farkına varılan ve bütün herşeye, varolana bakışta belirleyici olan bunalım hangi alanlarda somutlaşır?

"Yaşama yönelişi
Başkalarıyla iletişim
Dil çilesi
Güvenli bilgi arayışı
Kültür sarsıntısı
Ölümle karşılaşma"[23] da.

Tüm konulara bakışta asıl güdücü olan işte bu başlıklar altında toplanan, bizzat yaşama alanından çekip çıkarılmış bunalımlardır. Nermi Uygur'un tek bir yöntemi olduğu gibi konularına uygulamayışının, onları hep onarmasının ya da oldukça büyük değişikliklere uğratmasının güdücü temeli, bunalımlardır.

Bir bakıma tüm felsefe tarihi, başka bir deyişle benzer bunalımı/bunalımları aşmaya çalışmanın tarihidir denebilir. Özellikle otobiyografik nitelikli yazma biçimlerinde bu durum kendini daha açık seçik olarak gösterir.

Platon'dan günümüze tüm filozoflar, çeşitli bağlamlarda, çeşitli bunalımları, kaygıları duyumsayan ve bunları aşmaya çabalayan bireyler olarak belirmişlerdir. Bunalım terimi, kavramı Nermi Uygur'un tüm felsefesinin işleyişini belirleyen bir kavram olarak ortaya çıkar.

Konular, konulara bakışı belirleyen bunalım olduğuna göre, konulara bakışı dile getirmede de asıl belirleyici olan yine bunalım, bunalım dili olacaktır; bunalımın dili de denemenin dilidir.

NOTLAR

1. Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** s. 148.
2. Nermi Uygur, **Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu,** s. 46-47.
3. a.g.y. s. 46.
4. Nermi Uygur, **Çağdaş Ortamda Teknik,** Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 30.
5. Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** s. 144.

6 a.g.y. s. 144.
7 Nermi Uygur, **Kuram-Eylem Bağlamı,** s. 67-69.
8 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 274-275
9 Nermi Uygur, **Kültür Kuramı,** s. 13.
10 Nermi Uygur, **Kuram-Eylem Bağlamı,** s. 25-26
11 a.g.y. s. 28.
12 a.g.y. s. 28.
13 Nermi Uygur, **İnsan Açısından Edebiyat**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 65.
14 a.g.y. s. 66.
15 Nermi Uygur, **Kuram-Eylem Bağlamı,** s. 29.
16 Nermi Uygur, **Kültür Kuramı,** s. 11-12.
17 a.g.y. s. 13.
18 Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** s. 127.
19 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 371-372.
20 a.g.y. s. 371.
21 a.g.y. s. 21.
22 a.g.y. s. 349-392
23 a.g.y. s. 351.

III. FELSEFENİN KONULARINA BAKIŞINI DİLE GETİRİŞİ

*"Deneme, alanlar-**arası**, alanları-**aşan**, alanları-**birleştiren** bir alan. Genellikle, deneme deyince bir edebiyat türü anlaşıldığı için olacak, **denemenin edebiyatı taşan varlığı** gözardı ediliyor çoğun. Gelgelelim, deneme meğer edebiyat sayılmazmış, çeşidinden abartmalar da gülünç. İlk bakışta aşırı gibi görünecek olan, ama nedense yaygınlaşmamış olan bir gerçek varsa, o da şu: Bilim **de**, felsefe **de**, bir yazı alanı olarak edebiyatın bir kolu, edebiyatın içinde yeralmakta."*

Bunaktndan Yaşama Kültürü *(s. 347)*

Nermi Uygur'un felsefi söyleminin salt dil açısından, dile getiriş açısından taşıdığı özellikleri birkaç noktada toplamak olanaklıdır. Konularına bakışta kullandığı yöntem hiç kuşkusuz oluşturduğu özgül dilinde, söyleminde yansıdığına göre, elimizdeki metinler asıl yardımcınız durumundadır. Çözümleyici yöntemin etkin olduğu yapıtlarda, aralarındaki tutarlılık ilişkileri tam anlamıyla gözetilerek oluşturulmuş önermeler dizisiyle kurulmuştur bütün söylem.

Kuram-Eylem Bağlamı adlı yapıt bu ileri sürüşün en önemli kanıtı durumundadır. Yapıtın, " 'Kuram ile Eylem' bakımından doğru bilginin ayracı"nın ne/neler olabileceğinin incelendiği bölümde, yazar konuyla ilgili **yanlış** savları önermeler halinde bir mantıkçı titizliğiyle tüketesiye sıralar; açıklamalar hiç de gevşek dokulu olmayan bir dille sunulur:

"(1) Tüm bilimler için geçerli olan bir tek doğruluk ayracı vardır.

(2) Tüm bilimler için geçerli olan tek doğruluk ayracı kuramsal bir ayraçtır.

(3) Tüm bilimler için geçerliği olan tek doğruluk ayracı eylemsel bir ayraçtır.

(4) Evrene ilişkin bilimlerde yalnızca eylemsel türden ayraç kullanılmalıdır.

(5) Evrene ilişkin bilimlerde yalnızca kuramsal türden ayraç kullanılmalıdır.

(6) Kuramsal ve eylemsel ayraçların ikisine birden başvurulduğunda, bu, asıl önemli ve değerli ayracın kuramsal

ayraç olduğu gerçeğini değiştirmez; eylem olsa olsa ikinci derecede bir ölçek, yardımcı bir ölçek durumundadır.

(7) Eylemsel ve kuramsal ayraçların ikisine birden başvurulduğunda, bu, asıl önemli ve değerli ayracın eylemsel olduğu gerçeğini değiştiremez; kuram olsa olsa ikinci derecede bir ölçek, yardımcı bir ölçek durumundadır.

(8) Önermelerin doğruluğu salt kuramsal ayraçlarla saptanan bilimlerin, eylemlerle hiçbir ilgisi yoktur.

(9) Önermelerin doğruluğu eylemsel ayraçlara başvurmadan saptanamayan bilimlerin, kuramla hiçbir ilgisi yoktur.

Daha ilk okuyuşta belirdiği üzere, (1) önermesi için özel bir durum var: (2)-(9) önermeleri yanlış; çünkü hiçbiri (1)'in çözümlenmesinden, (1)'deki anlam içeriğinin mantıksal çözümlenmesinden başka bir şey değildir. (1) önermesi ise, eldeki bölümde verilen açıklamaların ışığında: ne tüm bilimlerin tarihsel gerçekliğini yansıtır, ne de mantıksal bir zorunluğu dile getirir; bunun için de yanlıştır. Önermeler dizisinin bir niteliği de, (2)-(3), (4)-(5), (6)-(7), (8)-(9) önerme takımlarının, ayrı ayrı, birbirine koşut önermelerden kurulmuş olmasıdır; buysa her bir önermede 'kuram' ya da 'eylem' sözcüklerinin geçişinden ileri gelmekte; şöyle ki birinde belli bir yerde geçen 'eylem'e karşılık öbüründe 'kuram' var. Böylece her savın bir bir ortaya çıkması sağlanıyor."[1]

Alıntı bilinçli olarak uzun tutulmuştur; çünkü burada asıl amaç, her bilgi üretiminin/üreteninin amaçladığı doğru bilginin ölçüt, ay(ı)raç olarak neyi/neleri gerektirdiği konusundaki düşünüş, sadece felsefi düşünüş biçiminde başarılan bir şeydir; ayrıca konunun böyle bir dilsel yapıyla sunuluşu da özel felsefi tavrın, çözümleyici felsefenin gerekli kıldığı özgül dilin kendini apaçık olarak gösterişidir. Nermi Uygur'un bu titiz, mantıkçı yanı ürettiği çözümleyici söylemde açıkça belirmektedir.

Nermi Uygur'a göre çözümleyici yöntem, bazı yönleriyle fenomenolojiyi andırmaktadır; bazı yönleriyle de kendisinden varoluşçu yaşama yönelişlerini doğrudan yasaklayıcı bir tutumdan uzak olmasından ötürü, oldukça çekici bir konumdadır.[2] Ancak buradaki anlatımların daha çok açıklanmaya gereksinimi vardır. Çözümleyici yöntem amaçladığı söyleyiş beraklığı yönünden zaman zaman kimi konuların açıkça ortaya konmasında çok olumlu katkılarda bulunmuştur. —**Kuram-Eylem Bağlamı'nda** ve **İnsan Açısından Edebiyat**'ta olduğu gibi.

Nermi Uygur'un konularına yaklaşımda kullandığı dil, somutluğa, yaşamın kendisine, yaşam kesitlerine önem veren, onları bütün canlılığı ile ortaya koymayı amaçlayan bir dildir. Konuların çeşitliliğinin dile vurmuş yansımalarını; incelenmesi, dikkat edilmesi gereken asıl nokta, odak noktası olarak gören ve değerlendiren bir anlayış burada iş başındadır. **İnsan Açısından Edebiyat**'ın ilk sayfaları bunun en açık örneğidir. Bir edebiyat metni ile edebiyat olmayan bir metin karşılaştırılmaktadır.[3] **Dil Yönünden Fizik Felsefesi**'nde ise, fizik dilinin neliği yapıtın tüm içeriği boyunca ayrıntılanyla ele alınmaktadır.

Dile ilişkin bu duyarlık, dil aracılığıyla varlığa yönelmede somutlaşır. Nermi Uygur'un söyleminde amaçlanan felsefe, sanat (edebiyat), bilim bağlamında, dilde dile gelenlerin anlaşılır kılınmasıdır. Bu tavır en belirgin biçimde hiç kuşkusuz **Felsefenin Çağrısı**'nda, felsefenin neliğinin belirlenişinde kendini ortaya koyar: dünyaya yönelen dilin anlamında bir derinleşme olarak. Felsefede dünyaya, varolana yönelen dilin anlam katlarına, dilin içerdiği bireysel söz düzenlerine sokuluşlar söz konusudur. Bu sokuluşlar kimi zaman sıkı dokulu, örgülü temellendirmeler biçimindedir; kavram, terim ağlarını gerçeklik denilen alana tam olarak atma, germe biçimindedir. Kimi zaman da yaşamın ele avuca sığmayan akışının bireyde,

düşünende elden geldiğince yansıyan yanlarını, öğelerini saptamak biçimindedir. Daha gevşek dokuludur bu söylem artık. **Yaşama Felsefesi**'nde, kimi denemelerde, dille, kültürle ilgili birçok yazıda bu niteliği görmek olanaklıdır. Hatta zaman zaman bu özgül dil, söylem gizemli bir nitelik kazanır; **Nitelikler Ötesi Mutluluk** yazısında olduğu gibi: "Yıllar yılı dışta dolaş, -koş atıl, bağır çağır, yen yenil, çalış didin, çek üzül, yık onar.

Sonra yıllar yılı içlere dal, -ağır ağır çekil, yavaş yavaş suskunlaş, aşama aşama durul, az az yayıl, gönül bekle...

Bir iki kezcik bile olsa, belki bir, belki de hiç, -yok, yok, bir kez öyle oldu ki (nasıl olduğunu nereden bilebilirim? Kim nasıl bilsin?) tüm yaşamın örtüsü perdesi birden kalkıverdi: Alacakaranlık, pırıl pırıl gündüze; tıkanıklık, uçsuz bucaksız önaçıklığına; üzüntü, derinden derine çağlayan özlü sevince; sürekli uğultu, diri sessizliğe; paramparça ayrıntılar, doyurucu bütünlüğe dönüştü. Kınk dökük izlenimler silindi; bilinci tıkabasa dolduran duyumsal karalamalar apak oldu; çokluk birliğe büründü. Neyin aldanış neyin gerçek olduğu artık ortada. Mutluluk değil, daha başka birşey bu: Tadılmadık, bir kendini- bırakış; sevgiyle sanrıp sevgide yokolma...

Bir doruk. (Neyin doruğu? 'Bir' denen de ne- Bir iki var mı artık? Söz, soru, - anlamı mı kaldı bunların?)

Oysa —ne— güzel- bir —bakıma— ölüyken- pekçok —ilgi— giysilerinden- soyunup —arınmışken— herbiri- başlıbaşına-bir —armağan— olan- solukların —birinden— öbürüne —uzun-uzun— 'yaşamak'

Kaşla göz arasında bitiverdi ama. Eskisi gibisin-eskisi gibiyim, hep öyleymişim, hep öyle kalmışım gibi geliyor şimdi.

Değişti ama herşey. Anlatamazsın, -anlatamam, anlatılmaz, anlatılamaz, -ne gerek zaten. Birşeyler oldu bir kez. N'oldu?

Gene de aynı değil herşey. Yok aynı. Olmaz öyle şey,

bambaşka. -Bir gider, bir gelirsin...

İşte böyle."[4]

Yaşantıları dile dökebilmenin olanaksızlığı sanki burada sunuluyor gibidir; dile dökememenin verdiği zorluklar, güçlükler vurgulanıyor gibidir burada. Ancak yaşanabilir bütün bunlar; akıp giden yaşam ancak bu kadarıyla dilde yansıtılabilir; dile çevirmenin son sınırı gibidir buradaki anlatımlar. Mistisizmin dilidir artık bu dil olabildiği kadarıyla.

Felsefe bütün dil olanaklarını kucaklayan, her türlü sözel anlatımı içeren; sözden söze atlayan bir yapıdır yapıca ve sunuluşca. "Felsefe araştırması (sözlerde) gidip gelmelerle, bir yerden (bir sözden) başka bir yere (bir söze) bağ kurmakla gerçekleştirilebilir. 'Söz sözü açar': bu doğrudur, ama özellikle felsefe için doğrudur. Sözden söze atlanmayınca felsefede birşey temellendirilemez. Sözler (ve sözdüzenleri) araştırmanın duraklarıdır. Bu durakların uzandığı oranda araştırma da uzanır."[5]

Gerçekten de herhangi bir filozof söylemini kurarken söze, söz düzenlerine, sözel bağlamlara doğrudan ağırlık verdiğini ileri sürmese de, hatta böyle bir tavrın karşısında olduğunu yer yer belirtse de, bu düzen ve bağlamlardan kendini kurtaramaz. Filozof bütün yapıp ettiğini işte bu sözel bağlamlar içinde ancak gerçekleştirme şansına sahiptir. Felsefe, bütün konularını dışdünyadaki, düşünmedeki, dildeki yansıyışı ve ilişkileri bakımından incelediği gibi kendini de bu bakımlardan inceler. Felsefenin dilce, dil yönünden incelenişi, **Felsefenin Çağrısı**'nda "Felsefenin Dili" başlıklı bir alt bölümde yer almaktadır. Felsefenin dili gerçekten de pek az inceleme konusu yapılmıştır.[6] Bunun nedenini Nermi Uygur şöyle açıklıyor: "Bu bence, genel olarak felsefeyi ne olduğu bakımından tanımadaki tuhaf isteksizlik yanında, ortamı neresi olursa olsun, dili dışa ilişkin birşey, içi örten bir giysi, içeriklerin bir eki diye sanma alışkanlığından, böylesine alabildiğine yaygın,

yaygınlaştıkça da zararları artan bir yanlışlıktan ileri gelmektedir."[7]

Felsefenin konuları, konularına yaklaşımı "kendince" olduğu gibi bunları dile getirişi de kendincedir. Bundan başka felsefenin kuruluşu yapıca dildedir. "Felsefe dille yapılır, dil-ötesinde felsefe yoktur. Bir bakış, bir teknik aracı, bir resim, bir musiki yapıtı "Felsefe değildir, olamazlar da. (...) felsefede konu ancak **dile getirerek** kavranabilir. İster yazılı ister sözlü olsun, sözleri ise hangi ulusal dilde ya da hangi çeşitten bir çevre dilde ne çeşitten özel bir kuruluş ve üslupta yeralırsa alsın, felsefe salt bir dil örgüsündedir, orada aranmalıdır."[8]

Felsefe varoluş bakımından dilde yer alır; ancak bu nasıl bir dildir? Felsefeye mi özgüdür yoksa diğer alanlardaki dil kullanımıyla özdeş midir? Dilin kullanımının, dilsel kuruluşların şu ya da bu şekilde oluşunun felsefece kendini gösterişi yukarda Nermi Uygur'un felsefi bakışını, konularına felsefece bakışını belirleme bağlamında bir ölçüde sergilendi. Yer yer sıkı bir mantık örgüsüyle ortaya çıkan, bilgi vermek, açıklamak, çözümlemek amacını güden bir dil felsefede işbaşındadır. **Felsefenin Çağrısı**'nda böyle bir dil niteliği ya da felsefeye özgü dil tasarımı somut olarak gösterilmiştir: "Felsefenin dili **felsefeye** özgü bir dildir. (...) Felsefeye düşen görev, bölge bölge evreni salt nasıllığı bakımından öğrenmek ya da çeşitli amaçları için değiştirmek üzere giriştiğimiz sokulmaların kendisini aydınlatma görevi, yalnızca felsefeyle başarılabildiğine göre, bunu başarınca felsefenin, dilinde, bu dili başka görevleri gerçekleştirmek üzere işbaşında olan dillerden ayrılan birtakım özellikler göstermesi kadar doğal hiçbir şey yoktur."[9] Felsefenin dili doğrudan doğruya dışdünyaya ilişkin yapıları ele alıp inceleyen türde bir konu dili değildir. Felsefenin dili dışdünyaya ilişkin anlama, bilgi elde etme türündeki amaçların, uzanışların yapısını kavramaya, anlamaya ilişkin bir dildir. Öyleyse, bilimin dilinden ayrı olacaktır felsefenin

dili. Bu durumda felsefenin dilinin öznitelikleri nelerdir? Herşeyden önce felsefe dil bakımından, kavramları anlamlarıyla **bilen** bir dildir. Konu bakımından kavramların anlamlarına yönelen felsefe, dil bakımından da kavramları anlamları yönünden bilen bir dil olarak ortaya çıkar. Herhangi bir şeyin felsefece ele alınışında, onu 'işte o yapan'a yönelmede asıl yönelme noktası, anlamdır; dil artık burada anlamlan belirlemeye yönelmiş bir dildir. Felsefe, dil, kültür, bilim, teknik, bunalım, insan, tarih, toplum, ahlak, din vb. kavramların anlam yönünden ortaya konuşlan temel amacı oluşturur felsefi söylemde. Filozof bunu doğal diller aracılığıyla büyük ölçüde başarır; dilin bütün olanaklarını kullanır; yeni deyiş olanaklarını dener. Doğal bir dil felsefede dolayısıyla en zengin kullanım olanaklarına kavuşur, kavuşabilir. Çünkü felsefe ele aldığı konu bakımından, konuya yaklaşım bakımından farklı bir biçimde ortaya çıkışını, farklı bir dil kullanımıyla da sonuna kadar götürür. Öyleyse "(...) filozof hangi ulusal dilde işe koyulursa koyulsun, eğildiği tek tek dil belirlenimlerini kavrayabileceği sözlerle söz dizilerini, hazırsa **kullanmak**, hazır değilse, **bulup yaratmak** zorundadır. Ondan filozofun gereksemelere göre değişen, bulup yaratma olanaklarıyla biçimlenen bir dili vardır."[10] Dil bir bakıma olanaklarını tümüyle olmasa bile, büyük ölçüde- felsefedeki durumuyla, konumuyla gerçekleştirir. Filozof kavram, terim yaratıcısıdır ya da var olan kavramları, terimleri yeni dilsel bağlamlarda kullanan kişidir; doğal dile yeni deyiş olanakları katan kişidir; doğal dili felsefede yeniden yaratandır.

Bu niteliklerle ortaya çıkan felsefenin dili aynı zamanda bir bilme dilidir: "(...) felsefe, bildiğini ince ayrımlara, nuance'lara elverişli bir dille belirler, bilebilir. Başarı sınırları dili ile başlayıp biter. Bu **dilin yetkinliği** bölük-pörçük bilgileri sağlama derecesine bağlıdır. Böylece felsefenin dili bilme dilidir. Nesnel bir yapısı olacak, yalnız konusunu yansıtacak; ki-

şisel özlem ve kurmalann, bir sanat dileğinin ardından koşmayacaktır."[11] Daha önce de dile getirildiği gibi, felsefe, bilimlerin bizzat uğraştığı dışdünya gerçeklerini doğrudan anlamaya, bilmeye yönelik değildir. Felsefe bu bağlamda, bilimin kendisine yönelmiştir. Fakat tam da burada, felsefeyi bilim/bilimler felsefesiyle özdeş tutma çabasının sözkonusu olduğu belirtilmelidir. Artık felsefe, bilim dolayımında gerçekleşen/gerçekleşebilen bir etkinlik olarak ele alınınca, onun bütün yapıp ettiği, bilimlerin bellibaşlı kavramlarını, belirlenimlerini, anlam, önem ve değerleriyle bilmek, onlan anlam ve görevleriyle bilince çıkarmak olacaktır.[12] Felsefenin dili bunlan yansıtan bütün bu görevleri üstlenen bir dil olacaktır.

Salt bilim bağlamında olsun ya da olmasın felsefe kavram açıklamalarından oluşan bir dil sunar. Açıklamaların yetesiye, mantık olanakları içinde sunulmasıyla birlikte en az düzeyde de olsa bir nesnellik olanağı var demektir bu açıklamalarda. Bilim kökenli olsun ya da olmasın, aynı zamanda iyi bir mantıkçı olarak da işbaşında olan filozof, ilgilendiği konuyla/kavramla ilgili yetesiye mantıksal bir dökümü gerçekleştirdikten, yaptıktan sonra, en az düzeyde de olsa bir nesnellik elde edecektir; mantıkçı olarak hemen tüm düşünme seçeneklerini belirlemiştir; bu bölümün başında verilen örnekte olduğu gibi. Öyleyse, felsefenin bir açıklama dilinden başka bir şey olmayan dili, bir yandan nesnelliği amaçlarken öte yandan —nesnelliğe de büyük ölçüde bağlı olarak— bilgiyi de, bilgi vermeyi de amaçlamaktadır. Hemen tüm düşünsel seçenekleri gözönünde bulundurmaya ilişkin çaba, ayrıntılara inme, —somut bir biçimde— savları ve karşı savları gözönünde bulundurmaya adanmış; önermesel dil bu ileri sürüşün güvenceleri durumundadır. Öyleyse: "Felsefe bir **açıklama** dilidir. Açıkladığı da, kısaca dendikte, birtakım evren açıklamalandır. Bunu da felsefe önermelerle yapar. **Felsefe önermeleri** tek tek felsefe çalışmalannın ürünüdür. Her felsefe doğrusu, yani

anlam açıklaması, her temellendirme önermelerde gerçekleştirilir."[13]

Aynı zamanda felsefenin konusunu dile getirmesi bakımından yüklendiği görev, felsefe tasarımının da bağlayıcılığında belli bir betimlemeye kavuşur Nermi Uygur'da; bu, "bölük-pörçük felsefe" tasarımıyla birlikte gider. bölük-pörçük olma niteliği felsefenin betimlemeli kuruluşunda temellenir ona göre.[14] Bu çerçevede her felsefe önermesi Nermi Uygur'un deyişiyle "bir anlam ışığıldağıdır; çevrildiği dil yapıtlarını (dolayısıyla da bunlarda dile geleni) hep belli bir yandan, sınırlı bir görüş açısından, kaçınılmaz bir bakımdan aydınlık kılar. Felsefe önermeleri ister istemez bölük pörçük bilgi denemeleridir."[15]

Dil, felsefede o denli bağlayıcıdır ki, felsefenin salt ortaya konması değil, gelişmesi de içinde yeraldığı dile bağlıdır. Nermi Uygur'un deyişiyle: "Bir ülkedeki **felsefenin durumu,** gidişi, gelişmesi o felsefenin ortaya çıktığı **dile bağlıdır varlıkça.** Dil-ötesi bir felsefeden, dil-öncesi ya da dil-sonrası bir felsefeden, ancak sözünü edebildiğimiz oranda haberimiz olur. Felsefe olarak felsefe, özü gereği, dille, dilde kendini dışa vurur. Buna göre 'Türk felsefesi' Türkçe, Türkçeyle, Türkçe'de kendini **gösteren** felsefedir."[16]

Nermi Uygur'un birçok yapıtında, hatta hemen tüm yapıtlarında dil, çözümleyici bir betimleme dilidir; çünkü ona göre felsefenin dilinin böyle bir niteliği vardır; bu dil işbaşında gösterilmiştir. Fenomenolojik ve varoluşçu nitelikleri de bir yana atmayan, hatta onları da kucaklayabilen çözümleyici yöntem böyle bir dilde, çözümleyici betimleme dilinde somutlaşır; kendini ortaya koyar; "Bu dili yoğuran, konu olarak aldığı gerçekleri bulup kavramadaki uzmanca davranıştır. Felsefenin ilerlemesi, bu dilin felsefeye özgü bilme görevini gittikçe daha eksiksiz yerine getirme gerekliliğinden başka birşey değil. Bunun da, çoğun, uzmanlığın gerektirdiği bir ya-

vaşlıkla olduğu meydanda. Felsefedeki ilerleme, doğru felsefe önermelerini kurma yolları ve kuruluşlarıyla benimsenmek, sırasında değiştirmek,onun için de öğrenmekle gerçekleşir. Felsefenin birkaç bin yılı kapsayan tarihi boyunca, hep dilini düzelterek geliştiğini kim yadsıyabilir? Bu gelişmede her filozofun payı özel diliyle orantılıdır, dolayısıyla da başkadır. Her felsefe bölük-pörçük niteliği ile, bu niteliğe bağlı öbür nitelikleriyle dilinde kendini açığa vurur."[17]

Nermi Uygur'un tüm söyleminde felsefe, dil bağlamında ele alındığı gibi, başka deyişle felsefenin dille bağlantıları üzerinde durulduğu gibi, dil felsefenin en önemli konularından biri olarak gündeme gelir. Dile ilişkin fenomenolojide, dilin betimleyici-özümleyici önermeler dizisi halinde sunuluşunun yanında, yandaşı olunan gerçeklik tasarımı bağlamında yeni bir belirlenimi ortaya konur: bunalım dili. Bunalım, yaşam akışının ışıldağı durumunda olan, yaşamın anlaşılmasını sağlayan bir yaklaşım modeli, bir paradigma, bir anahtar kavram olduğuna göre, yeni bir dilin de güdücüsü, belirleyicisi olacaktır; bunalım dilidir bu yeni dil. Varolana, yaşama bunalım açısından bakan bunalım yazarının dili, bunalım dili olacaktır. "Bunalımla sürüklenilen yaşanmamışlıklara, dolayısıyla da bunalım düşüncesinin kavramakla görevlendiği bilinmediklere ulaşmak için, yüksünüp sızlanmadan, yola atılan yazarın, biricik yol göstericisi dil (...) Bozguna uğrayan yaşamda **herşeyiyle yalpalayan dili, boza onara,düzelte değiştire** sözcük sözcük bir dünya kurmaya girişiyor bunalım yazarı.[18]

Nasıl ki filozof dilin bütün olanaklarını kullanıp hatta yeni olanaklar da yaratmaya çalışıyor, çabalıyorsa, bunalım yazarı da "bunalımda yolunu şaşırmamak için,dilsel yollar yaratmakzorunda"[19]

Ancak öte yandan felsefe dilinden zaman zaman çok farklı gibi görünüyor bunalım dili: "Her yerde herkes için ayn nite-

liklerle bezenmiştir dil; durumlar uyarınca türlü başkalıklar gösterir; özellikle, bunalım dili, kavramsal bir dil değil. Sözgelimi, bilgi, felsefe yüklü iri kavramlara pek yer yok bunalım yazısında. **Somut,** duygu deneyli, ilkel özlemli diyebileceğimiz sözcüklerle örülmüş bir dil."[20] Fakat yaşamın felsefeleştirilmesinde, felsefece dile getirilmesinde, bunalımın dili ön plana geçecektir; öznelliklerin payının daha da arttığı bir dildir, bunalım dili. Bunalım, söyleminde kendini var kılar bu anlayışa göre: bunalımlı düşünme, bunalımın kendine özgü dilinde, işte bu bunalımlı düşünmeyi yansıtmayı amaçlayan dilde somutlaşır; başkalarına iletilme olanağına kavuşur; tümüyle öznel bir dildir bu.

Bütün bu dil tasarımlarını kucaklayan bir üst tasarım ise deneme kavramında açıklayıcı temelini bulur. Nermi Uygur'un yazarlığında, felsefe yazarlığı ile bunalım yazarlığı, deneme yazarlığında kendilerine ortak bir zemin bulurlar. Denemenin dili -tüm kuruluşlarıyla deneme-felsefenin diliyle bunalımın dilini kuşatan bir dildir. **Bunalımdan Yaşama Kültürü**'nde yeralan deneme tasarımı durumu yetkin biçimde yansıtıyor. Öte yandan yazarın denemeden ne anladığı da açıklık kazanmış oluyor. "Hep deneme yazdım. kendimi bildim bileli denemeciyim. Ne zaman başladı? Nasıl oldu bu? Neden böyleyim? Çeşidinden sorulara, özeleştirisel sorular gözüyle bakılabilirse de, benzerleriyle birlikte bunların, dönüp dolaşıp bazı insan-tarih-kültür sorularının uzantısı olduğu, dolayısıyla bu sorulara ışık tutabileceği söylenebilir: Deneme ne demek? Ne biçim bir kuruluşu var? Başlıca öğeleri neler? Kim denemeci? Yapısı, gizemiyle insan dünyasındaki önemi ne denemenin? Kuşkusuz, bütün bu soruları şimdi buracıkta yanıtlamaya girişecek değilim. Gerçekte, yaşama yazma gündemimden hiç kalkmadılar, hep en öndeler. Deneme benim için yalnızca yazarken büründüğüm bir etkenlik değil. Denemecilik hep süren kimliğim. Her zaman her yerde yaz-

geçemediğim bir gereksinme benim için deneme, denemecilik. Başka neden olacak, bundan, hemen hemen her yazdığım denemeye, hangi konuya yönelirse yönelsin, konunun kendisi doğrudan doğruya gerektirse de gerektirmese de, hem denemeye hem denemeciye ilişkin yazılı yazısız bazı davranışlarımın izdüşümü yansıyor inancındayım. Kabataslak bakışa yersiz bile görünse, denemeyi denemeciyi örtük-açık araştırma konusu yapmadan edemiyorum her denemede.

Gene de tutumum pek anlaşıldı diyemem. (İnsanın neyi tam anlaşılıyor; neyim gönlümce anlaşıldı, o da başka. Haksızlık da etmemeliyim; bazan, hiç anlaşılmadığını sandığım bazı önemli yanları öyle içten anlayanlar çıktı ki, coşkuyla sevindim, sevinirken de, hep anlaşılamayacağıma inanmış olduğum için, yüzüm kızardı.) Yanlış anlaşılmasın: kimseyi suçlamıyorum. Böyle dediğim için okuyucunun nabzına göre şerbet verdiğim düşünülmesin. Suçlu varsa, ne okuyucu ne de ben kendim: denemenin kendisi. Dönüp dolaşıp suçu denemeye yüklemiyorum. Ne suç, ne suçlu var aslında. Deneme böyle: kesin saptamalar yapmaya elverişli değil; istediği yok bunu. Denemenin erdemi, insanın yaklaşmayı denediği her doğrunun tüm kıvrımlarına dek erişmeyi denemek -yalnız bilgisel soruların, doğruların değil, insan, evren, nesne, doğa, kültür, sanat, toplum, tarih gibi hangi alana ilişkin olursa olsun, tüm doğruların. İşte onun için gerçek denemenin işi zor, gerçek denemecinin işi zor, gerçek deneme okuyucusunun işi zor. O kadar da değil hani, durıma göre, zor, -istenirse, istendiğince. Güncel yapıp etmelerin bıktırıcılığından tutun da yüce doruıkların az rastlanırlılığına dek başka türlü mü yani? Öyle: denemenin anlayışı, denemecinin anlaşılması, deneme okuyucusunun anlamı -tadına da doyum yok bütün bunların.

Bakıyorum da, genellikle, deneme deyince: kimi dar mı dar sınırlı, kimi gevşek mi gevşek sınırlı bir edebiyat türü iyi

kötü gözönünde canlanıyor. Büyük küçük bir kitap için de, irili ufaklı tek tek yazılar için de aynı şey geçerli. Orası öyle de, şimdi kitaptan, daha doğrusu **bu** kitaptan sözediliyor. Başlıca edebiyat türlerinden birine ("başlıca" diye kesin birşey olmaz ya, herkese göre, "başlıca" başka, neyse) sözgelimi, roman, şiir türünden birine yerleştirilemeyen bir kitaba, çoğun "deneme" deyip geçiliyor. Böylece deneme kitabı, dolayısıyla da deneme: bir yandan, yalnızca edebiyat alanına kapatılıyor; öte yandan da olumsuz havayla, edebiyatın başlıca türleri dışına, pek gözde olmayan bir yöreye itilmiş oluyor.

Ben bu kitaba DENEME derken hiç de böylesi bir yöntem izlemedim. Edebiyat açısında bakınca: hem roman, hem öykü, hem anı, hem yaşam öyküsü, hem günlük, hem özdeyiş bu kitap. Tümüyle değilse bile yer yer öyle, -zaman zaman eleştiriye, şiire de uzak değil. Bu sözümü, denemeci sözü, diye yorumlayanlar çıkacak. Herkes görüşünde özgür, yorumlayıcılığın özelliği bu. Aslında bir değer-biçme bu yorumlayışlar. Öyküyü seven, kitabı sevdiyse, "öykü" diyecek; kitabı beğenmeyen, öyküyü beğenmiyorsa, "öykü" diyecek. Benimse, denemeye düşkünlüğüm yüzünden, bir değerlendirme yanıltısına kapılıp kitaba, "deneme" adını verdiğim söylenecek. Yazar kendi yazdığı üzerinde yanılmaz diye diretenlerden değilim, ama bunda doğru bir yan var: elimi değdiğim herşeyi **denemeleştirme** eğilimindeyim, özellikle her yazdığım, yazdığım herşeyi."[21]

Konularını olanca somutluğu, yaşanırlığı ile dile getiren, ileten bir dil sözkonusudur Nermi Uygur'un yapıtlarında. **Çağdaş Ortamda Teknik**'te ve **İçi Dışıyla Batının Kültür Dünyası**'nda kültür ve ele alınan kültürel öğelerin tümü yaşanmışlıkların somutluğunda, canlılığında dile dökülürler. "Fiziksel gerçekliğe ilişkin yönelişlerde algı neyse, kültür gerçekliklerini kavramada yaşantı o."[22] Nermi Uygur'a göre tüm kültürel gerçekler öyleyse yaşantılar, dile gelen yaşantılar aracılı-

ğıyla kavranmalıdırlar. Dile dökülen yaşantılar "özneyi, kendi içine bükülmekten kurtarıp olanca nesnelliğiyle dış gerçekliği kavrayıp yakalamaya ulaştırır."[23] Ancak biçimce, yöntemce herkes için geçerli olan aynı, bir gerçek ama imlettikleri, iletikleri açısından aynı şey denebilir mi? İletilenler ne kadarıyla nesnel bilgi olma özelliğini taşıyacaklardır? Ama "öte yandan" da bakmak olanaklı: bir şeyi işte o yapanı bulmada, açıklamada, anlatmada nesnelliğin küçük küçük parçalarına erişmenin ötesinde elde edilen nedir ki? Bilimde de felsefede de durum böyle değil mi? Bunu da en iyi biçimde denemenin söylemi yansıtmıyor mu?

NOTLAR

1 Nermi Uygur, **Kuram-Eylem Bağlamı,** s. 87-88.
2 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 371.
3 Nermi Uygur, **İnsan Açısından Edebiyat,** s. 11-26.
4 Nermi Uygur, **Yaşama Felsefesi,** s. 165
5 Nermi Uygur, **Felsefenin Çağrısı,** s. 55.
6 a.g.y., s. 143.
7 a.g.y., s. 143.
8 a.g.y., s. 143.
9 a.g.y., s. 143.
10 a.g.y., s. 143.
11 a.g.y., s. 143-144.
12 a.g.y., s. 144.
13 a.g.y., s. 144.
14 a.g.y., s. 137
15 a.g.y., s. 144.
16 Nermi Uygur, **100 Soruda Türk Felsefesinin Boyutları,** s. 99-100
Nermi Uygur, hem Türkçe ile felsefi söylemin ilişkilerini irdelemiş, hem de Türk dilini felsefî bir sorun olarak işlemiştir. Bkz. **Kültür Kuramı** "Türk Dilinin Felsefesi", s. 33-62. **Dilin Gücü** 'nde yeralan birçok yazıda da benzer görüşler sergilenmiştir.
17 Nermi Uygur, **Felsefenin Çağrısı,** s. 145.
18 Nermi Uygur, **Bunalımdan Yaşama Kültürü,** s. 338-339.
19 a.g.y., s. 339.

20 a.g.y., s. 340.

21 a.g.y., s. 343.-345.

22 Nermi Uygur, **İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası**, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 22.

23 a.g.y., s. 25

"Bir kültürü anlamaya çalışırken, ***anlayış olanaklarını*** *dikkat dikkat durmadan inceltsen de, değil mi ki kültür boğum boğum sonsuz bir bağlam, sonsuluğun hakkını veremezsin hiçbir zaman. Yapılacak en doğru şey, bu durumu özden yitirmeksizin, açı açı sokulurken bir bir aşmak sığı anlayışları.*

*"Kültüre yönelik anlayış —****duyarlığı****: insanın, yani kültürün; kültürün, yani insanın başarısı."*

*(...) "insan kültürün****hem*** *başlangıcı,* ***hem*** *ortası,* ***hem*** *sonu."*

İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası *(s. 147-148)*

SONUÇ

Felsefe, dil, kültür bağlamında Nermi Uygur'un felsefî söylemini sergilemeyi amaçlayan bu kısa denemede, hiç kuşkusuz sadece ana çizgilerle, ana niteliklerle yetiniliyor. Mantıksal-çözümleyici yöntemle, belli bir tür fenomenolojiyle, sık sık başvurulan semantik çözümlemelerle, birçok başka konunun yanında, yukarıda anılan konular ele alınıyor. Belli bir dilin, Türkçenin dolayımında, gevşek dokulu gibi görünen ama aslında sıkı mantıksal bir düzen içinde kavramlararası ilişkiler -birliktelikler, birlikte gidişler, birlikte oluşlar, birbirini gereksinmeler, birbirini dışlamalar-sürekli bir biçimde sunuluyor. Yapılan çözümlemelerin her zaman alımlanamayan sıkı dokusu, diğer filozofların söylemleriyle —çoğun açık seçik olmamakla birlikte— ilişkili kılınarak felsefenin —genellikle— artzamanlı işleyişine daha da bir zenginlik katacak boyutlara ulaşıyor. Bununla birlikte zaman zaman da kendi kendisine dayalı, salt kendi düşünmesinin gidebildiği her yana kendi mantıksallığı içinde —özgürce— gitmeyi amaçladığını belirtik kılmaya, işbaşında göstermeye çalışan bir tutum gözler önüne seriliyor.

Nermi Uygur kendi deyişiyle, başkalarının genellikle duygu, beğeni ya da alışılmış bir araştırma kaygısıyla yöneldiği ve birçoklarının da hiç mi hiç ilgilenmediği kimi sorunları mantıksal-çözümleyici bir tutumla, fenomenolojik bir dilci felsefeyle işler. Eğildiği kültür gerçekliklerinin hakkını daha iyi vermesi

için bu tutumu daha da işlek kılma yollarını[1] arar durur.

Onun bu tutumla/ tutumlarla hep araştınp durduğu, kültür gerçekliğidir; buna bağlı olarak da kültür gerçekliğinin yaratıcısı olan insandır; kültür gerekliğinin, belli kültür çevrelerinin (Avrupa kültürü, Batı kültürü, Doğu kültürü), belli dil ağlarının (Türkçenin, Almancanın) içindeki insandır.

Öznellikler, tekillikler, bireysellikler içinde kendini sunan çok çeşitli kültür odakları, hiç olmazsa, daha nesnel, daha sağlam olduğuna inanılan gerekçelere[2] bel bağlanarak belirginleştirilecek, anlaşılır kılınacaktır. Filozofa yakışan, daha doğrusu filozofça olan da Platon'dan Aristoteles'ten beri öznellikleri, bireysellikleri hem kavrayıp hem de aşan tümelliklere, genelliklere ulaşmayı amaçlamak değil midir?

NOTLAR

1 Karş. **İnsan Açısından Edebiyat,** s. 9.

2 Karş. **İnsan Açısından Edebiyat,** s. 91

—NERMİ UYGUR'UN YAŞAMI VE TOPLU KAYNAKÇASI— (*)

15 Ocak 1925'te İstanbul'da doğan Nermi Uygur, 1936'da Büyükada İlkokulu'nu; 1944'te de Galatasaray Lisesi Latince Bölümünü bitirdi; aynı yıl girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden 1948'de mezun oldu. 1950 yılında aynı bölüme asistan olarak atandı. Heinz Heimsoeth'ün yönetiminde hazırladığı **Wilhelm Dilthey'a Göre Konuca Temellenmesi Bakımından Manevi Bilimler Öbeğinin Meydana Getirdiği Bilim Bağlamı** konulu tezle 1952 yılında "Felsefe Doktoru" ünvanını aldı. 1952-1954 yılları arasında yurt dışına giderek Almanya ve Fransa'da bulunan fenomenoloji arşivlerinde incelemelerde bulundu. **Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu** adlı çalışmasıyla 1954'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde doçent oldu. 1964'te de aynı bölümde Profesör oldu. 1981-1990 yılları arasında Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı yaptı.

Prof. Dr. Nermi Uygur aldığı burslarla birçok kez yurt dışına gitme olanağını buldu. 1954'te Brüksel, 1958'de Venedik, 1968'de Viyana ve 1978'de de Düsseldorf'ta düzenlenen Uluslararası Felsefe Kongrelerine etkin üye olarak katıldı. 1979-1981 akademik yıllarında da Wuppertal Üniversitesi'nde (Al-

(*) Bu bölümü hazırlamamda yardımcı olan Sayın Prof. Dr. Nermi Uygur'a ve Sayın Vedat Çorlu'ya teşekkür ederim.

manya) konuk profesör olarak, dil, kültür ve bilim felsefesine

ilişkin dersler verdi, seminerler yaptı. Türkiye'de ve Ankara'da, Almanya'da özellikle Frankfurt, Würzburg, Wuppertal ve Duisburg'ta, ayrıca İtalya'da tartışmalı konferanslar verdi. Verdiği ders ve konferanslarda, yaptığı seminerlerde dil, kültür, eğitim konularını her zaman ön plana aldı, **philosophia perennis**'i hep bu yönlerden değerlendirmeye çalıştı.

1992 yılı Ocak ayında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü'nden emekliye ayrılan Prof. Dr. Nermi Uygur, halen, (1992 yılı Ocak ayından beri) Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesinin, Resim, Heykel, Grafik ve Endüstriyel Tasarımı Bölümlerinde, Yüksek Lisans ve Doktora Seminerleri yapmaktadır.

NERMİ UYGUR KAYNAKÇASI

I. **Türkçe Kitaplar:**

1. **Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1958, 2. Baskı: 1972 (Yapıt 1959 yılında Türk Dil Kurumu Bilim Ödülünü kazanmıştır.)
2. **Dilin Gücü,** Kitap Yayınları İstanbul 1962, 1984, 3. Baskı, Ara Yayıncılık 1989, 4. Baskı Kabalcı Yayınevi 1994.
3. **Felsefenin Çağrısı,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1962, 2. Baskı: 1971; 3. Baskı Remzi Kitabevi 1984.
4. **Dünya Görüşü,** Elif Kitabevi, İstanbul 1963.
5. **İnsan Açısından Edebiyat,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1969; 2. Baskı 1977; 3. Baskı Remzi kitabevi 1985.
6. **Güneşle,** Kitap Yayınları, İstanbul 1969; 2. Baskı Ara Yayıncılık 1989.
7. **Türk Felsefesinin Boyutları,** Gerçek Yayınları 100 Soruda Dizisi, İstanbul 1974; 2. Baskı 1988.
8. **Kuram-Eylem Bağlamı, Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1975.
9. **Dil Yönünden Fizik Felsefesi,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979; 2. Baskı Remzi Kitabevi, 1985.
10. **Yaşama Felsefesi,** Çağdaş Yayınları, İstanbul 1981; 2. Baskı 1984; 3. Baskı Ara Yayıncılık 1989, 4. Baskı Kabalcı Yayınevi 1993.
11. **Kültür Kuramı,** Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.
12. **Bunalımdan Yaşama Kültürü, Deneme,** Ara Yayıncılık, İs-

tanbul, 1989.

13. **Çağdaş Ortamda Teknik,** Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989.
14. **İçi Dışıyla Batının Kültür Dünyası. Bir Deneme, Bir Tutam Deyiş,** Ara Yayıncılık İstanbul 1992.
15. **Tadı Damağımda,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

II. **Türkçe Yazılar:**

1. "Atom, Seele, Monade", **Felsefe Arkivi** Sayı: 12, İstanbul, 1961.
2. "Felsefe Dünyasından", **Felsefe Arkivi,** Sayı: 13, İstanbul, 1962, ss. 149-155.
3. "Deney", **Felsefe Arkivi,** Sayı: 13, İstanbul, 1962 ss. 140-148.
4. "Eğretileme (Metafor) Problemi", **Felsefe Arkivi,** Sayı: 13, İstanbul, 1962, s. 125-139.
5. "Bertrand Russell'ın Felsefedeki Gelişmesi", **Felsefe Arkivi ,** Sayı: 13, İstanbul, 1962, s. 103-115.
6. "Felsefe Dünyasından", **Felsefe Arkivi,** Sayı: 14, İstanbul, 1963, s. 185-189.
7. "J. L. Austin ve Algı", **Felsefe Arkivi,** Sayı: 14 İstanbul, 1963, s. 174-184.
8. "Fizik Yazılarında Bellibaşlı Öğeler ve Bağlamlar", **Çağdaş Fizik,** Mayıs 1978.
9. "Nasıl Şey Bu Benim Yazarlığım?", **Nesin Vakfı Yıllığı,** İstanbul, 1985.
10. "Önsöz" (Betül Çotuksöken'in **Petrus Abelardus'un Ahlak Anlayışı** —Doktora Tezi— içinde), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988,ss. 5-6.
11. "Çeviri Serüveninden Kesitler", **Metis Çeviri,** Sayı: 7, İstanbul 1989, s. 26-30.

III. **Yurtdışında Yayımlanan Yazılar**

a) Yabancı dilde:

1. "Die Phänomenologie Husserls und die 'Gemeinschaft'" **Kant-Studien,** Band 50, Heft 4, Almanya, Köln, 1958/59.
2. "What is a Philosophical Question?" **Mind,** vol. LXXIII, No. 289 January, İngiltere, Edinburg, 1964.
3. "Das Problem der Ergründung in der Philosophie" **Zeitschrift**

für Philosophische Forschung, Band XVIII, Heft 2, Almanya, Mannesheim/Glan, 1964.

4. "La Métaphysique du point de vue du prophane" **Aut Aut,** 83, Settembre, İtalya, Milano, 1964.
5. "Rheinland Sehnsucht" **Neues Rheinland,** Juni, Almanya, Köln, 1970.
6. "Vieldimensionalitaet der wissenschaflichen Begründbarkeit der moralischen Normen", 16. Internationaler Kongress für Philosophie, Almanya, Düsseldorf 1978.
7. "Philosophie der Türkischen Sprache" Transkulturelle Betrachtungen", **Diskussionsbeiträge der Universität,** Wuppertal, Almanya, 1980.
8. "Transkulturelle Betrachtungen über die Menschlich-Gesellschaftliche Eigenschaften der Türkischen Sprache", In: **Aufwachsen im fremden Land: Probleme und Perspektive der Ausländerpädagogik,** von Jörg Ruhloff-Hrsg.-, Peter Lang Verlag, Almanya, Frankfurt am Main, Bern, 1982.
9. Sprache Kultur und Erziehung: Eine Besinnung über die gegenwaertige Multikulturalitaet im Westeuropa", 5 **Bildung und Erziehung: Education and the Diversity of Cultures,** Beiheft 2/11, Hrsg. von Wolfgang Mitter und James Smith, Almanya, Böhlau Verlag, Köln, Avusturya, Viyana.

b) Türkçe

"Senin Yerinde Olsam"

Advanced Turkish Reader. Texts from the Social Sciences and Related Field, edited by Andreas Tietze, Amerika Birleşik Devletleri, Indiana University, Bloomington, U.S.A., 1973.

IV **Yabancı Dilden Kitap Çevirileri:**

1. **Sanat Eserlerinin Açıklanması**
   (Almanca'dan, W. Worringer'den)
   Felsefe Arkivi, II/1, İstanbul, 1947).
2. **Tarihte Gelişme ve Krizler**
   (Almanca'dan, E. Rothacker'den; bu kitap 5 bölümden meydana gelmekte olup 3'ü Nermi Uygur'un çevirisidir.) İstanbul Üni-

versitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1955.

3. **Ahlâk Denen Bilmece**
(Almanca'dan, H. Heimsoeth'ten; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1957; 2. Baskı 1978.

V. Yabancı Dilden Yazı Çevirileri:

1. "Güney Anadolu'ya Yapılan Bir Geziden Notlar"
(Fransızcadan, H. Metzger'den), **"Felsefe Arkivi"** cilt III. Sayı: 1. İstanbul 1947.
2. "Yeryüzü Çocuklarına En Yüce Mutluluğun Yalnız Kişilik Olduğu"
(Almanca'dan, E. Spranger'den)
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Goethe'yi Anma Yazıları, İstanbul 1950.
3. "Yeter Sebep İlkesi"
(Almanca'dan, W. Stache'den), **Felsefe Arkivi** Cilt III. Sayı: 1. İstanbul 1952, s. 81-84.
4. "Nikolai Hartmann'ın Ölümü Münasebetiyle"
(Almanca'dan, H. Heimsoeth'ten) **Felsefe Arkivi** Cilt III. Sayı: 1. İstanbul 1962, s. 1-12.
5. "Filozof Olarak Descartes"
(Almanca'dan, H. Heimsoeth'ten), **Felsefe Arkivi** Cilt III. Sayı: 3. İstanbul 1957, s. 1-6.
6. "Müşahede ve İlmi Tecrübe"
(Fransızca'dan, R. König'ten) **Geri Kalmış Alanların Sosyolojisine Giriş**, İstanbul 1958.

VI. Sadece Üniversite Çevrelerince Bilinen Yayımlanmamış Yapıtlar:

1. **Wilhelm Dilthey'a Göre Konuca Temellenmesi Bakımından Manevi Bilimler Öbeğinin Meydana Getirdiği Bilim Bağlamı** (Doktora Tezi 1952)
2. **Der Erkenntniszusammengang der Wissenschaftsgruppe 'Geisteswissenschaften' in seiner gegenständlichen Begründung bei Wilhelm Dilthey.**
(Doktora tezinin, 1953 yılında Federal Almanya'nın Köln Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanı Ordinaryüs Prof. Dr. Heinz

Heimsoeth'e sunulmuş olan —yer yer değiştirilmiş— Almanca nüshası)

VII. **Nermi Uygur'la Yapılan Söyleşiler:**

1. Mehmet Seyda, **Çocukluk Yılları,** Ankara 1980.
2. Şenay Kalkan, "Nermi Uygur Yaşama Felsefesini Anlatıyor", **Varlık,** Sayı: 893, Şubat 1982.
3. Arslan Kaynardağ, "Nermi Uygur'la Felsefe, Dil, Kültür ve Eğitim Konusunda Söyleşi", **Felsefecilerle Söyleşiler,** Elif Yayınları, İstanbul 1986 s. 121-174.
4. Nemika Tuğcu, "Nermi Uygur'la Yazın ve Felsefe Üzerine Konuştuk", **Milliyet Gazetesi,** İstanbul, 2 Mart 1989.
5. Alpay Kabacalı, "Bir Ayağı Felsefede Bir Ayağı Edebiyatta Olan Nermi Uygur: Kültürün Kökü Bunalım. —Özgün Bir Düşünür" 20 Mart 1989
6. "Nermi Uygur ile Söyleşi", **Metis Çeviri,** Sayı: 7 İstanbul 1989, s. 11-25.

VIII. **Nermi Uygur ile İlgili Yazılar:**

1. Adnan Binyazar, **İnsan Açısından Edebiyat, Varlık Yıllığı** 1970.
2. Adnan Binyazar, **Güneşle, Varlık Yıllığı** 1970.
3. Hilmi Yavuz, **İnsan Açısından Edebiyat, Cumhuriyet** 8 Ocak 1970.
4. Zeki Ömer Defne, "Nermi Uygur'un Denemeleri" **Türk Dili,** Ağustos 1970.
5. Adnan Onart,
   Yeni Dergi, Aralık 1970.
6. Muzaffer Uyguner, **Türk Felsefesinin Boyutları, Türk Dili** Aralık 1974.
7. Melih Cevdet Anday, "Kolay ile Zor", **Cumhuriyet** Aralık 1977.
8. Erdal İnönü, **Dil Yönünden Fizik Felsefesi, Çağdaş Fizik,** Sayı: 9, İstanbul, Mayıs 1980.
9. Atilla Birkiye, "Yaşama Felsefesi Üstüne Bir Değinme", **Yazko Edebiyat,** Temmuz 1982.
10. Ahmet Oktay, "Felsefeciye Saygı" **Yazko Felsefe Yazıları** 3. Kitap, İstanbul 1982.

11. Cengiz Gündoğdu, "Yaşama Felsefesi Üstüne". **Dönemeç** İzmir. Ekim 1982.
12. Betül Çotuksöken. "Kültür Kuramı'nda Çokkültürlülük" **Çağdaş Eleştiri,** Yıl: 4. Sayı: 2, İstanbul 1985 s. 18-20.
13. Ahmet Cemal. "Bunalımdan Yaşama Kültürü: Yaşama Felsefesine Bir Anahtar", **Argos,** İstanbul, Mart 1989.
14. Betül Çotuksöken, **Bunalımdan Yaşama Kültürü, Argos** İstanbul, Nisan 1989.
15. Sinan Özbek, "Türkçenin Kuğu Gölü Balesi", **İkibine Doğru,** İstanbul, 25 Haziran 1989.
16. Yusuf Çotuksöken, "Bunalımın Haritasını Çizen Denemeler: **Bunalımdan Yaşama Kültürü", Gösteri,** İstanbul 1989.
17. Ahmet Cemal, "Güneşli Saatlerin Yazıları", **Argos,** İstanbul Ağustos 1989.
18. Sezer Ateş Ayvaz, "Ezbere Yaşamanın Dışında", **Cumhuriyet,** 3 Ağustos 1989.
19. Enis Batur, "Bir Metafor Olarak Nekahat: Nermi Uygur Portresi", **Sanat Dünyamız,** Yapı Kredi Kültür Yayını Yıl: 14, Sayı: 39 Yaz 1989, s. 2.
20 Ahmet Cemal, "Felesfe-Yaşam İlişkisinde İki Yeni Kitap", **Argos,** İstanbul Ekim 1989
21. Betül Çotuksöken, "Filozofun Kaygısı", **Argos,** İstanbul, Ocak 1990.
22. Betül Çotuksöken, "Bir 'Somut Felsefe' Örneği: **Çağdaş Ortamda Teknik",** Güneş Gazetesi, 1 nisan 1990.
23. Yusuf Çotuksöken, "Bir DenemeUstasından **Çağdaş Ortamda Teknik", Gösteri,** Mart 1990.
24. Cengiz Gündoğdu, "Kanadım Değdi Sevdaya", **Varlık,** Sayı: 989, Şubat, 1990, s. 10-11.
25. İsmail Murat, "Yaşamı Kucaklayan Denemeler", **Çerçeve,** Aralık 1989
26. Yurdaer Erkoca, "Nermi Uygur'un Yeni Kitabı **İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası", Cumhuriyet Kitap,** 23 Nisan 1992.
27 Mustafa Sercan, "Nermi Uygur'un Işığı: **Yaşama Felsefesi" İnsancıl,** Haziran 1992.

Türk felsefesinin ve denemeciliğinin
köşetaşlarından Nermi Uygur'u geniş bir
kültür yelpazesi içinde ele alan
Betül Çotuksöken, bu kitabında;
felsefe, dil, kültür bağlamında
Nermi Uygur'un
felsefi söylemini sergiliyor.

Türk dilinde felsefeyi yaratanlardan
Nermi Uygur'un
kültür dünyamıza katkıları üzerine
önemli bir çalışma.
1925'te İstanbul'da doğan
Nermi Uygur'a ve dolayısıyla okurlarına bir
70. doğumyılı armağanı.